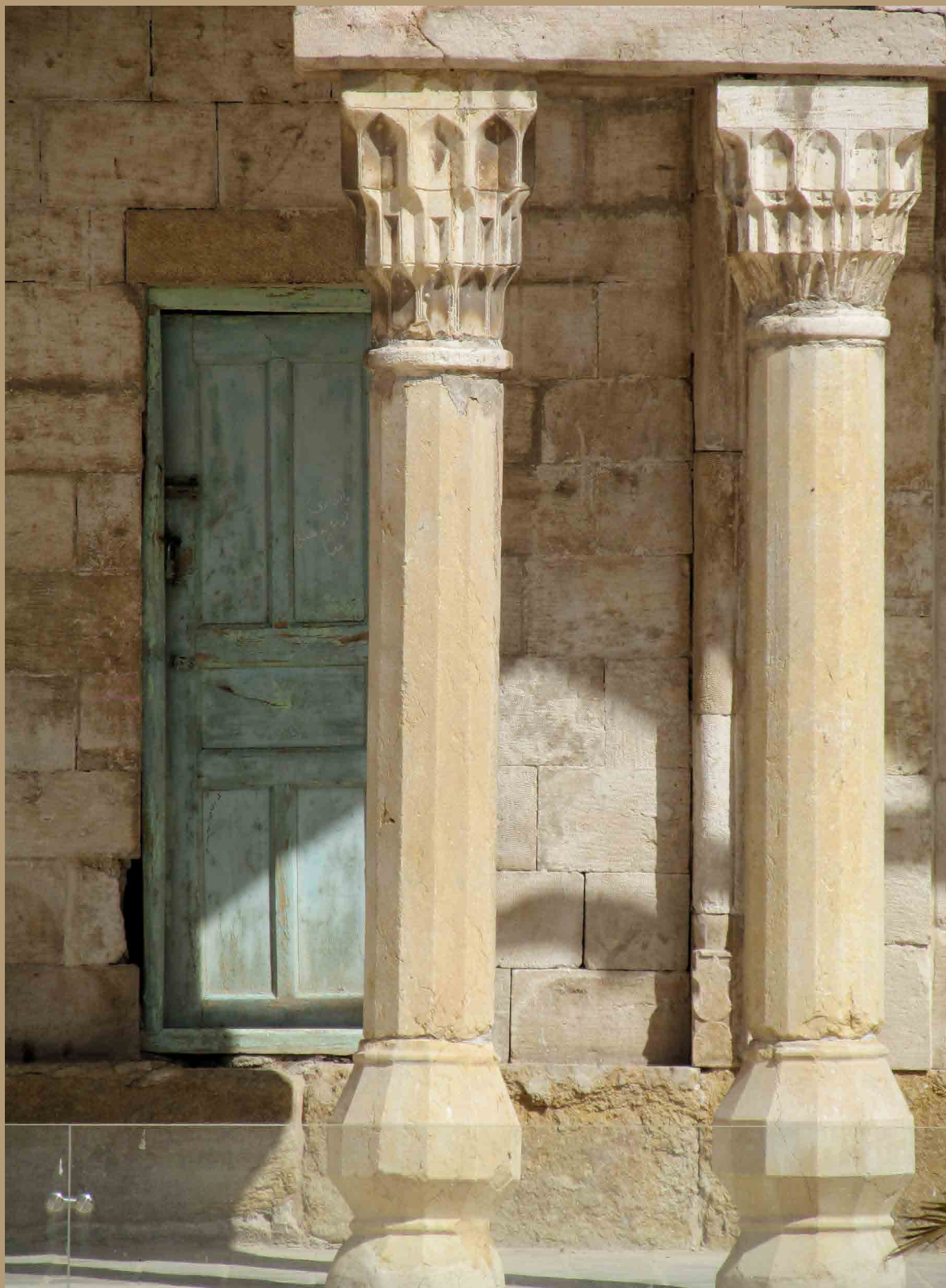

ویژه نامه

زمستان ۹۵/۱۴۰۰ صفحه

کارگروه جنوب فلات مرکزی ایران (فارس)

[iran_ciav](#)

committee.bumi@gmail.com

سخن نخست

۶ یک واژه با دنیایی از معانی در بستر معنایی و کالبدی خودش / مریم اختیاری

گفت و گو

۸ بازی نور با آیینه‌کاری در خانه‌ها / مریم خنشا (گفت‌وگو با علی حسام‌پور)

درآمدی بر شناخت / بناهای مذهبی و فرهنگی

۱۴ اقلیم و بناهای مقدس معماری بومی فارس (بخش سوم) / مریم اختیاری و دیگران

درآمدی بر شناخت / روستاهای استان فارس

۶۸ روستای قلات / سید رضا سیادت‌نژاد قلاتی، سمیرا نامور اصل

اسکیس

۷۳ در کوچه پس کوچه‌های ایران / ساناز حائری

تصاویر

۸۸ تصاویر معماری بومی

سخن آخر

۹۵ انسان، طبیعت و معماری / سمیرا نامور اصل

ویژه‌نامه کارگروه بوم جنوب فلات مرکزی ایران (فارس) - کمیته علمی معماری بومی ایکوموس ایران زمستان، ۱۴۰۰.
زیر نظر ایکوموس ایران - کمیته علمی معماری بومی ایران به سرپرستی سیاوش صابری کاخکی

دبیر کارگروه بوم جنوب فلات مرکزی ایران (فارس): مریم اختیاری
تنظیم و ویراستاری: مهسا عباسی گراوند
صفحه‌آرایی: رضوان یادگار تیرانی

پیگیری تدوین محتوا: افسانه جبرئیل زاده کارگر
همکاران این شماره به ترتیب الفبا: مریم اختیاری، صفیه اشجع، محمد پرهیزگار، علی حسام‌پور، مریم خنشا، سپهر داراب‌نژادی، غزاله رفعت‌ماه، علی ساعیان، مارال سراج، سیدرضا سیادت‌نژاد قلاتی، مهتاب ملکوتی ورنوسفادرائی، سمیرا نامور اصل، سارا نصیری کیان‌آبادی، نازنین نکبسیایی، ایمان واعظی، رضوان یادگار تیرانی
عکس روی جلد: مسجد جامع عتیق، شیراز، فارس، ۱۳۹۸ - سمیرا نامور اصل

کلیه یادداشت‌ها، گزارش‌ها، مقالات و تصاویر مندرج در این گزارش توسط علاقه‌مندان به فرهنگ معماری ایران و اعضا کارگروه بوم جنوب فلات مرکزی ایران (فارس) کمیته علمی معماری بومی ایکوموس ایران و به هدف اشتراک آزاد دانش و آگاهی‌های جهانی، محلی و بومی در این زمینه تهیه شده‌است. استفاده از آن‌ها با ذکر منبع آزاد است. کلیه مسئولیت‌های ناشی از محتوا آن‌ها بر عهده نگارندگان بوده و پژوهشگران می‌توانند از طریق نویسندگان به اطلاعات تکمیلی دست یابند.

راه‌های تماس با ما و ارسال گزارش، تصویر، مقاله مرتبط با اهداف کمیته:

درباره‌ی این شماره

به نام خدا

آنچه در پیش روی علاقه‌مندان به معماری بومی ایران است، نخستین ویژه‌نامه یکی از کارگروه‌های کمیته علمی معماری بومی ایران است. در نزدیک به یک سال پیگیری و تلاش دبیر محترم و همکاران این کارگروه و ستاد کمیته و با مشکلات ناشی از بیماری کرونا که بسیاری از اعضا را درگیر کرد، مایه خوشبختی است چون سرانجام می‌توانیم ثمره این تلاش را که توسط دبیر گرامی این کارگروه سرکار خانم دکتر مریم اختیاری عضو محترم هیئت‌علمی دانشگاه شیراز و همکاران و دانشجویان گرامی سامان یافته، به محضر شما تقدیم داریم.

کمیته علمی معماری بومی، اکنون از تعدادی کارگروه که در موضوع یا موضع ویژه‌ای مرتبط با بوم ایران فعالیت می‌نمایند، تشکیل شده است و امروز پس از چندی، بخت این را یافته که در یکی از دشوارترین شرایطی که انجام کارهای داوطلبانه و رایگان را سخت‌تر می‌کند، از جمعی برخوردار گردد که بی‌مزد و منت و دستگاه‌های عریض و طویل موجود، هدفشان را در آگاهی‌بخشی درزمینه‌ی معماری بومی ایران، پی می‌گیرند. ما در این ویژه‌نامه کمتر به الزامات درج مطالب در گاهنامه پافشاری کرده‌ایم. ممکن است برخی از مطالب از مفاهیم معماری بومی یا قالب متداول ویرایش تصویر و متن فاصله گرفته باشند؛ اما همه آن‌ها در برابر شیرینی تلاشی که توسط انجام دهندگان آن صورت گرفته است، قابل چشم‌پوشی خواهد بود.

امید داریم سایر عزیزان کارگروه‌ها نیز بتوانند این کار را تداوم دهند و از همه مهم‌تر دست یاری به‌سوی همه علاقه‌مندان به معماری بومی ایران دراز می‌کنیم که کمیته به لطف و حمایت آن‌ها وابسته و امیدوار است و سرزمین ایران را فرزندانش باید بر پای و سرافراز دارند.

مقدمه

زبان محمل گفتار و نشان بسیاری از ادراک، حس‌ها، شناخت و رفتارهای انسانی است. هر بومی دارای یک نوع گویش و بیان خاص است. بیانی که به نوع بود در هر بوم و سرزمینی رهنمون است. به همین دلیل است که زیبایی مناطق بومی با لهجه و کلمات ویژه آن منطقه است که کامل می‌شود. گویش‌ها و لهجه‌های محلی، تنها آوایی شیرین نیستند، بلکه نشان از فرهنگ آن بوم و منطقه دارند، این گویش‌ها گاهی از بطن رفتاری عمیق در گذشته می‌آید و بار معنایی وسیعی برای آیندگان دارد، باری که گاهی هیچ موجود دیگری نتوانسته به دوش بکشد و تا امروز به سلامت برساند. به‌طور کلی گویش‌ها و لهجه‌های بومی نوع بیانی است که مختص منطقه و یا اقلیم خاصی است که توسط مردم آن منطقه درک شده و درونی شده است. گویش محلی، کیفیت تعامل با سرزمین را از طریق درک ساکنان در ادای واژگان نمود می‌دهد، واژگانی که از اقلیم و فرهنگ آن منطقه زنده شده‌اند و در آیین‌های تمام‌نمای فرهنگ و نوع زندگی مردم آن بوم رخ نمودند.

در این شماره ویژه‌نامه کارگروه بوم جنوب فلات مرکزی ایران (فارس) به سرپرستی خانم دکتر مریم اختیاری به بررسی و معرفی بسترهای روستاهای بومی و اقلیم و معماری بناهای قدسی و مذهبی پرداخته شده است. در ضمن از جناب آقای استاد علی حسام‌پور که فرصتی را در اختیار ما گذاشتند تا از تجارب ایشان بهره ببریم، سپاسگزاریم. در این شماره سعی شده است به بیان‌های مختلف، به فهم واژه‌های بومی در منطقه فارس توجه شود. در این راستا کارگروه بوم فارس، بیش‌تر به ارتقای خود در فهم این سرزمین دست‌یافته است. امید که برداشت‌های این گروه برای دیگر دوستان کمیته علمی معماری بومی ایکوموس ایران نیز یاری‌رسان باشد.

این شماره را به همه کسانی که در راه شناخت و حفظ معماری بومی این سرزمین به‌ویژه بوم فارس تلاش کرده و می‌کنند، اهدا می‌کنیم و از آنان قدردانی می‌کنیم. آنان که پیش از ما به شناخت این سرزمین همت گماردند و سعی نمودند تا آینه‌ای باشند تا خویش را در آن ببینیم. آنان که ردپای شناختشان بر برگ‌ها و نوشته‌ها و راه‌ها مشهود است و همواری طی مسیرمان را مدیونشان هستیم.

کارگروه بوم جنوب فلات مرکزی ایران (فارس) کمیته علمی معماری بومی ایکوموس ایران

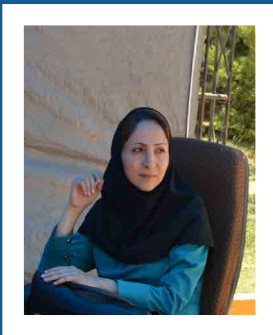
یک واژه با دنیایی از معانی در بستر معنایی و کالبدی خودش

بوم، موجودیتی است که انسان از طریق زیستن در آن، بدان خو گرفته و مأنوس می‌شود. در ادبیات منطقه فارس و استان‌های همجوار واژه‌ای وجود دارد به نام «اُمُخته شدن». در این پهنه زمانی که اُمُخته‌ی جایی می‌شوی یعنی بدان عادت می‌کنی، با او مأنوس می‌شوی، وابسته و دلبسته آن می‌گردد. این واژه چیزی بیش از کمیت عادت کردن به جایی است و مألوف بودن با محیط را متذکر می‌گردد.

در این واژه که برخاسته از ادبیات این خطه است، شخص می‌داند که دست‌آموز چیزی است که اُمُخته‌اش کرده‌است و از آن دست می‌روید که پرورده شده‌است. این کلمه در خود مفاهیم بسیاری را دارا است. بالتبع اگر میزان نور در یک سرزمین به اندازه‌ی خاص باشد، مألوف شدن با آن حد نور در رنگ چهره تا طبع طلب کردن نور اثر می‌گذارد.

اگر منطقه دارای آبی باشد که در دل زمین خفته‌است، طبیعت، همانند مناطق جنوبی فارس طبع طلب کردن آب را با دیدن خاری بر سطح زمین، در دل، به دام می‌کشد و اگر آب، برکتی باشد از آسمان رسیده، همچون شوره‌زار مناطق جنوبی فارس، هدایت آب را بر بستر خاکی و نمکین خود طالب است. آب‌انبارها و برکه‌ها در این دیار مکانی است اُمُخته شده از محیط برای مطالبه‌گری.

در این دیار اگر در سیاه‌چادرهای گسترده بر دامنه کوه زیستن را تجربه کرده باشید، می‌دانید که نقش امنیت را چشمان مترصد مرد خانه تأمین می‌کند که در کنار سیاه‌چادر، چهار چشمی حواسش به خانه است تا خرسی یا غارتگری، زیست را دچار اختلال نکند. بنابراین رفتار اُمُخته شده در این دیار، چشمانی مسلط بر ایمنی زندگی است. رفتاری که شاید در دیاری دیگر چندان هم معنایی نداشته‌باشد.

مریم اختیاری

عضو هیئت علمی دانشکده هنر و معماری،
دانشگاه شیراز

سخن نخست

خود نقش بسته‌است. این دیار خوانش ما را می‌طلبد که در جوارش حضور یابیم و از زبانش بشنویم. زبانی که همچنان که می‌گوید و می‌خواند، برکت خود را نیز به همه مهمانانش عرض می‌کند. اینجا مهم‌ترین سوال این است که برای مهمانان آینده چه اثری را در این گفتگوی برجای خواهیم گذاشت؟

آمختگی حتی در خود، گذر زمان و تجربه گذر زمان را نیز دارد. اگر حادثه‌ای، زیست را در جایی رنجور و زخمی کند، آمختگی است که پرهیز از رسیدن به آن حادثه را در گوش زندگی زمزمه می‌کند و گاه فریاد می‌زند و اگر شادی و هلهله‌ای از واقعه‌ای بر گلوی انسان‌ها نشسته باشد، آمختگی است که تکرار آن را با چیدمان دوباره تمهیدات و امکانات خواهان است.

آن دم که گرمای محیط، باروری و سبزی درخت را رقم می‌زند و محصولات کشت شده میوه می‌دهند، این واژه است که در دل مکان، زمزمه می‌کند وقت است که بنشینیم و همچنین در نسیم صبح است که دمی با نوای پرندگان هم‌آوا شدن را به آمختگی مکان پیوند می‌زند و از دل صبح، هوای روز را در گوش زمزمه می‌کند. در این واژه حتی شناختن دم و آن معنی دارد و اوست که به نجوایی یادت می‌آورد که دم را غنیمت شمردن یعنی چه و متذکر می‌گردد که این دم هیچگاه برنخواهد گشت.

بنابراین این واژه دنیایی از معانی را در خود دارد. دنیایی از معانی که ثابت می‌کند هر کالبدی، رفتاری و یا اثری را باید در بستر کالبدی و معنایی خودش شناخت و قضاوت کرد.

لذا این معنی به درستی می‌آموزد که نمی‌توان هر چشم دوختنی را با چارچوب هنجارهای دیگر مناطق سنجید، هر جمع کردن آبی در شوری خاک را، نمی‌توان با چارچوب آب‌های شیرین دیاری دیگر قیاس کرد و یا هر احتیاط و نگرانی را نمی‌توان بدون دانایی پیشینه محیطی‌اش شناخت و سنجید.

لذا، این واژه آمختگی است که رقم بود است و شدن را رهوار می‌کند و درون را به پیوستن به محیط فرامی‌خواند و مکان را به موطن مألوف بدل می‌نماید. این واژه است که نمود کلمه به کلمه پیوستن به سرزمین را در تمام لحظات گذر کردن از راه‌ها و نشیب و فرازها و فراز و فرودهای زندگی متبلور می‌نماید. این واژه نمود یگانگی‌هایی است که در قالب تنوع‌ها در دیاری زیست‌شده بروز کرده‌است.

شیراز و فارس دیاری است با تنوع این حکایت‌ها که در یک بوم گرد آمده‌اند.

خاک این بوم حکایت همه انسان‌های رفته در خاک است که رسم آمختگی را به ما آموخته‌اند. عجب، زمانی بر لب‌های این دیار می‌ماند که اثرهای باقیمانده از این آمختگی، به جای یاری رساندن به دانایی زیستی ما، گردی باشد بر فراموشی بوم و دیار. لذا جای آن دارد که به قصه‌های مانده از بوم، خوب گوش کنیم و رمزهایش را بیابیم.

درون این خاک رمزهایی است که صراحت بیانش و فصاحت گفتارش، مشهود است و به شفافیتی تمام عیار همه چیز را بر پیکره

بازی نور با آینه کاری در خانه‌ها

حرکت خورشید و حضور نور در طول روز جلوه‌های متفاوتی را از خود در خانه ایرانی بر جای می‌گذاشته‌است. توالی این نور و مسیر هدایت شده حرکت آن توسط معمار به شیوه‌های متفاوتی از جمله:

- انعکاس نور خورشید در آب حوض در حیاط
 - شکست در شیشه رنگی
 - انعکاس در آینه
 - انعکاس نور آینه در فضای اتاق
 - حرکت خورشید در شبانه‌روز و انعکاس‌هایش در جای جای خانه
- بوده‌است. یکی از نمونه‌های بی‌نظیر این انعکاس نور در خانه نصیرالملک وجود دارد که انعکاس نور بر آینه طرح‌های هندسی دیوار بر زمین نقشی از نوشته و خط را پدید می‌آورد. این خود اعجازی است از انعکاس نور در خانه‌های شیراز که توسط هنرمندان شیرازی رقم خورده‌است.

این‌ها افتخارات خانه ایرانی بوده تا جایگاهی برای حضور نور در ابعاد مختلفش باشد. سخن در مورد نور، کیفیت و کمیت حضورش خود بحثی مفصل است اما در این متن سعی می‌نماییم با اندک صحبتی در مورد هنر آینه‌کاری از زبان استاد حسام‌پور به عنوان مرمت‌گر این هنر در شیراز، این هنر و شاخصه‌هایش را در بناهای شیراز و فارس بیشتر درک کنیم و هنر برجای مانده از آن را از زبان یک اهل فن در این زمینه بررسی نماییم.

تصویر شماره ۱: انعکاس بی‌نظیر نور آینه‌کاری بر زور زمین بصورت حروف. مأخذ: علی حسام‌پور، ۱۳۹۶.

علی حسام‌پور

استادکار مرمت آینه
دانشگاه تهران

مصاحبه کننده: مریم خنشا

کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه شیراز

گفت‌وگو

از دیگر نمونه‌ها، **طرح الماسه** است که یک چندضلعی (کاسه برجسته یا فرورفته) با طرح‌های شمشه در کنار هم قرار گرفته‌است. الماسه‌ها به پخش کردن نور در فضا کمک می‌نمایند.

از دیگر طرح‌هایی که در آینه‌کاری نیز به کار رفته‌است، **طرح بازوبندی** است. این طرح در قسمت‌های مختلف چون طرح روی چوب ارسی به کار برده شده و در آینه‌کاری هم به کار برده می‌شود. طرح‌های اسلیمی و ختایی و گل نیز در کار آینه کاربرد دارد.

تصویر شماره ۳: اجرا مرمت طرح بازوبندی در منزل زینت‌الملک. مأخذ: علی حسام پور، ۱۳۹۱.

تصویر شماره ۴: کار لچک ترنج (ترنج در مرکز و دو شمشه) ترکیب آینه‌کاری با زمینه نقاشی بر روی چوب. مأخذ: علی حسام پور، ۱۳۹۱.

تصویر شماره ۵: نوع کار قاب‌بندی، (آینه‌کاری) در منزل زینت‌الملک. مأخذ: علی حسام پور، ۱۳۹۱.

علی حسام پور متولد سال ۱۳۴۹ در شیراز است. ایشان در سال ۱۳۶۵ مدت کوتاهی شاگرد مرحوم استاد محمدحسن ظریف صنایعی در هنر آینه‌کاری در بقاء متبرکه بوده‌است. از سال ۱۳۶۹ در کارگاه تخصصی حفظ و احیاء و مرمت آینه‌کاری میراث فرهنگی شیراز و نزد استاد جواد جلالی مشغول بکار بوده‌اند. به مدت ۳۰ سال در بناها و اماکن آسیب‌دیده‌ی شاخص تاریخی از جمله منزل نصیرالملک، مسجد نصیرالملک، منزل زینت‌الملک، نارنجستان قوام، منزل محتشم، ارگ کریمخان زند و ... در جهت حفظ اصالت و احیاء آثار ارزشمند هنرمندان شهر شیراز جهت به یادگار و امانت ماندن این هنر برای آیندگان تلاش مجدانه انجام داده‌اند. لذا به جهت تقدیر از ایشان، سعی نمودیم با حضور در کنار ایشان در جلسات متعدد توسط گروه کمیته علمی معماری بومی، بخشی از تلاش‌های ایشان را در دفتر حال به یادگار بگذاریم.

طرح‌ها

به بیان استاد حسام پور، طرح‌های مورد استفاده در هنر آینه‌کاری به لحاظ طرح و شکل و آرایه‌ها و اسامی دارای اشتراکات زیادی با دیگر هنرهاست که در ادامه به معرفی تعدادی از آن‌ها پرداخته می‌شود.

طرح‌ها از جهت هندسه می‌توانند دو حالت داشته باشند:

- **طرح هندسی:** شامل گره‌چینی و نقوش هندسی که به صورت تخت یا برجسته کار می‌شود. برخی از این طرح‌ها مانند ستاره و خشتی هستند که طرح ستاره‌ای زمانی که در مرکز قرار بگیرد به صورت برجسته به کار برده می‌شده‌است. در این روش اشکال هندسی مانند مربع، مثلث و لوزی، سری‌سری می‌شوند.

تصویر شماره ۲: طرح ستاره‌ای. مأخذ: www.irancrafts.me.

- **طرح غیر هندسی:** در این حالت طرح‌هایی شامل گل، گل و مرغ، طرح اسلیمی، پرندگان و در برخی موارد میوه‌ها به کار برده می‌شود. در شیراز، طرح انگوری و بته‌جقه زیاد به کار رفته‌است.

از نمونه طرح‌هایی در هر دو دسته می‌توان به **طرح خورشیدی و کاسه‌ای** در آسمانه خانه نارنجستان قوام اشاره کرد. از دیگر روش‌ها، روش قاب‌بندی است. **طرح لچک و ترنج** نیز طرح دیگری است که عمدتاً در سقف‌ها به کار برده می‌شود. در شیراز کار آینه‌کاری در سقف‌ها بیشتر بصورت لچک و ترنج کار شده مثلاً در تالار منزل زینت‌الملک و نارنجستان قوام لچک و ترنج به کار رفته‌است. در بناها بستگی به نوع معماری و کاربری و نوع تزئینات و سلیقه کارفرما و استاد کار طرح‌های لچک و ترنج گوناگون پدیدار شده‌است.

فنون متفاوت در آینه: در خانه‌های قدیمی، آینه‌ها با فن‌های متفاوتی

کار شده‌اند. در برخی موارد فنون آینه‌کاران در بناهای سنتی شیراز بسیار خلاقانه بوده‌است که استاد حسام‌پور، مرمت‌کار این هنر ابتدا سعی می‌نمودند فن کار را بشناسند و سپس با توجه به همان فن، کار را مرمت نمایند. به گفته ایشان، بیشتر نوع آینه‌کاری در بقاء متبرکه بصورت پُرکار شده‌است.

در توضیحاتی که ایشان دادند می‌توان این چند دسته فن را بیان نمود:

• **طرح گچ و آینه مسطح:** معمولاً در این طرح ابتدا زیر گچ یک اندود کشیده شده‌است بعد استاد آینه‌کار طرح را روی دیوار پیاده کرده و سپس آینه‌ها را قرار داده‌است. بدان سبب که گچ و آینه باید هم‌سطح باشد و وقتی رویش دست می‌کشند برجستگی یا فرورفتگی حس نشود، پس از آینه‌کاری گچ روی آن می‌کشند تا آینه و گچ، هم تراز شوند.

نمود طرح آینه در کنار گچ باعث شده تا اصولی یا خلاقیت‌های متفاوتی

در برخی فضاها ایجاد گردد.

- از جمله اصول مهم برای استادکار، عدم پوشاندن سطوح بزرگ با قطعات بزرگ آینه بوده‌است. بر این اساس، طرح‌ها و نقش‌هایی چون ساقه‌بندی و گل‌ومرغ کار می‌شده تا در هم حل شوند.

- در برخی فضاها، زمینه گچی را رنگی می‌کنند و دیگر هم‌سطح نمی‌نمایند.

- گاهی روی حاشیه و لبه‌های طرح‌ها را آب طلا کاری کرده‌اند. در این حالت قاب آینه بزرگ به صورت حاشیه‌بندی با گچ پوشانیده‌شده و رویش را اکلیل طلائی می‌داده‌اند.

• **طرح آینه روی آینه:** در این حالت در زیر، یک آینه قرار دارد و روی آن طرح آینه‌کاری اجرا می‌شود. اینگونه طرح‌ها به علت قرارگیری دو آینه روی هم نیاز داشته تا جهت شاخص کردن طرح‌ها تمهیداتی در نظر گرفته شود.

این تمهیدات شامل:

تصویر شماره ۷: منزل نصیرالملک و کتیبه کار آینه روی آینه. مأخذ: علی حسام‌پور، ۱۳۹۶.

تصویر شماره ۶: اکلیل طلائی بر روی آینه، خانه نصیرالملک. مأخذ: علی حسام‌پور، ۱۳۹۶.

تصویر شماره ۸: منزل زینت‌الملک ۱-گچ و آینه، ۲-آینه روی آینه، ۳-وینترای پشت آینه و ۴-سطح پوششی طلائی رنگ دور قاب آینه. مأخذ: علی حسام‌پور، ۱۳۹۸.

تصویر شماره ۸: نمونه کار بازوبندی با روش آینه روی آینه و گچ کشی دور آینه روی آینه. مأخذ: علی حسام پور، ۱۳۹۸.

نمونه توضیح داده شده در بالا یک نمونه از انواع خلاقیت‌هایی است که در این راستا به خرج داده شده‌است.

• **طرح عکس در آینه:** جاهایی که آینه ساده است پشت آینه تصویر می‌اندازند. در این موارد جیوه آینه برداشته شده و زیر آینه تصویری گذاشته شده یا تصویری زیر شیشه کشیده شده‌است. پس از آن برای آنکه بین تصویر و دیوار عایق یا حایلی باشد و رطوبت به تصویر آسیب نزند، معمولاً کاغذ یا رنگ یا پوشش دیگری کشیده شده‌است. بیشتر آینه‌های مرکزی را تصویر می‌کردند و بیشتر این تصاویر، تصاویر بانوان فرنگی بوده‌است. البته در مرمت اگر تصویر قبلی پاک شود و تصویری از آن وجود نداشته‌باشد، به جای آن آینه ساده را قرار می‌دهند. در این حالت معمولاً نقاشی‌هایی که پاک شده را دیگر نمی‌کشند و با ایجاد کادری یا تفاوت رنگی، مرمتی بودنش را نشان می‌دهند.

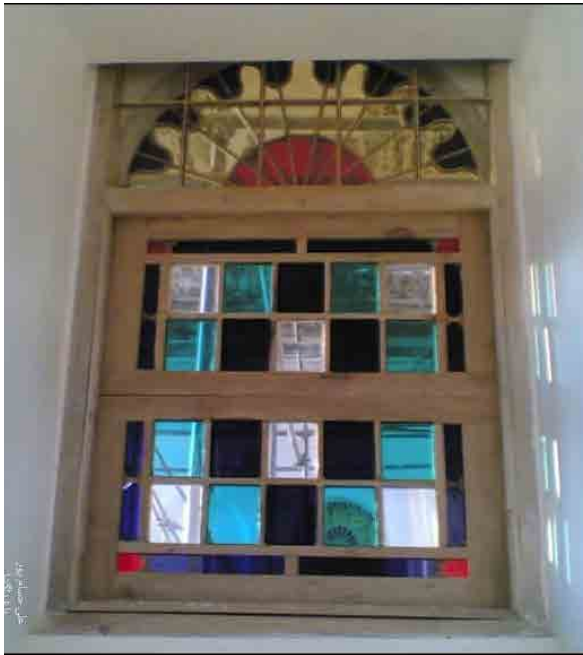
- **طرح حمیل کاری:** اصطلاحاً به تسمه‌های آینه که دورتادور طرح چرخیده‌باشد، تا جلوه بیشتری پیدا کند، حمیل گفته می‌شود.

- **طرح گچ و آئینه:** در بعضی موارد جهت شاخص شدن و قابل تشخیص شدن طرح، دور آینه را گچ کشته می‌کشیدند.

- **طرح‌های خلاقانه:** گاهی خلاقیت‌های متفاوتی جهت شاخص شدن و نمود طرح آینه روی آینه به خرج داده شده، مثلاً در خانه زینت‌الملک و نارنجستان قوام از شیشه رنگی در کار استفاده شده‌است. به‌گونه‌ای که ابتدا یک آینه یکدست در زیر قرار گرفته و سپس روی آن، یک شیشه یکدست رنگی قرار دادند، پس آنگاه قطعات برش خورده طرح آینه را کار کرده‌اند. استفاده از زمینه رنگی به صورت گچ رنگی یا شیشه رنگی یا آینه رنگی در نمود آینه روی کار نقش شایانی داشته و از آن برای شاخص کردن و نمود آینه استفاده می‌شده‌است.

تصویر شماره ۹: آینه‌کاری بر روی شیشه‌های رنگی در منزل زینت‌الملک. مأخذ: علی حسام پور، ۱۳۹۱.

تصویر شماره ۱۱: کار مشبک و شمشه با شیشه‌های رنگی، باغ دلگشا، مأخذ: علی حسام پور، ۱۳۹۱.

تصویر شماره ۱۰: طرح گچ و آینه، منزل زینت‌الملک، مأخذ: علی حسام پور، ۱۳۹۱.

تصویر شماره ۱۲: عکس برگردان (گذاشتن عکس) پشت آینه، نصیرالملک، مأخذ: علی حسام پور، ۱۳۹۶.

نحوه‌های اجرا

- نحوه اجرای کار روی زمینه: استاد گچ کار اول گچ زیر کار را می‌کشد. بعد طرح به صورت یک هشتم یا یک چهارم یا یک ششم بسته به شکل الگو سوزن کاری می‌شود و آنرا روی کار می‌کشد. در مرحله بعد گرتنه‌زنی روی گچ انجام می‌گردد و طرح به وسیله گرتنه زغال یا پودر رنگ روی گچ منتقل می‌گردد. سپس الگو را برمی‌دارند روی آینه‌ها می‌گذارند و طبق الگو برش می‌دهند. پس از آن آینه‌های برش داده شده را روی سطح کار به وسیله گچ و چسب چوب می‌چسبانند. در نهایت به وسیله گچکاری، دوباره سطوح گچی را با سطوح آینه کاری هم‌تراز می‌کنند.

• طرح عکس آینه‌کاری با شیشه ویتراژی: شیشه‌های ایرانی که در دوره زند و در ارگ کریم‌خانی استفاده شده، دارای رنگ‌های گیاهی و ملایم‌تری بوده‌است. در دوره قاجاری با ورود شیشه‌های اروپایی رنگ‌های متفاوت و پررنگ و شیشه‌های ویتراژی وارد خانه‌ها می‌شود. لذا رنگ‌آمیزی شیشه و آینه به صورت ویتراژی از این دوره در خانه‌های شیراز دیده می‌شود. به طور مثال در ارسی منزل زینت‌الملک آینه کاری بر روی شیشه‌های رنگی انجام شده‌است.

قطعه‌ها براساس اندازه و خیز منحنی شکل می‌گیرد.

ابزارهای آینه‌کاری

• ابزار اصلی:

این ابزارها شامل اره مویی، اره کمونی، روغن جلا، ضدموریانه، سنگ‌آهن، بوم خار یا سیم گچ‌بری، الماس، کاغذ الگو یا کاغذ کالک طراحی، خط‌کش و پرگار، نقاله و گونیا، روان‌نویس نوک نمدی، مواد گرته مثل گرد ذغال، گرد سنگ است. الماس به عنوان یک ابزار کلیدی دارای انواعی است:

- الماس نیشی دندونه که شیشه اندازه (۳ میلی‌متر و ۴ میلی‌متر) دارد و در هنگام برش جدا کننده شیشه اضافی هست.

- الماس ریلی (شیشه‌بری).

• ابزار جانبی:

ابزار جانبی شامل کاردک، لیس، فرغون، استامبولی، انواع چسب مانند سریشم با منبع حیوانی، سریشم منبع گیاهی، ترکیب چسب چوب و سریش و گچ و همچنین عینک ایمنی، جهت جلوگیری از برخورد آینه‌های ریز با چشم هستند.

مکان آینه‌کاری

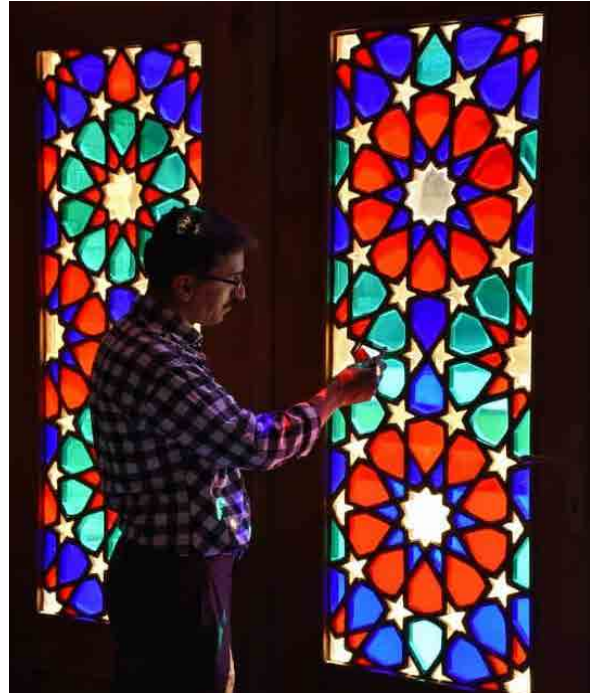
ازارها، آسمانه و سقف، طاقچه و رف، مکان‌های معمول اجرای هنر آینه‌کاری در خانه بوده‌است.

برخی اصول اجرایی

لچکی‌ها، سرترنج‌ها، پایین صندوقی‌ها یا بخش‌های بزرگ بر اساس یک سری اصول در کنار هم و تقسیم‌بندی هندسه‌های بزرگ به هندسه‌ها و طرح‌های کوچکتر شکل می‌گرفتند.

تصویر شماره ۱۵: ابزارهای آینه‌کاری. مأخذ: علی حسام پور، ۱۴۰۰.

تصویر شماره ۱۳: کار گره ۱۰ هندسی با شیشه‌های رنگی، شبستان اصلی مسجد نصیرالملک. مأخذ: علی حسام پور، ۱۳۹۵.

تصویر شماره ۱۴: کار لچک ترنج تو پُر با زمینه گره‌کاری آینه ساده و رنگی، سقف شاه‌نشین نارنجستان قوام. مأخذ: علی حسام پور، ۱۳۸۳.

در فضای یک اتاق، آینه‌کاری‌ها در طاقچه‌ی اتاق‌ها قرینه هستند اما در جزئیات ممکن است تغییرات کوچکی در هر کدام وجود داشته‌باشد مثلاً اضلاع برعکس یا چپ و راست چیده شده‌باشند. جاهایی که منحنی‌ها شیب خیلی کمی دارد می‌توان آینه را یک تکه کار کرد (در این حالت معمولاً استفاده از آینه‌های آلمانی بخاطر بافت نرم‌ترشان، مناسب‌تر است) جاهایی که منحنی زیاد است باید آینه تکه تکه کار شود. معمولاً تقسیم‌بندی-

اقلیم و بناهای مقدس معماری بومی استان فارس (بخش سوم)

بناهای مذهبی و فرهنگی ایخش سوم!

مقدمه

این بخش، بخش سوم از مطالعات کارگروه بوم جنوب فلات مرکزی ایران (فارس) است که بر اساس بازدیدهای میدانی و مطالعات جمع‌بندی شده، تبیین شده‌است. این نوشتار می‌کوشد تا مطالعات اولیه‌ای در مورد بناهای مذهبی و نقش آن در ساختار معماری ایران را تبیین و بررسی کند.

در گزارشات و مطالب ارائه شده در شماره‌های پیشین، بستر اقلیمی و حوزه‌ی جغرافیایی هر بنا که از مؤلفه‌های تأثیرگذار در چستی و چگونگی معماری بناست، تبیین گردیده‌است. از این رو و با توجه به اشتراکات مؤلفه‌های اقلیمی در بسیاری از بناها، این پژوهش می‌کوشد تا بناهای فارس را از جنبه‌های دیگری نیز مورد بررسی قرار دهد.

بخش اول:

بررسی و نحوه تأثیر عوامل اقلیمی شیراز

معماری مساجد و دیگر بناهای شیراز متأثر از عوامل مختلف اقلیمی، تاریخی، اقتصادی و فرهنگی است. می‌توان با تحلیل و مقایسه‌ی عناصر کالبدی معماری مساجد/ بناهای مذهبی مانند گنبد، ایوان، صحن، حیاط و کاربرد هندسه در بناها و ایجاد فضای خلوت در کنار عوامل اقلیمی مؤثر در شهر شیراز به درک بهتری از بناها دست یافت. این مطالعه می‌تواند کمک نماید تا بدین سوال پاسخ دهیم که آیا عوامل اقلیمی با عناصر کالبدی و صفات فضایی بناهای مذهبی و یا دیگر بناها رابطه دارند یا خیر؟

شهر شیراز در تقسیم‌بندی کوپن جزء اقلیم گرم و خشک ایران است. این منطقه بر اساس تقسیم‌بندی اولگی دارای زمستان‌های معتدل و خشک و تابستان‌های گرم و خشک است. در تقسیم‌بندی جهانی، شیراز در گروه آب‌وهوایی گرم و خشک کوهپایه‌ای قرار می‌گیرد. از مشخصات این اقلیم که معمولاً در بین ۱۵ تا ۳۲ درجه شمالی و جنوبی قرار دارند، اختلاف حداقل و حداکثر دمای روزانه بین ۱۵ تا ۲۵ درجه سانتی‌گراد است (کسمایی، ۱۳۸۴). از مشکلات این اقلیم تابستان‌های بسیار گرم و زمستان‌های سرد است. میزان بارش باران در نیمی از سال اندک، همچنین تابش و بازتاب بسیار شدید است.

سارا نصری کیان‌آبادی

کارشناسی ارشد معماری،
دانشگاه شیراز

مریم اختیاری

عضو هیئت علمی دانشکده
هنر و معماری، دانشگاه شیراز

مریم خنشا

کارشناسی ارشد معماری،
دانشگاه شیراز

رضوان یادگار تیرانی

کارشناسی ارشد معماری،
دانشگاه شیراز

محمد پرهیزگار

کارشناسی ارشد معماری،
دانشگاه شیراز

درآمدی بر شناخت

هویت کلی اقلیمی شیراز و در کل در سرزمین ایران موجب می‌گردد نور آفتاب دارای ویژگی خاصی باشد و چهار فصل دقیق را ایجاد نماید که دو اعتدال بهاری و پاییزی در آن ظهور می‌یابد. این دو اعتدال، کیفیت نور را در شاخصه‌ای خاص برای این سرزمین رقم می‌زند و به همین دلیل دارای آیین‌نامه‌ای طبیعی است و همزمان آیین فرهنگی مردم این سرزمین و این فرهنگ را رقم می‌زند.

نوروز و روز اول بهار بر اساس شاخصه‌ی زمین و اقلیم طبیعی ایران و شیراز، شخصیتی ویژه از نور ایجاد می‌نماید که موجب می‌گردد روزی با دو سهم دقیق شب و روز پدید آید و این کیفیت طبیعی در سال‌های سال توانسته‌است نقطه شروع سال را گوشزد کند که یادآور اعتدال حضور نور و تاریکی است. لذا فهم این مهم، ایرانی‌ها و مردم فارس را به شکرگزاری و ستایش پروردگاری برمی‌انگیزد که جهان را چنان استوار نهاده که بعد از چرخش‌های بسیار باز هم اعتدال هستی خود را به گونه‌ای می‌یابد و می‌داند. به دلیل شخصیت نور و یادآوری‌های طبیعی آن در سرزمین ایران و در فارس، نور برای مردم این سرزمین معنای خاصی دارد. معنایی که سازنده‌ی روزها و روزگارانشان بوده و حاکی از حقیقتی است که بر واقعیت زندگی آن‌ها نقشی عمیق و تصویری دقیق نگاشته‌است. لذا اقلیم برای انسان و مردم فقط یک سری کمیت و عدد و رقم علمی نیست، بلکه در آن ادراک می‌کنند، آن را احساس می‌کنند و از ورایش مفاهیم را بیرون می‌کشند و به جهانیان عرضه می‌کنند. در مورد شروع فصل پاییز نیز این اعتدال نقش دیگری است از مفهوم تابیدن نور بر زمین و سرزمینی به نام ایران. این مفاهیم در اقلیم و فهم آن‌ها در محیط زندگی طبیعی موجب شده تا انسان ایرانی نقشی از فهم خویش را بر پیکره زندگی خود تقلید کند، یا الهام گیرد و یا خلاقیت حضورش را بر بستر ساخته شده خودش نیز طالب گردد.

بنابراین نور برای مردم این سرزمین به دلایل مختلف از کمیت به کیفیت بدل شده‌است و تنها کمیت دما نیست بلکه کیفیت ادراک را شامل است و محیط را از ادراک صرف فیزیولوژیک به ادراک مفهوم بدل می‌نماید و نقش روانشناسانه‌ی محیط بر قامت فضا می‌بندد. این نقش چنان است که حضور انسان و ادراک او را در تعابیر کیفی معنا می‌دهد و انسان را از یک اپراتور صرف برای ثبت اعداد و رقم فراتر می‌برد. اغلب بناهای مقدس، محلی برای این مفهوم بوده‌اند و در چهارتاقی‌های بسیاری اعتدال بهاری و پاییزی و انقلاب تابستانی و زمستانی بر پیکره بنا نقش بسته‌است و بدین شکل کیفیت روزها بر پیکره بنا ساعت‌بندی می‌شده و زمان از حضور نور فهم می‌شده‌است. پس از حضور ساعت نیز به‌گونه‌ای ناخودآگاه این عنصر بر بناهای مقدس و مذهبی نقشی خاص داشته و اغلب برج ساعت‌ها بر بلندای دیواره مساجد نقش بسته‌اند. در بخش‌های دیگر این نوشتار سعی می‌گردد تا مفهومی ادراکی از این دست بیان گردد و تحلیل شود.

علاوه بر نور، مفهوم سایه نیز در ساختار زیستی این سرزمین جای گرفته و از خود نقش‌های بارزی بر جای گذارده‌است. این ادراکات در ادبیات این سرزمین به خوبی خودنمایی می‌کند و مفاهیم شناختی فرهنگی این سرزمین را بر دامنه لغات نقش می‌زند. از آن جمله می‌توان شعر زیر از حافظ را بیان نمود:

« از سایه به خورشید اگرت هست امان

خورشید رخی طلب کن و سایه‌ی گل.»

لذا اقلیم در نگاه فرهنگی-تاریخی این سرزمین چیزی فراتر از اندازه‌ی دما و سرعت باد است و کیفیت زندگی ادراک شده و فهم شده را در خود نمود می‌دهد. در زمینه باد نیز می‌توان به بادهای محلی و بومی اشاره کرد که به طور معمول هوای محیط و حال محیط را سامان می‌داده و فقط موجودیتی برای خنک شدن و آسایش حرارتی نبوده بلکه لمس باد بر پیکره انسان، درک لطافت او را به همراه داشته یا شلاق سهمگینی خود را به رخ کشیده‌است. در منطقه فارس از هر دو نوع ادراک برای باد وجود دارد و در اشعار بزرگان نیز کم‌وبیش در مورد باد و ویژگی‌های مختلف آن صحبت شده‌است. مثلاً باد صبا به عنوان باد لطافت‌بخش صبح که حال و احوال صبح را با خود دارد، موجودیتی ادراک شده توسط ادبیات این مرز و بوم است.

در باغ چو شد باد صبا دایه‌ی گل

بربست مشاطه‌وار پیرایه‌ی گل

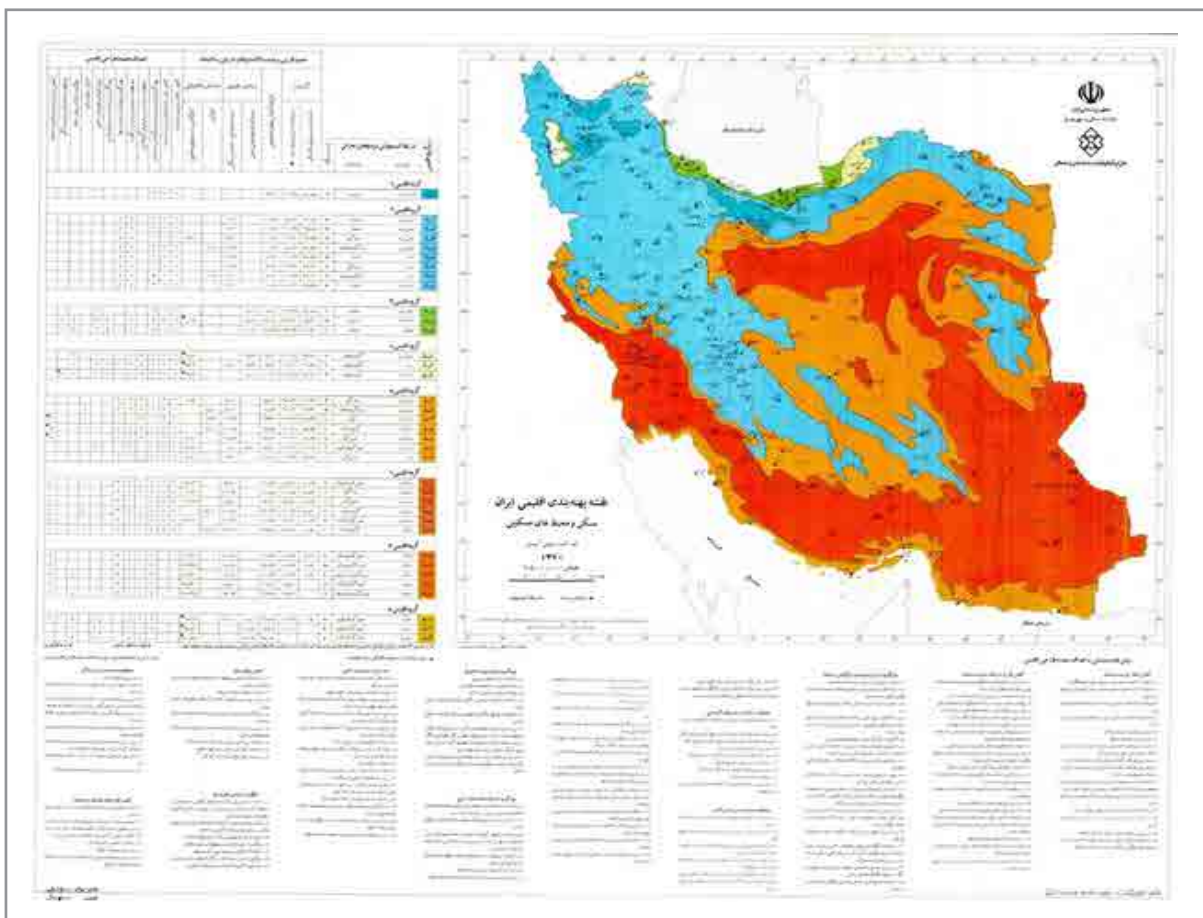
و یا

کنون که شاهد گل را به جلوگاه چمن
به جز نیستم صبا نیست همدم جانی
شقایق از پی سلطان گل سپارد باز
به بادبستان صبا کله‌های نعمانی
بدان رسید ز سعی نیستم باد بهار
که لاف می‌زند از لطف روح حیوانی
سحرگهم چه خوش آمد که بلبل‌ی گلبانگ
به غنچه می‌زد و می‌گفت در سخنرانی
که تنگدل چه نشینی ز پرده بیرون آی
که در خم است شرابی‌ی چو لعل رمان

نشانگر نقش باد صبا در ایجاد حال و هوای کیفی محیط است که توسط انسان ادراک شده و به کار بسته‌شده‌است. از این نمونه در ادبیات بسیار است که جای پژوهش و بررسی دقیق دارد. لذا بر اساس نقش اقلیم در محیط و میزان ادراک کیفیت آن، بنای معماری تحت تأثیر قرار گرفته‌است. این تأثیرات امروزه بر اساس گفتارهای زیر بیان می‌گردد که در کتاب‌های معماری اقلیمی بدان اشاره می‌گردد.

عمده‌ترین مصالح استفاده شده، آجر و خشت و سنگ است و با این مواد و افزایش ضخامت دیوار، موجب افزایش جرم و ظرفیت حرارتی جداره‌ها می‌شدند. همچنین این ویژگی‌ها، نقش عایق حرارتی را ایفا می‌کنند. ارتفاع شبستان‌ها با سقف‌های گنبدی شکل در این اقلیم بر شرایط آسایش حرارتی تأثیر بسزایی دارد. بناهای مذهبی معمولاً جزء مرتفع‌ترین بناهای شهری محسوب می‌شوند. معمولاً شبستان‌ها در چندگوشه‌ی بنا ساخته می‌شدند تا در فصول مختلف و براساس نیاز سرمایش و گرمایش استفاده گردند. در این اقلیم برای افزایش آسایش محیطی و کیفیت محیط از عنصر آب و درختان بصورت ویژه‌ای استفاده شده که علاوه بر بهبود آسایش حرارتی موجب بهبود آسایش بصری هم می‌شده‌است.

در این اثناء نقش کمیت‌ها بر شکل‌گیری ساختار فضایی کاملاً تبیین شده و بیان گردیده‌است. به طور مثال، براساس جدول بیوکلماتیک، شمال استان فارس و موقعیت شهر شیراز در گروه اقلیمی ۵ قرار گرفته‌است. عمده‌ترین ویژگی‌های اقلیمی، جهت استقرار ساختمان، سازماندهی پلان ساختمان، اندازه‌ی پنجره‌ها، مصالح ساختمانی و سایبان‌ها در محیط‌های مسکونی در نقشه‌ی پهنه‌بندی اقلیمی ایران (کسمائی، ۱۳۷۰) طبق شکل زیر بیان شده‌است. در بیان علمی امروزی، بارزترین عنصر در بناهای این اقلیم، حیاط مرکزی است که کاربران را از محیط گرم و خشک این منطقه محافظت می‌کند.

تصویر شماره ۱: نقشه‌ی پهنه‌بندی اقلیمی ایران- ساختمان‌های آموزشی. مأخذ: کسمائی، ۱۳۷۰.

است، این مهم مغفول مانده‌است. اما نباید چنین فرض کنیم که نحوه‌ی استقرار بنا بر اساس اقلیم در زمان‌های گذشته همچون همانی است که امروزه ما تصور می‌کنیم. نحوه همراهی بنا با اقلیم چیزی بس فراتر از نقش کمیت‌های اقلیمی بر پیکره‌ی بنا بوده‌است. در واقع این رویکرد در شکل‌گیری و ساخت بناها، به نوعی تفسیر و بازتاب جهان طبیعی بی‌کران در محدوده و دامنه‌ی بنا بوده‌است.

تمامی تعاریفی که در بالا بیان شده، اثر و نقش اقلیم بر پیکره‌ی بناها را ذکر کرده، اما موضوع این است که نقش اقلیم بر بنا تا این حد محدود و اندک نیست و این نقش در واقعیت و حقیقت بیش از این است. علاوه بر نقش کمیات اقلیمی بر بنا، کیفیت‌های اقلیمی که توسط انسان ادراک شده نیز بر پیکره‌ی بنا به عنوان ظرفی برای حضور انسان، نقش بسته‌است. اما بدان سبب که نقطه‌ی دید انسان در مطالعات امروزی تنها علم آسایش

در انتهای این بخش با توجه به هویت بناهای مذهبی و اهمیت آنها در شکل‌گیری کیفیت‌های فضایی، سعی می‌گردد بخش اندکی از فرضیات نویسندگان درباره‌ی نقش اقلیم بر بنا بیان گردد.

بعلاوه، به نظر می‌رسد اغلب بناهای مقدس و مذهبی همچون مساجد و حسینیه‌ها، توسط مردم ساخته نشده و به طور معمول حکمرانان و فرمانروایان آن را ساخته‌اند. این موضوع موجب می‌شود تا معماری مساجد به معنایی از تعاریف، جزو معماری بومی به شمار نیایند. با اینحال هر بنای مقدس یا مذهبی، در هویت خود، کارکردی بومی و در خدمت مردم دارد. و لذا شاید بدین تعبیر اینگونه بناها معماری در خدمت بوم و مردم محسوب گردند. چنانکه تغییر دین و آیین، موجب نشده تا حفاظت از بنای

بخش دوم:

بناهای مذهبی و فرهنگی

مسجد سنگی ایج

تصویر شماره ۱: موقعیت بنا. تصویر شماره ۲: عکس هوایی مسجد سنگی ایج. مآخذ: دشتی، ۱۳۹۷ مآخذ: سیدمحمد سیدی، بازدید آبان ۱۳۹۸

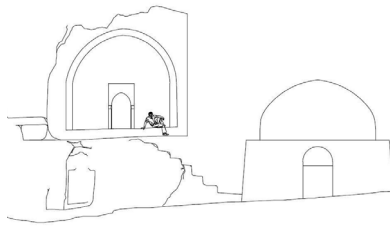
تصویر شماره ۳: نقشه توپوگرافی مسجد سنگی. مآخذ: Google Earth

تصویر شماره ۴: مسجد سنگی و چهارتاقی ایج. مآخذ: <https://www.isna.ir>

هنگامی که در پای بنای ایوان می‌ایستیم و از پایین به آن می‌نگریم حسی از شکوه‌مندی متواضعانه همراه با دعوتگری به درون را به آدمی القا می‌کند: شکوه‌مند، چرا که در بلندا ایستاده و انسان بایستی سرفراز آورد و متواضعانه بنگرد، چون این بلندی نیز به قد آدمی و وسعت دید او احترام گذاشته‌است. گویا به پیمانانه نیاز مردم منطقه قد برافراشته و نه بیشتر. از این روست که می‌توان چنین گفت: هم‌والاتبار است و هم صمیمی. آدمی در درون ایوان طالب خلوت است و می‌خواهد که به درون خود بازگردد. یک مأمن است، کنجی دنج و دیگر هیچ. که فضای درون ایوان، آدمی را محدود به درون خود نکرده بلکه با پیوند ایوان از یک سو با آسمان و طبیعت و درختان مقابل خود و همچنین با چشم اندازی وسیع به محیط طبیعی پیرامونش، زائر را سرشار از حس گستردگی و وسعت می‌کند. مسجد سنگی ایج، عبادتگاهی ایده‌آل است با چشم‌اندازی به درون و برون و در معنایی دیگر تعامل تضادین که نتیجه‌اش تکامل است و آزادی و شادی.

ایوان با هندسه طاقی گرچه یک بنای منحصر به فرد در مکان خود است اما این انحصار او را از محیط خود متمایز نکرده بلکه به لحاظ فرم - که هندسه منحنی است -، ساختار - که در دل کوه است - و مصالح - که همان کوه است - به هماهنگی و یکپارچگی با محیط طبیعی خود رسیده‌است و گویی که از ابتدا در همانجا قرار داشته‌است.

تصویر شماره ۷: تصویر از مسجد سنگی و چهارتاقی
(مأخذ: <http://koubeh.com>).

تصویر شماره ۶: هماهنگی خط آسمان نمای بیرون با بافت
همسایگی (مأخذ: سارا نصیری کیان‌آبادی، بازدید آبان ۱۳۹۸).

تصویر شماره ۵: آسیاب
(مأخذ: سارا نصیری کیان‌آبادی، بازدید آبان ۱۳۹۸).

تصویر شماره ۱۰: محراب مسجد سنگی.
مأخذ: سپهر داراب‌نژادی، بازدید آبان ۱۳۹۸

تصویر شماره ۹: نمای بیرونی مسجد سنگی.
مأخذ: سارا نصیری کیان‌آبادی، بازدید آبان ۱۳۹۸

تصویر شماره ۸: پله‌های ورودی آتشکده.
مأخذ: سپهر داراب‌نژادی، بازدید آبان ۱۳۹۸

تصویر شماره ۱۱: مسجد سنگی ایچ. مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، بازدید آبان ۱۳۹۸

جدول شماره ۱: مشخصات بنا		توضیحات
نام بنا	مسجد سنگی ایچ	شماره ثبت ۹۵۷
وجه تسمیه بنا	قبل از ورود اسلام به ایران آتشکده بوده است، لذا پس از آن مسجد نامیده شد و به دلیل مصالح ساخت آن، پسوند توصیفی سنگی گرفت.	مسجد سنگی استهبان از آثار پیش از اسلام و پرستشگاه بوده است. این مسجد، ایوانی صخره‌ای است که آن را در جانب چپ - جنوب غربی - چهار طاقی معروف استهبان، در دل کوه تراشیده‌اند. با تعبیه محرابی در دیوار جنوبی، ایوان را مسجد کرده‌اند (ابوالقاسمی، ۱۳۸۷).
کاربری بنا	محل نگهداری آتش پیش از ورود اسلام و پس از آن با اضافه شدن محراب، به عبادتگاه تبدیل شد.	
سازنده بنا	معمار آن مشخص نیست.	
تاریخ ساخت بنا	دوره‌ی ساسانیان.	
محل بنا	شهرستان استهبان، بخش مرکزی، دهستان ایچ، ۵ کیلومتری شهر ایچ (به عرض جغرافیایی ۲۹،۰۱۶۷ درجه شمالی و طول جغرافیایی ۵۴،۲۳ درجه شرقی)	(تصویر شماره ۱).
مقیاس بنا	منطقه‌ای	
مساحت بنا	حدود ۳۰ متر مربع (بازدید میدانی آبان ۱۳۹۸).	
تعداد طبقات	۱ طبقه (تصویر شماره ۲)	
مالک (کارفرما) در طول زمان	پیش از اسلام به دستور پادشاهان ساسانی به صورت آتشکده بوده و پس از اسلام به دست حکومت به مسجد تبدیل شد (فرصت شیرازی، ۱۳۷۷). به دست شبانکارها پس از آن بدستور امیر آن زمان به مسجد تبدیل شد (۶۳۳ ه.ق).	در اواخر حکومت آل بویه در فارس و همزمان با قدرت‌گیری فضلویه، گروه‌بندی جدیدی در میان کردان فارس با عنوان شبانکاره شکل می‌گیرد. فارسنامه ابن بلخی که در حدود سال ۵۱۰ هجری قمری نگاشته شده از قدیمی‌ترین منابع تاریخی است که به شبانکاران اشاره کرده است و زمان شکل‌گیری آنها به اواخر عصر آل بویه برمی‌گردد (رضاییان، ۱۳۸۸).
استفاده‌کنندگان در طول زمان	اقشار مختلف جامعه	
شغل استفاده‌کنندگان	اصناف مختلف جامعه	
استفاده‌کنندگان (بومی-مهاجر)	بومی و مهاجر	
نحوه ساخت	مشارکت‌مردمی	
	موارد دیگر	به احتمال زیاد، ساخت این بنا به صورت غیرمشارکتی بوده است (فرضیه پژوهشگران).
تغییرات کالبدی در طول زمان	- اضافه شدن محراب به ایوان	
تغییرات غیر کالبدی در طول زمان	-تبدیل شدن ایوان به مسجد	معبدی بوده ایوان مانند ... که بعدها آن را مسجد قرار داده و محرابی بر آن افزودند و خطوطی در آن منقور است (فرصت شیرازی، ۱۳۷۷). متن کتیبه: « بسعی الامیر الحاجب ... / بلویه سنه ثلث ثلثین ستمایه»

جدول شماره ۱: مشخصات بنای مسجد سنگی ایچ.

جدول شماره ۲: عوامل اقلیمی منطقه		
توان‌های محلی	<p>- به دلیل وجود کوه‌های بلند در منطقه، موقعیت قرارگیری بنا از امنیت بالایی برخوردار است. همچنین به دلیل وجود آب و مهمتر از آن، امکان نگهداری و ذخیره‌سازی آب، توان مقابله با خشک‌سالی نیز وجود داشته‌است (بازدید میدانی آبان ۱۳۹۸).</p> <p>- وجود جاذبه‌های تاریخی و در نتیجه امکان جذب گردشگر.</p> <p>- هوای در کمال اعتدال دارد که میوه‌های گرمسیری مانند گوجه و نارنج و سردسیری مانند شلیل و گیلاس را به نیکویی می‌پروراندند. انار ایچ نه تنها از تمام انارهای فارس بلکه از انارهای ممالک ایران بهتر است (فسایی، ۱۳۱۳).</p>	
نوع اقلیم کلی منطقه	گرم و خشک (تصویر شماره ۳).	
جاذبه‌های گردشگری	<p>- چهارطاقی ماه فرخان (تاریخی): از آثار منطقه ده‌خیر در مسیر داراب به جنت شهر (ده‌خیر پیشین در نزدیکی روستای خیرآباد قرار دارد) چهارطاقی ماه فرخان است. این بنا که متعلق به دوره ساسانیان است، در میان بناهای سرسبز و بسیار زیبای منطقه قرار گرفته‌است. این چهارطاقی که از سنگ و ساروج ساخته شده‌است تقریباً سالم مانده است.</p> <p>- چشمه بدره (طبیعی): چشمه بدره در دره سرسبز و بسیارخوش آب و هوایی در منطقه ایچ در مسیر استهبان به نیریز قرار دارد. در کنار سرچشمه آن یک چهارطاقی از دوره ساسانی باقی است. آب این چشمه بسیارگوارا است.</p> <p>- تنگ ایچ (طبیعی): در دو کیلومتری روستای ایچ و در پایین دست آثار باستانی تنگ مصفای ایچ (قلعه ایچ) قرار دارد. ترکیب جاذبه‌های طبیعی از قبیل چشمه هوای لطیف کوهستانی و درختزار مکان یاد شده را به چشم‌اندازی خیره کننده بدل کرده‌است. تنگ ایچ گردشگاهی ممتاز به شمار می‌رود (https://farschto.ir/ahban).</p>	
بناهای شاخص منطقه	مسجد ساده (شماره ثبت: ۲۸۰)، مسجد سنگی و چهارطاقی ایچ (۹۵۷)، آسیاب تنوره بلند (۷۲۲۰)، اشکفت سیاه (۱۴۲۴۳) و اشکفت ایچ (۱۴۲۳۴)، تل ایچ (۱۵۶۱۰)، تپه‌های کشفه محله (۲۳۴۴۲) و آسیاب‌های علی ناز پیری (۲۳۳۹۸)، دارالامان ۱ (۲۳۴۶۰) و دارالامان ۲ (۲۳۳۹۹)، پیام (۲۳۴۳۵)، بدره (۲۴۱۹۲)، انجیری (۲۳۳۸۵)، گلشن (۲۴۷۲۵)، محمد علیشاه (۲۴۷۲۷).	
دید و منظر	طبیعی	باغات انجیر و مرکبات.
	مصنوع	چهارطاقی.
بیشترین باران در طی ۱۵ سال اخیر	سیل	حداکثر بارش در یک ماه حداکثر ۴۵۵ میلی‌متر می‌باشد (دشتی، ۱۳۹۷).
	نحوه تاب‌آوری	حجم مخزن برای ذخیره‌ی حداکثر بارش در یک ماه (حداکثر ۴۵۵ میلی‌متر) در منطقه باشد (دشتی، ۱۳۹۷).
کمترین باران در طی ۱۵ سال اخیر	خشکسالی	حداقل بارندگی طی بیست سال گذشته ۱۲۲ میلی‌متر و حداکثر آن ۷۴۰ میلی‌متر بوده و متوسط بارندگی مفید حدود ۳۵۰ میلی‌متر در سال می‌باشد (رهبر و همکاران، ۱۳۹۲).
	نحوه تاب‌آوری	برای تاب‌آوری آبی لازم است آب مورد نیاز مجموعه برای ۶ ماه گرم سال در دوره‌ی بارش‌های زمستانه ذخیره شود (دشتی، ۱۳۹۷).
وضعیت توپوگرافی	شیب مثبت	در دامنه کوه (تصویر شماره ۳).
	شیب منفی	شیب ۴۷ درجه در جهت شمال شرق (تصویر شماره ۸).
دفع‌آب‌های سطحی	کانال‌کشی (بازدید میدانی آبان ۱۳۹۸).	
جنس خاک	از نظر خصوصیت زمین، جنس کوه‌های جنوب فارس اغلب سنگ‌های آهکی (کلسیم کربنات) می‌باشد. درز و شکاف‌های فراوان در این سنگ‌ها باعث تشکیل سفره‌های آب زیرزمینی شده‌اند. در این کوه‌ها انواع و اشکال فرسایش آهکی (کارستیک) که بر اثر انحلال رسوب‌گذاری شکل گرفته‌اند دیده می‌شود (دشتی، ۱۳۹۷).	
نور با توجه به عوارض محیطی	نورگیری در این محل به دلیل قرارگیری در دره کم است.	
منابع آب	چشمه و قنات.	
پوشش گیاهی غالب منطقه	شامل درخت‌های انجیر، انار، نخل، کاج سیاه، در برخی مناطق زیتون، افاقیا و بوته‌های گون می‌باشد (دشتی، ۱۳۹۷).	

جدول شماره ۲: عوامل اقلیمی بنای مسجد سنگی ایچ.

جدول شماره ۳: زمین و محیط اطراف	
شکل زمین	ایوان کنده شده در دل کوه (تصویر شماره ۴).
عوارض طبیعی در زمین	
عوارض طبیعی اطراف زمین	کوه و صخره (به علت قرارگیری بنا در کوهستان).
منظر طبیعی درون زمین	
پوشش گیاهی درون زمین	

جدول شماره ۳: وضعیت زمین و محیط اطراف بنای مسجد سنگی ایج.

جدول شماره ۴: خصوصیات کالبد شهری مؤثر بر کالبد بنا	
تراکم بافت	فاصله داشتن بافت از بنا.
ارتفاع و تعداد طبقات بافت	
ارتفاع و تعداد طبقات همسایگی‌ها	چهار طاقی (یک طبقه و در حدود ۶ متر)، آسیاب (تصاویر شماره ۴ و ۵).
نوع مسیرهای ارتباطی درون شهری	شطرنجی
نوع و تعداد دسترسی‌های شهری	پیمازی
همجواری‌های بنا از لحاظ کاربری	حرکت در میان عوامل طبیعی.
همجواری‌های بنا از لحاظ فرم	از دامنه کوه.
همجواری‌های بنا از لحاظ امکان دید به بنا	آسیاب و عبادتگاه.
همه‌انگهی نمای بیرونی بنا با بافت همسایگی	چهارطاقی.
همه‌انگهی خط آسمان نمای بیرونی بنا با بافت همسایگی	دید به بنا وجود دارد.
خط زمین و نوع همه‌انگهی با بافت همسایگی (هم‌ترازی)	همه‌انگهی دارد (به دلیل اینکه از کوه تراشیده شده‌است).
نحوه اتصال به همسایگی‌ها	هم‌ترازی نیست.
	متصل (در دل کوه کنده شده‌است).

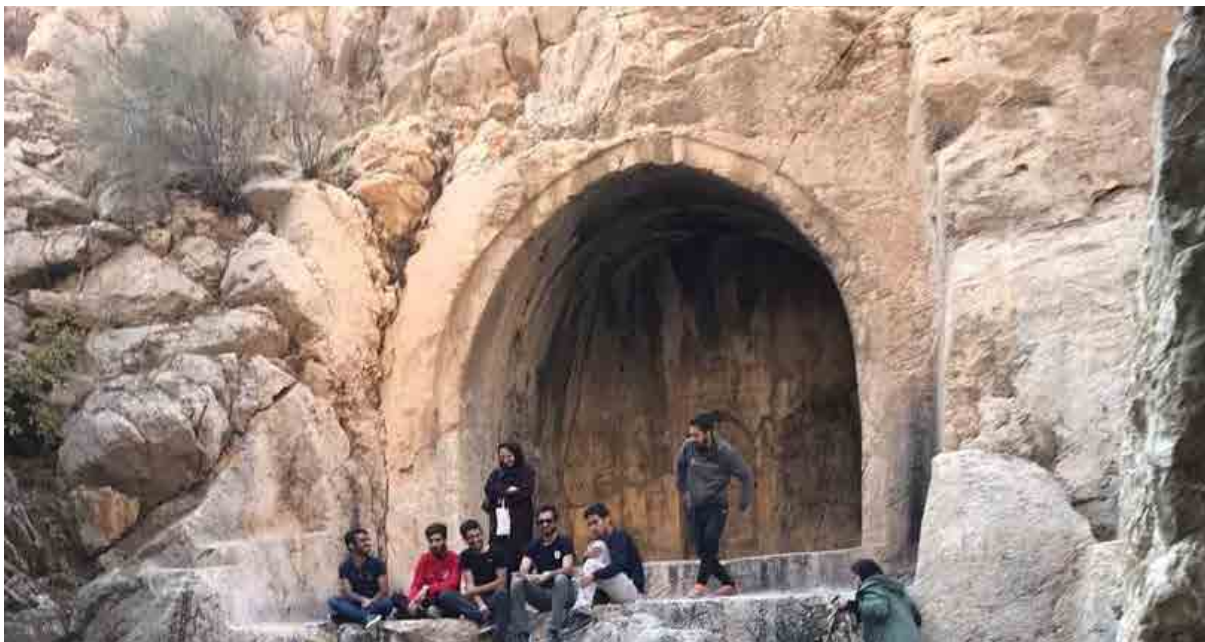
جدول شماره ۴: خصوصیات کالبد شهری مؤثر بر کالبد بنای مسجد سنگی ایج.

جدول شماره ۵: خصوصیات کلی کالبدی بنا	
ارتفاع و ابعاد نسبت به کوچه و بناهای اطراف	۱ طبقه و حدود ۷ متر (تصویر شماره ۶).
تعداد بازشوهای بیرونی	۱
ورودی	تعداد
	میزان تزیینات (کم یا زیاد-ساده یا پیچیده)
	ساده و کم.
	ویژگی خاص در ورودی
جهت‌گیری کلی بنا	شرقی - غربی.
استاندارد یا الگوی کلی بنا	شکل خاص تاقی آهنگ بصورت مازهای در دوره پارسی در آن بکار رفته، احتمال جهت‌گیری خاص بنا.

جدول شماره ۵: خصوصیات کلی کالبدی بنای مسجد سنگی ایج.

تصویر شماره ۱۲: کتیبه مسجد سنگی، مأخذ: سپهر داراب‌نژادی، بازدید آبان ۱۳۹۸

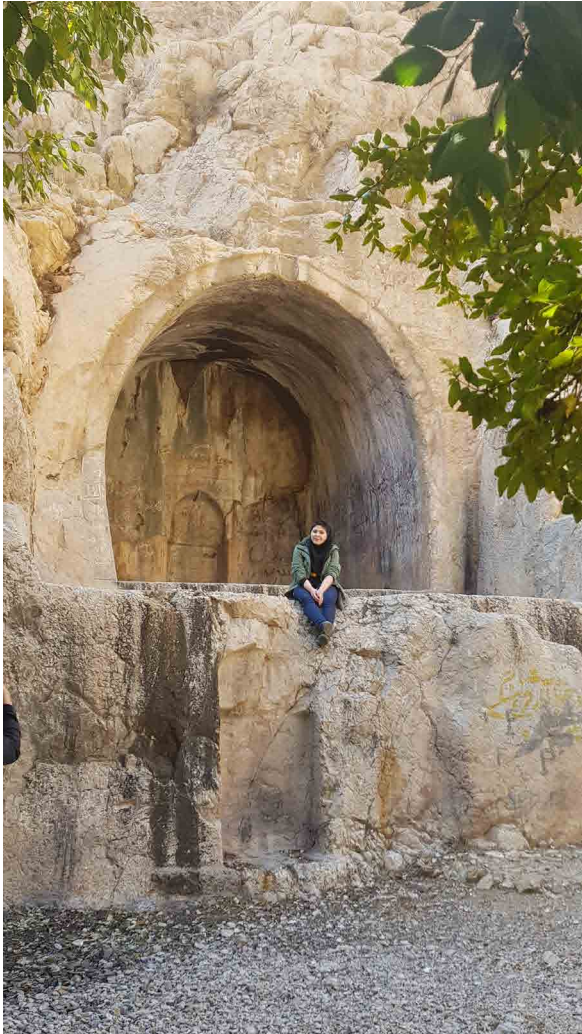
تصویر شماره ۱۳: نمای بیرونی مسجد سنگی، مأخذ: سارا نصیری کیان‌آبادی بازدید آبان ۱۳۹۸

جدول شماره ۶: نام و مشخصات اجزا								
توضیحات	مبلمان فضا	زمان استفاده	فعالیت‌ها و آداب و سنن	مصالح فعلی (الحاقيات)	مصالح اولیه	تزیینات فضا	تعداد	
(تصویر شماره ۸).			ورود به بنا	سنگ	سنگ		۸	پله ورودی
- کنده شده در دل کوه - تعدادی تاقچه و نغول در ایوان کنده-کاری شده بود (بازدید میدانی آبان ۱۳۹۸) - ایوان، درب ورودی داشته که هم اکنون وجود ندارد (بازدید میدانی آبان ۱۳۹۸) (تصاویر شماره ۷، ۹ و ۱۳).			عبادت	سنگ	سنگ	کتیبه سنگی	۱	ایوان
- محراب دارای کتیبه سنگی است (تصاویر شماره ۷، ۱۰ و ۱۲).				سنگ	سنگ	سنگ	۱	محراب

جدول شماره ۶: نام و مشخصات اجزا بنای مسجد سنگی ایج.

تصویر شماره ۱۴: نمای نزدیک از مسجد سنگی ایج. مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، بازدید آبان ۱۳۹۸

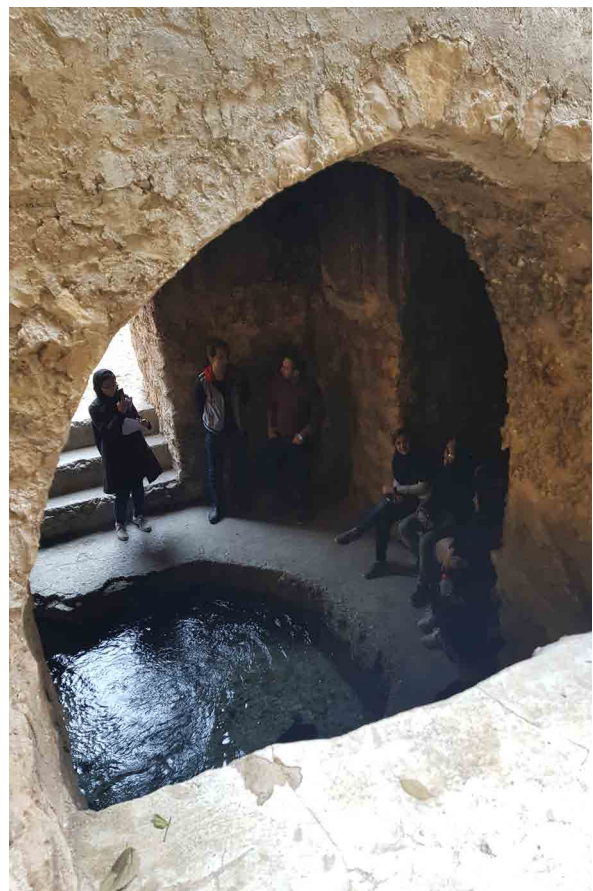
تصویر شماره ۱۶: تناسبیات مسجد سنگی ایچ. مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، بازدید آبان ۱۳۹۸

تصویر شماره ۱۵: نمایی از داخل چهارتاقی ایچ. مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، بازدید آبان ۱۳۹۸

تصویر شماره ۱۸: نمایی از چهارتاقی از داخل مسجد سنگی. مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، بازدید آبان ۱۳۹۸

تصویر شماره ۱۷: دید به فضای داخل چهارتاقی ایچ. مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، بازدید آبان ۱۳۹۸

جدول شماره ۷: سازه و مصالح		
تزئینات فضا	ساده	
	پیچیده	بلی
تکنیک ساخت	تراش سنگ جهت ایجاد کتیبه بر دیواره بنا، تکنیک اصلی تزئینات در این بناست.	
تکنیک‌ها و ابزارهای محلی	مشخص نیست.	
مصالح زیر کار	بومی	سنگ
	غیر بومی	
مصالح روکار	بومی	سنگ
	غیر بومی	
اجرا در محل	بلی	

جدول شماره ۷: سازه و مصالح بنای مسجد سنگی ایج.

جدول شماره ۸: جزئیات مصالح هر نما					
نمای بیرونی/سردر	سنگ	ازاره	بدنه	لبه بام یا سقف	تعداد طبقات و ارتفاع
نمای جنوبی				سنگ	۱ طبقه و ارتفاع حدود ۷ متر (تصاویر شماره ۹، ۷ و ۱۳).
نمای شرقی					
نمای شمالی					
نمای غربی					

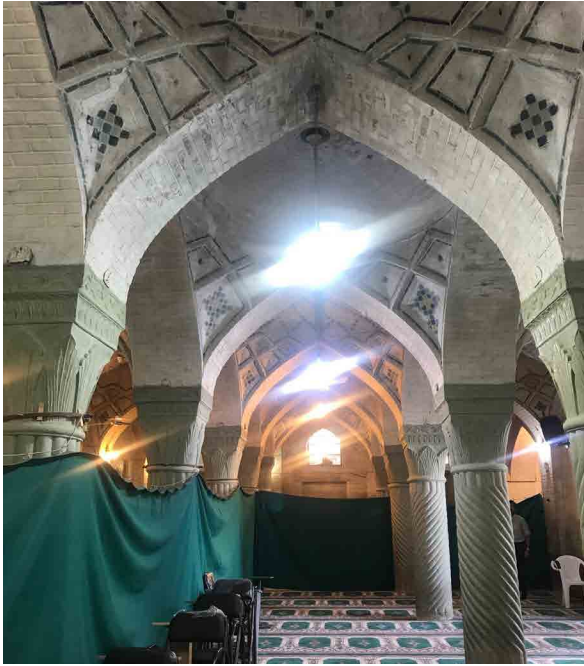
جدول شماره ۸: جزئیات مصالح هر نمای بنای مسجد سنگی ایج.

مسجد مشیر

بنا در چهار سو ساخت دارد اما مانند دیگر مساجد، فرم‌ها و احجام در جبهه قبله سنگینی نمی‌کند. قبله در محور عرضی قرار دارد. یکی از ایوان‌ها- که همان ایوان قبله است- عمیق‌تر شده و ترکیبی نو از ایوان و گنبدخانه را عرضه می‌کند. گویی حجم کلی مسجد وارونه گشته است. در سمت قبله حجم‌ها و فرم‌ها سبک‌تر گردیده اما این سبکی از اهمیت آن به عنوان جبهه‌ی قبله نکاسته بلکه سنگینی احجام در سه جبهه‌ی دیگر در ترکیب ماهرانه با حجم منفی حیاط توانسته تاکید بر قبله را پررنگ نگه‌دارد.

بنای مسجد مشیر در فرم و هندسه دنباله‌رو سبک مساجد صفوی و شیوه اصفهانی است که البته با ویژگی‌های بومی معماری شهر شیراز در آمیختگی‌هایی دارد. سردر ورودی همچون دیگر مساجد، در میان بافت محله قدکشیده‌است و خود را به عنوان یک المان محله‌ای ممتاز کرده‌است. آنچه در هنگام ورود بارز است نگاهداری حریم دید از بیرون و مرحله‌بندی ورود به صحن مسجد با تغییر محور حرکت است. بنا بیش از آن که شکوهمندانه‌ی مذهبی باشد هنرمندانه‌ی مردمی است.

گویی یک مسجد محلی و بومی متعالی شده‌است که اگرچه کارفرمای اشرافی داشته اما جنس و ایده ساختش بومی است. بنا همچنان که با متانت و تعادل در مکان خود مستقر شده‌است، آدمی را سرشار از حس کودکانه‌ی بازیگوشی و کنجکاو می‌کند. رنگ‌ها و نقش‌ها که از جنس محیط و برگرفته از طبیعت این منطقه است هویت شادمانه‌ای بر بدنه درونی خود پاشیده‌است.

تصویر شماره ۳: برق‌کشی، نصب تجهیزات سرمایشی و گرمایشی، ایجاد حایل پارچه‌ای و نصب تجهیزات صوتی در شبستان غربی مسجد مشیرالملک، مأخذ: سارا نصیری کیان‌آبادی، ۱۳۹۸/۳/۲۶

تصویر شماره ۱: محل قرارگیری مسجد مشیرالملک. مأخذ: گنجنامه، ۱۳۸۳

تصویر شماره ۲: شبستان غربی مسجد مشیرالملک و الحاق درب و پنجره‌های فلزی. مأخذ: سارا نصیری کیان‌آبادی، ۱۳۹۸/۳/۲۶

جدول شماره ۱: مشخصات بنا		توضیحات
نام بنا	مسجد مشیر	شماره ثبت ۹۱۱.
وجه تسمیه بنا	بانی مسجد حاج میرزا ابوالحسن خان مشیرالملک وزیر مملکت فارس بوده است (متوفی به سال ۱۳۰۳) (حسینی فسائی، ۱۳۶۷).	
کاربری بنا	مسجد.	
سازنده بنا	به دستور حاج میرزا ابوالحسن خان مشیرالملک	
تاریخ ساخت بنا	تاریخ بنای مسجد ۱۲۶۵ تا تاریخ ۱۲۷۵ هجری قمری ثبت شده است (بهروزی، ۱۳۵۴) (مصطفوی، ۱۳۴۳).	
محل بنا	محله سنگ سیاه (تصویر شماره ۱).	
مقیاس بنا	شهری یا محله‌ای.	
مساحت بنا	۲۴۰۰ (به طور تقریبی).	
تعداد طبقات	۲ طبقه (شبهستان جنوبی ۱ طبقه).	
مالک (کارفرما) در طول زمان	در دوره قاجار متعلق به مشیرالملک بوده و در حال حاضر متعلق به سازمان اوقاف است.	مالک بنا در زمان حکومت پهلوی مشخص نیست.
استفاده‌کنندگان در طول زمان	همه اقشار جامعه.	
شغل استفاده‌کنندگان	تمامی اصناف.	
استفاده‌کنندگان (بومی-مهاجر)	بومی.	
نحوه ساخت	مشارکت‌مردمی	
	موارد دیگر	به علت اینکه کارفرما حکومتی بوده به احتمال زیاد نحوه ساخت، غیر مشارکتی بوده است (فرضیه نویسندگان).
تغییرات کالبدی در طول زمان	قسمت‌های مختلف مسجد مشیر مشیرالملک، از جمله مأذنه‌های آن، در دهه‌های اخیر تعمیر گشته و فرش کف صحن از آجر به موزائیک بدل شده است. در این اقدامات در و پنجره‌های فلزی نامتناسبی در نماهای حیاط مسجد کار گذاشته‌اند. (تصاویر شماره ۲ و ۳) (گنجنامه ۱۳۸۳).	
تغییرات غیر کالبدی در طول زمان		

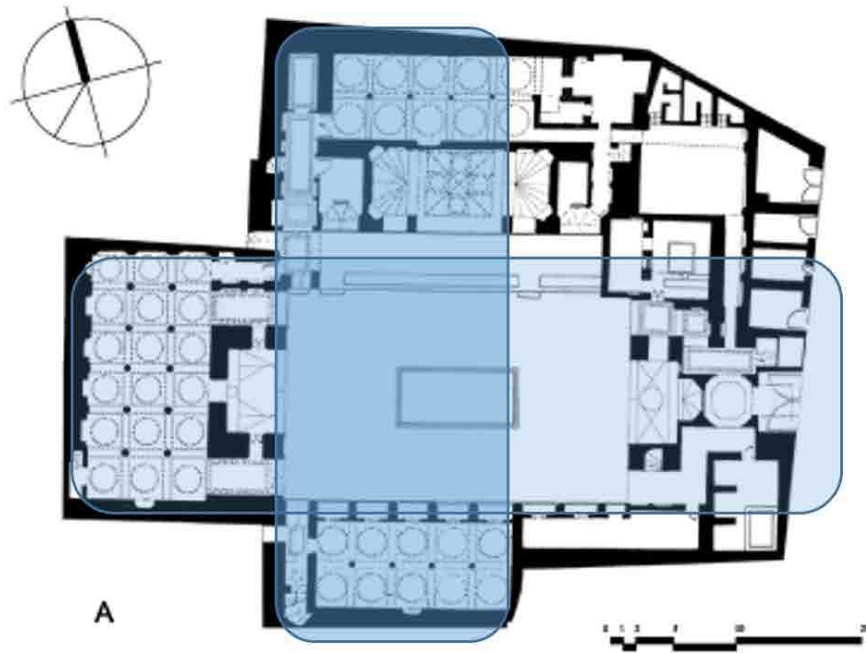
جدول شماره ۱: مشخصات بنای مسجد مشیر.

جدول شماره ۲: عوامل اقلیمی منطقه		
جاذبه‌های گردشگری	آرامگاه بی‌بی دخترن (۴۲۲)، کلیسای آرامنه (۷۵۹)، خانه فروغ الملک قوامی (۲۰۴۰)، بقعه سیبویه (۳۰۶۷).	
بناهای شاخص منطقه	آرامگاه بی‌بی دخترن (۴۲۲)، کلیسای آرامنه (۷۵۹)، خانه فروغ الملک قوامی (۲۰۴۰)، بقعه سیبویه (۳۰۶۷).	
دید و منظر	طبیعی	وجود برخی درختان در حیاط مسجد و برخی مناظر مصنوع در اطراف بنا
	مصنوعی	به علت اینکه کارفرما حکومتی بوده به احتمال زیاد نحوه ساخت، غیر مشارکتی بوده است (فرضیه نویسندگان).

جدول شماره ۲: عوامل اقلیمی منطقه مسجد مشیر.

جدول شماره ۳: عوامل زمین و محیط اطراف	
شکل زمین	هندسی - مستطیل افزوده (تصویر شماره ۴).
عوارض طبیعی در زمین	
عوارض طبیعی اطراف زمین	
منظر طبیعی درون زمین	حوض آب (تصویر شماره ۵).
پوشش گیاهی درون زمین	درخت نارنج (تصویر شماره ۶).

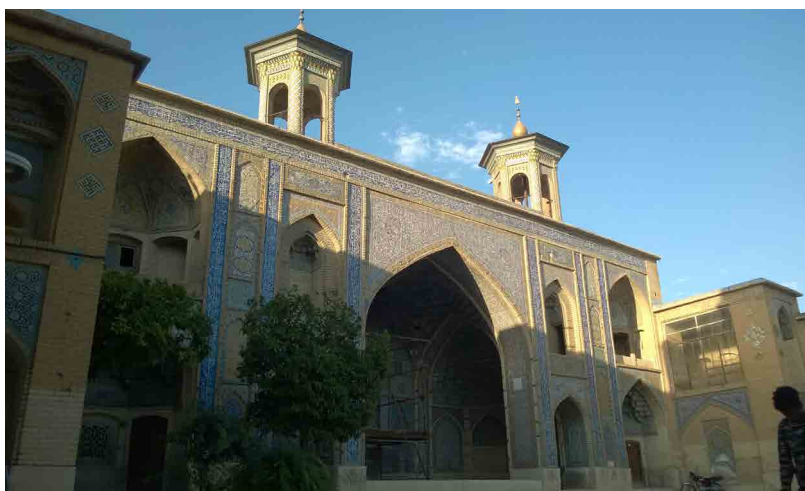
جدول شماره ۳: زمین و محیط اطراف بنای مسجد مشیر.

تصویر شماره ۴: پلان مسجد مشیر. مأخذ: گنجنامه، ۱۳۸۳

تصویر شماره ۵: حیاط مسجد مشیرالملک. مأخذ: ایمان واعظی، ۱۳۹۸/۳/۲۶

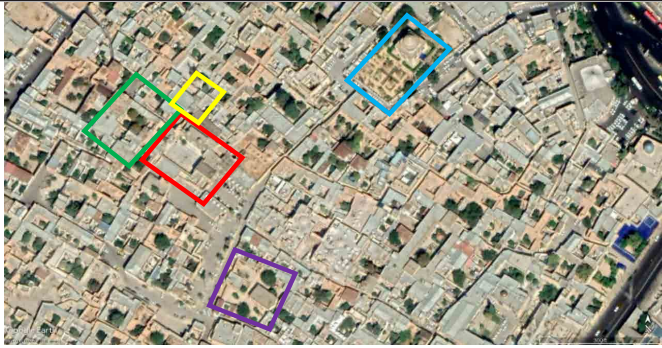
تصویر شماره ۶: حیاط مسجد مشیرالملک. مأخذ: ایمان واعظی، ۱۳۹۸/۳/۲۶

جدول شماره ۴: خصوصیات کالبد شهری مؤثر بر کالبد بنا	
تراکم بافت	متراکم.
ارتفاع و تعداد طبقات بافت	۱ تا ۲ طبقه (۳ تا ۶ متر).
ارتفاع و تعداد طبقات همسایگی‌ها	۱ تا ۲ طبقه (۳ تا ۶ متر).
نوع مسیرهای ارتباطی	شطرنجی
درون شهری	پیچازی
نوع و تعداد دسترسی‌های شهری	۲ (از سمت ورودی‌های اصلی شرقی و غربی).
همجواری‌های بنا از لحاظ کاربری	کلیسا، بافت مسکونی، واحدهای تجاری.
همجواری‌های بنا از لحاظ فرم	حیاط مرکزی (خانه‌های مسکونی)، کوشکی (آرامگاه بی‌بی دخترن و کلیسای مریم مقدس).
همجواری‌های بنا از لحاظ امکان دید به بنا	دید به ورودی‌ها وجود دارد اما به درون بنا دید وجود ندارد. همچنین جلوخان مسجد امکان دیده شدن ورودی اصلی بنا را از فاصله دورتر امکان‌پذیر ساخته است.
هماهنگی نمای بیرونی بنا با بافت همسایگی	بلی (فرم متفاوت سردر اصلی).
هماهنگی خط آسمان نمای بیرونی بنا با بافت همسایگی	
خط زمین و نوع هماهنگی با بافت همسایگی (هم‌ترازی)	هم‌تراز.
نحوه اتصال به همسایگی‌ها	از دو جهت متصل (تصویر شماره ۷).

جدول شماره ۴: خصوصیات کالبد شهری مؤثر بر کالبد بنای مسجد مشیر.

جدول شماره ۵: خصوصیات کلی کالبدی بنا		
ارتفاع و ابعاد نسبت به کوچه و بناهای اطراف	۶ تا ۸ متر.	
ورودی	تعداد	۲
	میزان تزیینات (کم یا زیاد-ساده یا پیچیده)	زیاد و پیچیده (تصویر شماره ۸).
ویژگی خاص در ورودی	فرم شاخص ورودی اصلی (ورود به شکل مستقیم امکان‌پذیر نبوده و از دو طرف با چرخش وارد صحن می‌شوند).	
جهت‌گیری کلی بنا	شمال غربی-جنوب شرقی (تصویر شماره ۱ و ۷).	
استاندارد یا الگوی کلی بنا	مساجد قاجاری شیراز دارای ایوان بوده. شبستان و چرخش به سمت قبله، نمود قبله در حیاط به گونه خاص	

جدول شماره ۵: خصوصیات کلی کالبدی بنای مسجد مشیر.

	
مسجد مشیرالملک	— (Red line)
در بند مشیر	— (Green line)
حسینیه مشیر	— (Yellow line)
آرامگاه بی‌بی دخترن	— (Blue line)
کلیسای مریم مقدس	— (Purple line)

تصویر شماره ۷: همجواری‌های بنای مسجد مشیر. مأخذ: Google Earth

جدول شماره ۶: نام و مشخصات اجزا								
توضیحات	میلان فضا	زمان استفاده	فعالیت‌ها و آداب وسنن	مصالح فعلی (الحاقيات)	مصلح اولیه	تزیینات فضا	تعداد	
ورودی شمال-غربی دارای تزیین خاصی نیست (تصویر شماره ۸)	پیر نشین		محل ورود به مسجد	سنگ، آجر، کاشی و چوب		کاشی کاری، مقرنس، کتیبه و معقلی	۲	ورودی / سردر
شباک آجری ضمن مسدود نمودن ورود مستقیم به صحن، داشتن دید به حیاط را امکان‌پذیر نموده است (تصویر شماره ۹).			ایجاد فضای حایل و انتظار بین درون و بیرون بنا	سنگ، آجر، کاشی و چوب		معقلی و شباک آجری	۱	هشتی
(تصویر شماره ۱۹)			کاربری حجره‌های رواق‌های طرفین جلوخان، تجاری است.	سنگ، آجر، کاشی و چوب. درب‌های فلزی واحدهای تجاری		کاشی کاری، معقلی، شباک آجری و کاربندی (در رواق‌های طرفین)	۱	جلو خان
سقف تاق از نوع ضربی تخت (تصویر شماره ۹ و ۱۱)				سنگ، آجر، کاشی و چوب		معقلی در سقف و جداره‌ها	۱	دالان
دارای گوشواره در طرفین ایوان (تصویر شماره ۱۳)				سنگ، آجر، کاشی و چوب		کاشی کاری، مقرنس، تاسه‌بندی، کتیبه، ازاره سنگی حجاری شده و شباک سنگی	۱	ایوان شمالی
(تصویر شماره ۲)			محل برگزاری نماز جماعت	سنگ، آجر، کاشی و چوب		کاشی، شباک آجری، ازاره سنگی حجاری شده	۱	ضلع جنوبی
سقف به صورت تاق و تویزه، دارای گوشواره در طرفین ایوان (تصویر شماره ۱۶)		سنگ	مدرس	سنگ، آجر، کاشی و چوب، درب و پنجره فلزی		معقلی، شباک آجری، ازاره سنگی حجاری شده و کتیبه	۱	ایوان شرقی
گوشواره در طرفین ایوان، ساعت ارزشمند با ارقام فارسی در بالای ایوان (تصاویر شماره ۱۲ و ۱۷).			محل برپایی نماز جماعت	سنگ، آجر، کاشی و چوب، در و پنجره فلزی		کاشی کاری، کتیبه، ازاره سنگی حجاری شده و کاربندی	۱	ایوان غربی
(تصویر شماره ۱۳)			محل اذان گفتن	آجر، کاشی، ورق فلزی		معقلی، مقرنس	۱	مأذنه
نصب تجهیزات سرمایشی، گرمایشی و صوتی، نصب حایل پارچه‌ای، برق کشی (تصویر شماره ۳)			محل برپایی نماز جماعت			کاربندی، معقلی، ستون‌های سنگی	۲	شبهستان
	حوض آب و درختان نارنج			کف سنگی، پلکان فلزی الحاقی		انواع تزیینات در جداره‌ها	۱	حیاط / میانسرا
							۱	وضوخله
بئر و تصاویر نصب شده بر دیوار، فضا را مخدوش نموده است (تصویر شماره ۱۴)			محل قرارگیری امام جماعت	آجر، سنگ و کاشی		مقرنس، کاشی کاری، کتیبه سنگی و پیلک	۱	محراب

جدول شماره ۶: نام و مشخصات اجزا بنای مسجد مشیر.

ادامه جدول شماره ۶: نام و مشخصات اجزا								
توضیحات	مبلمان فضا	زمان استفاده	فعالیت‌ها و آداب و سنن	مصالح فعلی (الحاقات)	مصلح اولیه	تزیینات فضا	تعداد	
ایوان شرقی							۱	مدرس
(تصویر شماره ۱۲).			استفاده از آب حوض جهت شست‌وشو و وضو گرفتن		سنگ		۱	حوض
کتیبه‌های تاریخ‌دار بنا: تاریخ بنای مسجد ۱۲۶۵ ثبت شده است. بر کتیبه ایوان غربی مسجد، تاریخ ۱۲۶۶ ثبت شده است (مصطفوی، ۱۳۴۳). در پیشانی ایوان شمالی، کتیبه‌ای به تاریخ ۱۲۷۰ (بهریزی، ۱۳۵۴). در پیشانی شرقی کتیبه‌ای ۱۲۷۵ وجود دارد. بر کتیبه محراب نیز عبارت «حسب الفرمایش جناب مشیرالملک مملکت فارس کتیبه العبد الجان علی عسکر الارسنجانی ۱۲۸۹» نقش بسته است (تصویر شماره ۱۸).						به خط نسخ و ثلث	۱	کتیبه

جدول شماره ۶: نام و مشخصات اجزا بنای مسجد مشیر.

جدول شماره ۷: سازه و مصالح	
تزیینات ساده همچون شباک آجری در این بنا از طریق آجرچینی و ملات تنظیم شده که البته نوع ملات به دقت مشخص نیست.	ساده
تزیینات مقرنس احتمالاً از طریق طرح ریزی نقشه مقرنس با گچ و کاشی کاری بر روی آن انجام شده. دیگر تزیینات چندان مشخص نیستند.	پیچیده
طاق و تویزه، کاربندی، تاسه‌سازی، مقرنس.	تکنیک ساخت
مشخص نیست.	تکنیک‌های محلی
مشخص نیست.	ابزارهای محلی
آجر، سنگ، چوب و ساروج.	بومی
	غیر بومی
آجر، کاشی و سنگ.	بومی
	غیر بومی
مشخص نیست.	اجراد در محل

جدول شماره ۷: سازه و مصالح بنای مسجد مشیر.

تصویر شماره ۱۰: شباک آجری هشتی مسجد مشیرالملک.
مأخذ: سارا نصیری کیان‌آبادی، ۱۳۹۸/۳/۲۶

تصویر شماره ۹: دالان مسجد مشیرالملک.
مأخذ: سارا نصیری کیان‌آبادی، ۱۳۹۸/۳/۲۶

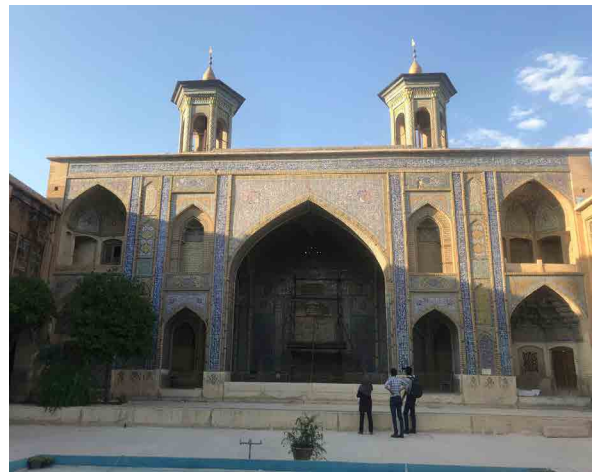
تصویر شماره ۸: سردر مسجد مشیرالملک.
مأخذ: سارا نصیری کیان‌آبادی، ۱۳۹۸/۳/۲۶

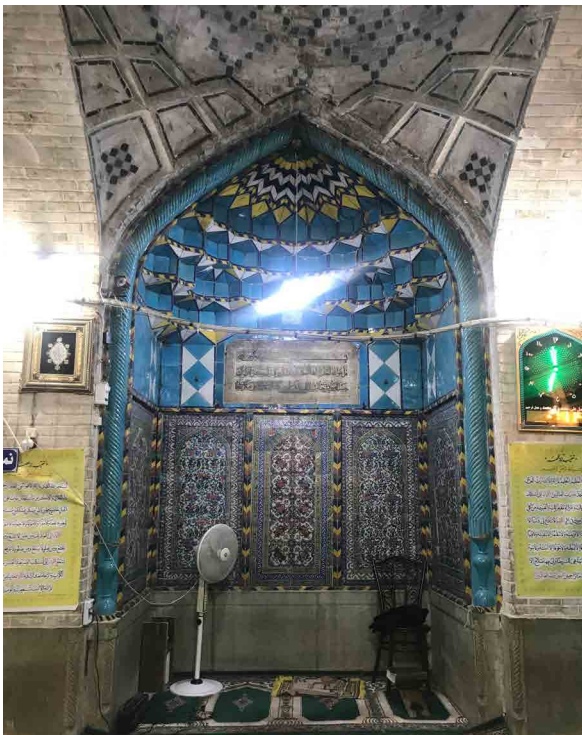
تصویر شماره ۱۲: ایوان غربی مسجد مشیرالملک.
 مأخذ: سارا نصیری کیان آبادی، ۱۳۹۸/۳/۲۶

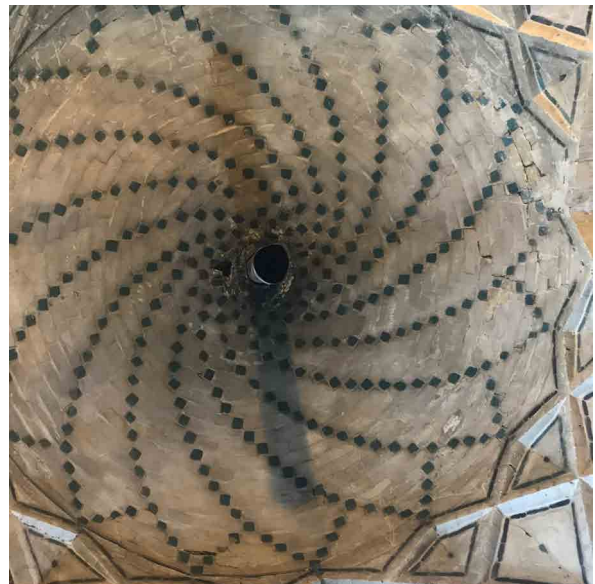
تصویر شماره ۱۱: سقف دالان مسجد مشیرالملک.
 مأخذ: سارا نصیری کیان آبادی، ۱۳۹۸/۳/۲۶

تصویر شماره ۱۳: ایوان شمالی مسجد مشیرالملک.
 مأخذ: سارا نصیری کیان آبادی، ۱۳۹۸/۳/۲۶

تصویر شماره ۱۴: محراب دالان مسجد مشیرالملک.
 مأخذ: سارا نصیری کیان آبادی، ۱۳۹۸/۳/۲۶

تصویر شماره ۱۵: سقف شبستان مسجد مشیرالملک.
 مأخذ: سارا نصیری کیان آبادی، ۱۳۹۸/۳/۲۶

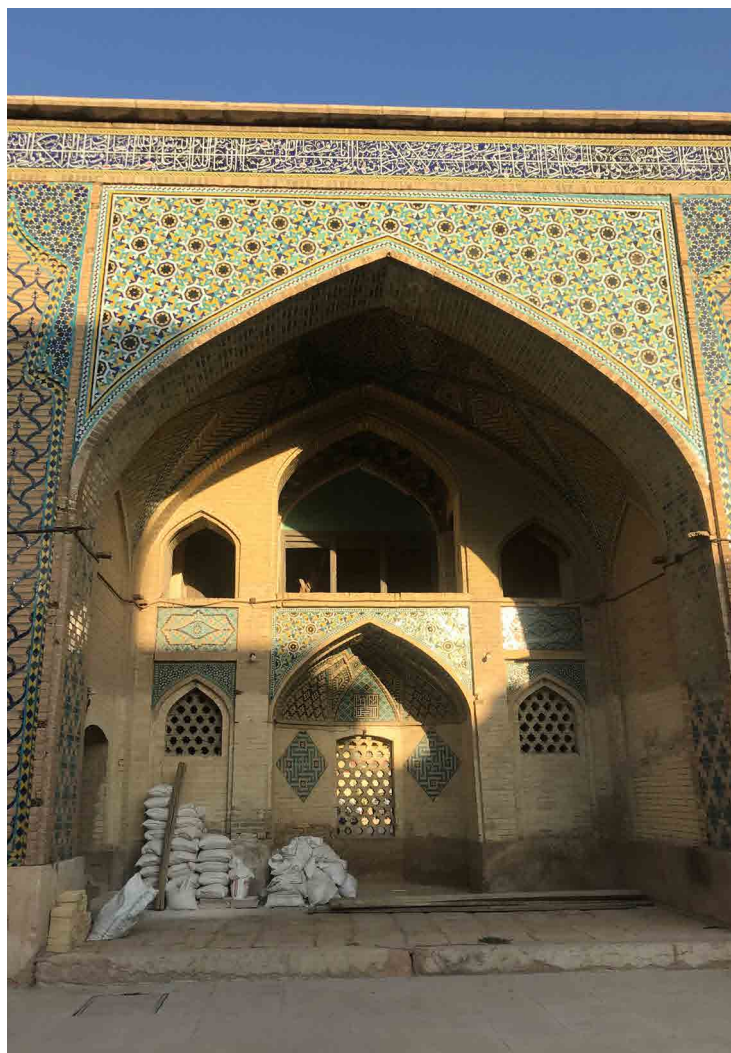
تصویر شماره ۱۷: ساعت دالان مسجد مشیرالملک.
 مأخذ: سارا نصیری کیان آبادی، ۱۳۹۸/۳/۲۶

تصویر شماره ۱۸: کتیبه محراب مسجد مشیرالملک.
 مأخذ: سارا نصیری کیان آبادی، ۱۳۹۸/۳/۲۶

تصویر شماره ۱۹: جلوخان مسجد مشیرالملک.
 مأخذ: سارا نصیری کیان آبادی، ۱۳۹۸/۳/۲۶

تصویر شماره ۱۶: ایوان شرقی مسجد مشیرالملک.
 مأخذ: سارا نصیری کیان آبادی، ۱۳۹۸/۳/۲۶

تصویر شماره ۲۰: اجرای یک طرح مشخص بر روی مصالح مختلف. مأخذ: بهپور، ۱۳۸۵

تصویر شماره ۲۱: همانندی طرح‌ها از لحاظ شکلی و هندسه. مأخذ: بهپور، ۱۳۸۵

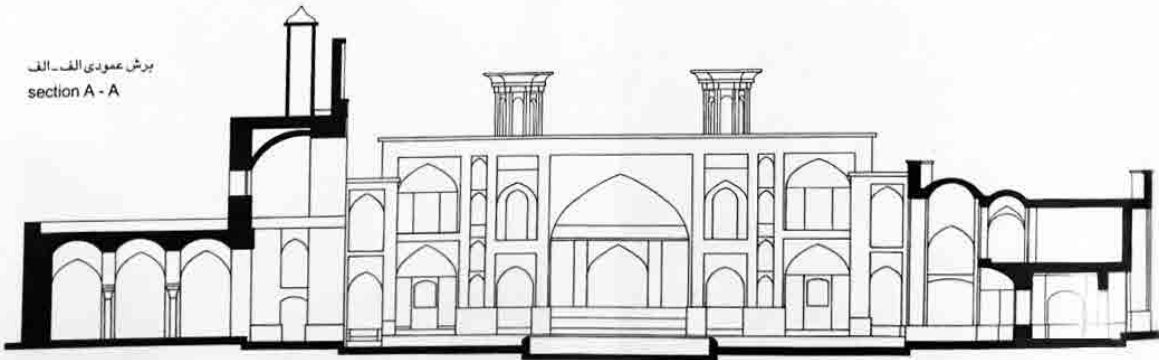
جدول شماره ۸ : جزئیات مصالح هر نما				
تعداد طبقات و ارتفاع	لبه بام یا سقف	بدنه	آزاره	
۶ متر	آجر	سنگ، کاشی، آجر	سنگ	نمای بیرونی/سردر
۴ متر	آجر	سنگ، کاشی، آجر	سنگ حجاری شده	نمای جنوبی
۶ متر	آجر	سنگ، کاشی، آجر	سنگ حجاری شده	نمای شرقی
۸ تا ۱۰ متر	آجر	سنگ، کاشی، آجر	سنگ حجاری شده	نمای شمالی
۸ تا ۱۰ متر	آجر	سنگ، کاشی، آجر	سنگ حجاری شده	نمای غربی

جدول شماره ۸: جزئیات مصالح هر نمای بنای مسجد مشیر.

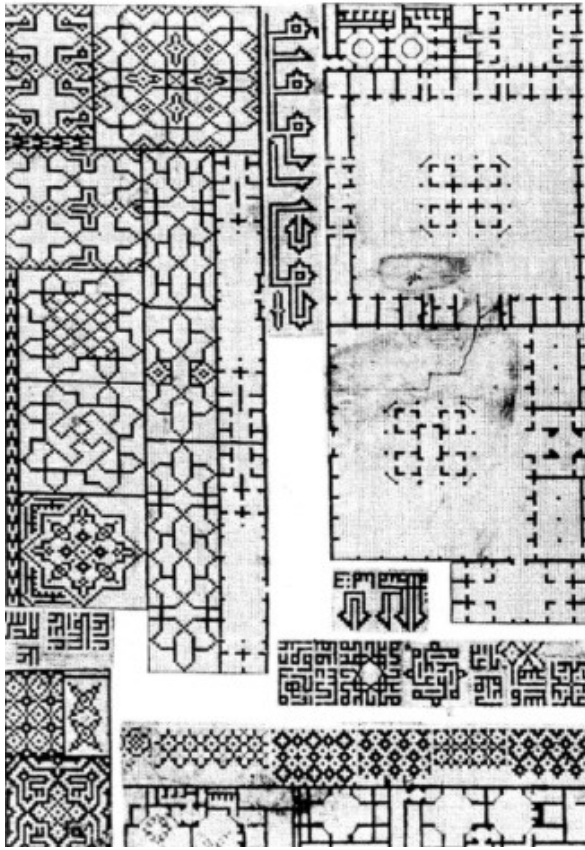
برش عمودی ب-ب
section B - B

برش عمودی الف-الف
section A - A

تصویر شماره ۲۲: ارتفاع ضلع جنوبی نسبت به سایر اضلاع. مأخذ: گنجنامه، ۱۳۸۳

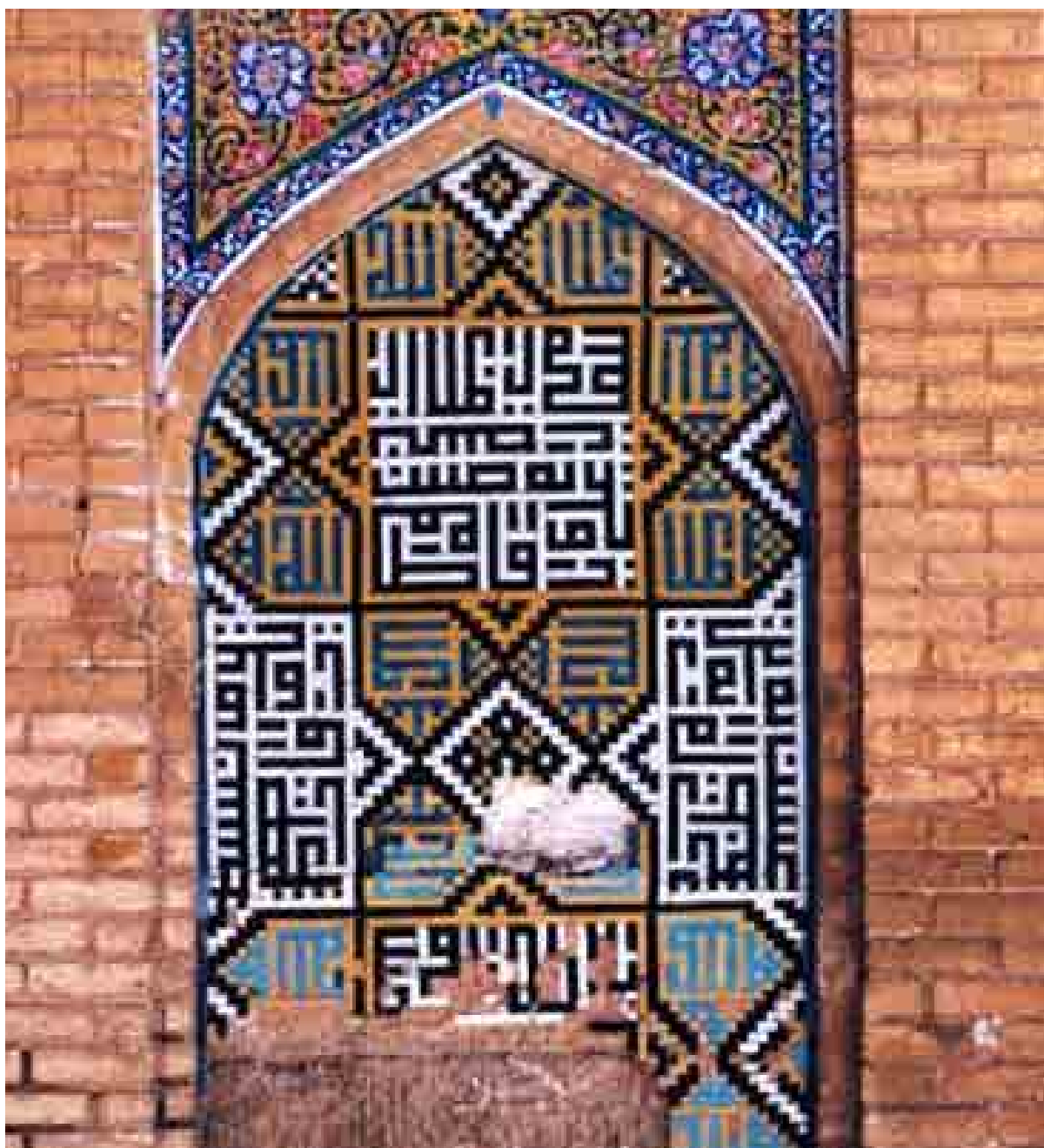
تصویر شماره ۲۳ : طومار میرزا اکبر و نمونه‌ی طرح آن در مسجد مشیر. مأخذ: بهپور ۱۳۸۵

تصویر شماره ۲۴ : طومار معماران شیرازی. مأخذ: خانلری: دهه ۱۳۵۰ به نقل از نجیب اوغلو ۱۳۷۹

پیوست:

قطعاتی از طومار حاوی نقش هندسی، کتیبه و پلان ترسیم شده بر شبکه شطرنجی، از مجموعه نقشه‌ای که زمانی به میرزا اکبر، معمار دربار قاجار، تعلق داشته‌است، اواخر قرن دوازدهم/ هجدهم یا قرن سیزدهم / نوزدهم، مرکب روی کاغذ. لندن، موزه ویکتوریا و آلبرت، بخش هند و آسیای جنوب شرقی، نسخه خطی شماره ۲۵ (بهپور، ۱۳۸۵) (تصویر شماره ۲۳). (تصویر ۲۲) قسمتی از طومار خانلری، و (تصویر ۲۳) نقشی از طومار توپقایی را نشان می‌دهد و در کنار هریک، تصویر اجرا شده‌ی همان طرح‌ها آورده شده‌است.

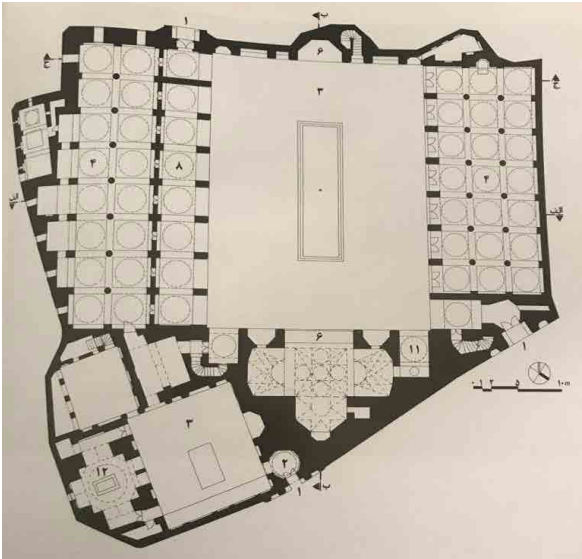
تصویر شماره ۲۵: طومار توپقایی. مأخذ: بهپور، ۱۳۸۵

تصویر شماره ۲: شبستان شرقی مسجد نصیرالملک مأخذ: مهدی مرادآباد، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰.

تصویر شماره ۱: موقعیت مسجد نصیرالملک. مأخذ: گنجنامه، ۱۳۸۳.

تصویر شماره ۴: پلان مسجد نصیرالملک. مأخذ: گنجنامه، ۱۳۸۳.

تصویر شماره ۳: تبدیل شدن شبستان غربی به آئلیه عکاسی مسجد نصیرالملک. مأخذ: ایمان واعظی، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰.

تصویر شماره ۵: حوض آب مسجد نصیرالملک. مأخذ: مهدی مرادآباد، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰.

جدول شماره ۱: مشخصات بنا		توضیحات
نام بنا	مسجد نصیرالملک.	شماره ثبت بنا ۳۹۶ و تاریخ ثبت آن ۳۰ خرداد ۱۳۵۸ است.
وجه تسمیه بنا	سازنده بنا حاج حسن‌علی‌خان نصیرالملک بوده به همین خاطر به این نام شناخته می‌شود (حسینی‌فسایی، ۱۳۶۷).	
کاربری بنا	مسجد.	در حال حاضر بیشتر جنبه گردشگری دارد (بازدید میدانی آذر ۱۳۹۸).
سازنده بنا	نام محمدحسن معمار، به عنوان سازنده بنا (مصطفوی، ۱۳۴۳)، محمدحسین نقاش شیرازی به عنوان طراح کاشی‌های مسجد (بهبود، ۱۳۶۲) و محمدرضا کاشی‌پز شیرازی (بهروزی، ۱۳۵۴) در کتیبه‌های مسجد دیده می‌شود.	
تاریخ ساخت بنا	۱۲۹۳ تا ۱۳۰۵ هجری قمری (مصطفوی، ۱۳۴۳).	
محل بنا	شیراز، خیابان لطف علی خان زند، کوچه نصیرالملک (تصویر شماره ۱).	
مقیاس بنا	شهری.	
مساحت بنا	مساحت بنا ۲۸۹۰ و زیربنای آن ۲۲۱۶ مترمربع است (http://archive.asremardom.ir/1395/09/17/8.pdf).	
تعداد طبقات	شبستان‌ها ۱ طبقه و حدود ۴ متر و ایوان‌ها ۲ طبقه و حدود ۸ متر.	
مالک (کارفرما) در طول زمان	در دوره زندیه و قاجاریه خاندان قوام و در حال حاضر اداره اوقاف و امور خیریه.	
استفاده‌کنندگان در طول زمان	اقشار مختلف جامعه.	
شغل استفاده‌کنندگان	اصناف مختلف جامعه.	
استفاده‌کنندگان (بومی-مهاجر)	بومی و مهاجر.	
نحوه ساخت	مشارکت مردمی	
	موارد دیگر	چون کارفرما حکومتی بوده‌است، به احتمال زیاد نحوه ساخت بنا غیرمشارکتی بوده‌است (فرضیه پژوهشگران).
تغییرات کالبدی در طول زمان		
تغییرات غیر کالبدی در طول زمان	- تغییر کاربری شبستان شرقی به موزه اوقاف - تغییر کاربری مسجد به جاذبه‌ی گردشگری و محلی برای عکاسی	

جدول شماره ۱: مشخصات بنای مسجد نصیرالملک.

جدول شماره ۲: عوامل اقلیمی منطقه	
جاذبه‌های گردشگری	نارنجستان قوام، خانه زینت‌الملک، مدرسه خان، مسجد جامع عتیق، بازار وکیل، شاه‌چراغ
بناهای شاخص منطقه	نارنجستان قوام، خانه زینت‌الملک، مدرسه خان، مسجد جامع عتیق، بازار وکیل، شاه‌چراغ
دید و منظر	طبیعی
	مصنوعی
	کوچه‌های اطراف بنا.

جدول شماره ۲: عوامل اقلیمی منطقه مسجد نصیرالملک.

جدول شماره ۳: عوامل زمین و محیط اطراف	
شکل زمین	مستطیل افزوده (تصویر شماره ۴).
عوارض طبیعی در زمین	
عوارض طبیعی اطراف زمین	
منظر طبیعی درون زمین	حوض آب به طول ۱۶/۵ متر و عرض ۴/۵ متر (تصویر شماره ۵).
پوشش گیاهی درون زمین	در حیاطی که امام‌زاده دارد، پوشش گیاهی و درخت وجود دارد.

جدول شماره ۳: زمین و محیط اطراف بنای مسجد نصیرالملک.

جدول شماره ۴: خصوصیات کالبد شهری مؤثر بر کالبد بنا	
تراکم بافت	متراکم (تصویر شماره ۶).
ارتفاع و تعداد طبقات بافت	۱ تا ۲ طبقه (بین ۴ تا ۸ متر).
ارتفاع و تعداد طبقات همسایگی‌ها	۱ تا ۲ طبقه (بین ۴ تا ۸ متر).
نوع مسیرهای ارتباطی	شطرنجی
درون شهری	پیچازی
نوع و تعداد دسترسی‌های شهری	۱ دسترسی سواره از سمت خیابان لطف‌علی‌خان زند و دسترسی‌های پیاپی متعدد (تصویر شماره ۱ و ۶).
همجواری‌های بنا از لحاظ کاربری	بافت مسکونی - تجاری
همجواری‌های بنا از لحاظ فرم	حیاط مرکزی (خانه‌های مسکونی).
همجواری‌های بنا از لحاظ امکان دید به بنا	امکان دید به سردر بنا وجود دارد اما دید به داخل بنا وجود ندارد.
هماهنگی نمای بیرونی بنا با بافت همسایگی	خیر (سردر متفاوت).
هماهنگی خط آسمان نمای بیرونی بنا با بافت همسایگی	بلی (در یک خط ارتفاع هستند).
خط زمین و نوع هماهنگی با بافت همسایگی (هم‌ترازی)	مسجد حدود ۵۰ سانتی‌متر پایین‌تر است.
نحوه اتصال به همسایگی‌ها	متصل نیست.

جدول شماره ۴: خصوصیات کالبد شهری مؤثر بر کالبد بنای مسجد نصیرالملک.

	مسجد نصیرالملک
	خانه نصیرالملک
	نارنجستان قوام
	خانه زینت‌الملک
	مدرسه خان
	مسجد جامع عتیق
	شاه چراغ

تصویر شماره ۶: همجواری‌های بنای مسجد نصیرالملک (مأخذ: Google Earth).

جدول شماره ۵: خصوصیات کلی کالبدی بنا		
ارتفاع و ابعاد نسبت به کوچه و بناهای اطراف	سردر بنا حدود ۸ متر ارتفاع دارد (تصویر شماره ۷).	
تعداد بازشوهای بیرونی	۸	
ورودی	تعداد	۲ (ورودی اصلی و ورودی امامزاده) (تصاویر شماره ۴، ۷ و ۸).
	میزان تزیینات (کم یا زیاد-ساده یا پیچیده)	زیاد و پیچیده
	ویژگی خاص در ورودی	تزیینات زیاد
جهت‌گیری کلی بنا	شمال شرقی - جنوب غربی (تصویر شماره ۶)	
استاندارد یا الگوی کلی بنا	مسجد دو ایوانه	

جدول شماره ۵: خصوصیات کلی کالبدی بنای مسجد نصیرالملک.

جدول شماره ۶: نام و مشخصات اجزا								
توضیحات	مبلمان فضا	زمان استفاده	فعالیت‌ها و آداب و سنن	مصالح فعلی (الحاقات)	مصلح اولیه	تزیینات فضا	تعداد	
ورودی / سردر	پیر نشین		محل ورود به بنا	آجر، سنگ، کاشی و چوب		مقرنس، کتیبه، کاشی کاری	۲	
هشتی			ایجاد فضای حایل بین دورن و بیرون بنا	کاشی، آجر و سنگ		کاشی کاری	۲	
جلو خان							۱	
دالان				آجر و سنگ			۱	
رواق				آجر، کاشی و سنگ و چوب		کاربندی، معقلی، شباک	۱	(تصویر شماره ۹).
ایوان شمالی			استفاده از چوب در لابه‌لای آجرها به دلیل خاصیت کشسانی چوب	آجر، کاشی، سنگ، چوب		مقرنس، کتیبه، کاشی کاری، کاسه‌سازی، کاربندی، سنگ حجاری شده	۱	
ایوان جنوبی			دو گوشواره در طرفین ایوان	آجر، کاشی، سنگ، چوب		مقرنس، کتیبه، کاشی کاری، سنگ حجاری شده، تاق نما	۱	
مأذنه				آجر، کاشی و فلز		معقلی	۲	(تصویر شماره ۱۰).
شبستان شرقی	قفسه، تابلو، میز و صندلی		محل برپایی نماز	آجر، کاشی، چوب و سنگ		کاربندی، معقلی، شباک	۱	در حال حاضر موزه اوقاف و محل فروش کالای گردشگری است. دارای ایوانچه‌های است که به عنوان مدرس استفاده می‌شده است. (تصاویر شماره ۱۳ و ۱۵).
شبستان غربی	فرش، وسایل سرمايش و گرمایش		محل برپایی نماز	آجر، کاشی، چوب و سنگ		ارسی، کاربندی، معقلی، ستون سنگی حجاری شده و کاشی کاری	۱	در حال حاضر آتلیه عکاسی است (تصاویر شماره ۳، ۱۴ و ۱۶).

جدول شماره ۶: نام و مشخصات اجزا بنای مسجد نصیرالملک.

ادامه جدول شماره ۶: نام و مشخصات اجزا								
توضیحات	مبلمان فضا	زمان استفاده	فعالیت‌ها و آداب و سنن	مصالح فعلی (الحاقيات)	مصلح اولیه	تزیینات فضا	تعداد	
(تصویر شماره ۱۷).						حوض	۱	حیاط / میثرا
(تصویر شماره ۱۸).				آجر، کاشی و آلومینیوم		معلقی	۱	وضوخانه
(تصویر شماره ۱۹).				کاشی، آجر و سنگ		مقرنس، کاشی- کاری	۱	محراب
شیستان شرقی به عنوان مدرس هم استفاده می‌شده است (تصویر شماره ۲۰).				کاشی، آجر، چوب و سنگ		معلقی و کاربردی	۱	مدرس
(تصویر شماره ۱۷).				سنگ			۱	حوض
-	-	-	-	-	-	-	-	صفه
-	-	-	-	-	-	-	-	ایوان شرقی
-	-	-	-	-	-	-	-	ایوان غربی
-	-	-	-	-	-	-	-	گنبدخانه
-	-	-	-	-	-	-	-	مناره

جدول شماره ۶: نام و مشخصات اجزا بنای مسجد نصیرالملک.

تصویر شماره ۸: درب ورودی امامزاده مسجد نصیرالملک.
مأخذ: مهدی مرادآباد، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰

تصویر شماره ۷: سردر مسجد نصیرالملک.
مأخذ: مهدی مرادآباد، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰

جدول شماره ۷: سازه و مصالح		
تکنیک تزئینات ساده آجرکاری در این بنا چندان بر ما مشهود نیست.	ساده	تزئینات فضا
در تزئینات آینه کاری، تکنیک گذاشتن عکس پشت آینه، اکلیل طلایی روی آینه به کار برده شده دیگر تکنیک‌های سازه ای در تزئینات مشخص نیست.	پیچیده	
کاربندی، مقرنس، کاسه‌سازی.		تکنیک ساخت
مشخص نیست.		تکنیک‌های محلی
مشخص نیست.		ابزارهای محلی
بلی	بومی	مصالح زیر کار
-	غیر بومی	
بلی	بومی	مصالح روکار
-	غیر بومی	
مشخص نیست.		اجرا در محل

جدول شماره ۷: سازه و مصالح بنای مسجد نصیرالملک.

تصویر شماره ۱۱: ایوان شمالی مسجد نصیرالملک، مأخذ: ایمان واعظی، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰.

تصویر شماره ۹: رواق مسجد نصیرالملک، مأخذ: ایمان واعظی، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰.

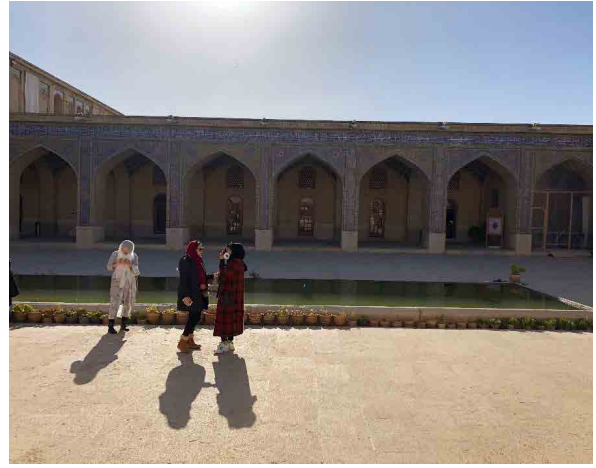
تصویر شماره ۱۲: ایوان جنوبی مسجد نصیرالملک، مأخذ: ایمان واعظی، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰.

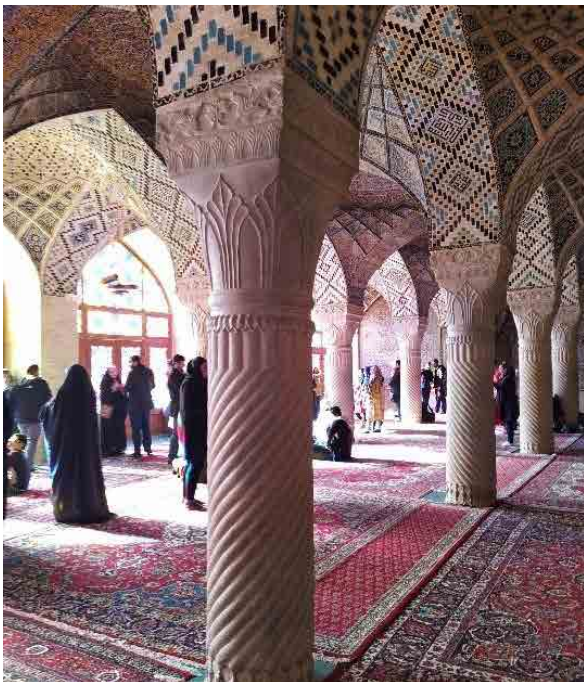
تصویر شماره ۱۰: مأذنه مسجد نصیرالملک، مأخذ: مهدی مرادآباد، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰.

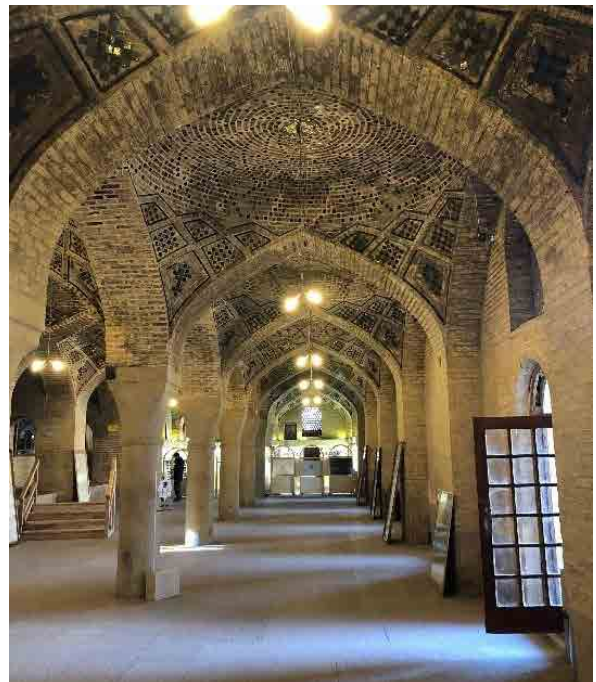
تصویر شماره ۱۴: شبستان غربی مسجد نصیرالملک.
 مأخذ: ایمان واعظی، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰

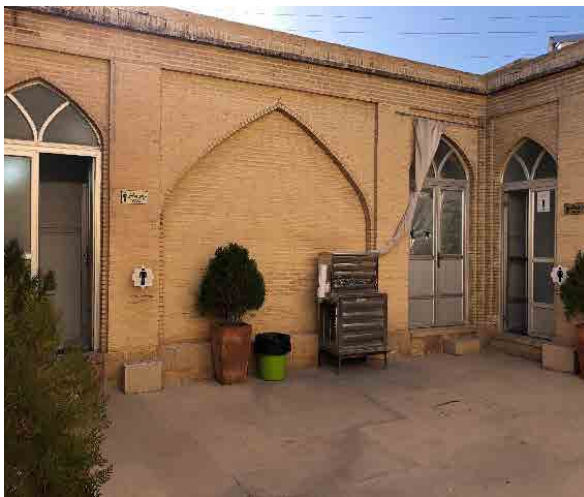
تصویر شماره ۱۳: شبستان شرقی مسجد نصیرالملک.
 مأخذ: ایمان واعظی، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰

تصویر شماره ۱۶: شبستان غربی مسجد نصیرالملک.
 مأخذ: ایمان واعظی، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰

تصویر شماره ۱۵: شبستان شرقی مسجد نصیرالملک.
 مأخذ: مهدی مرادآباد، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰

تصویر شماره ۱۸: وضوخانه مسجد نصیرالملک. مأخذ: مهدی مرادآباد، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰

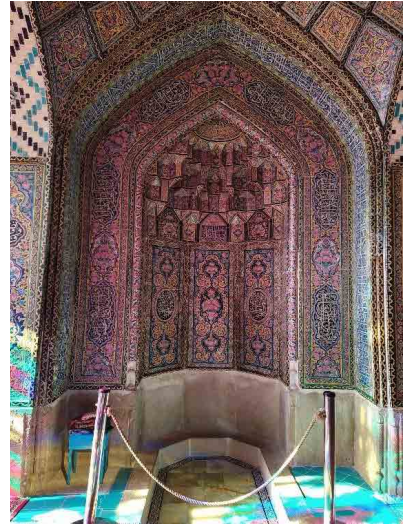
تصویر شماره ۱۷: حوض و میانسرا مسجد نصیرالملک. مأخذ: مهدی مرادآباد، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰

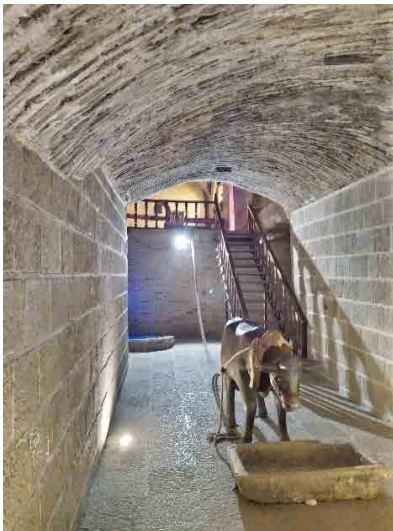
تصویر شماره ۲۱: جبهه غربی امامزاده زنجیری واقع در مسجد نصیرالملک. مأخذ: مهدی مرادآباد، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰

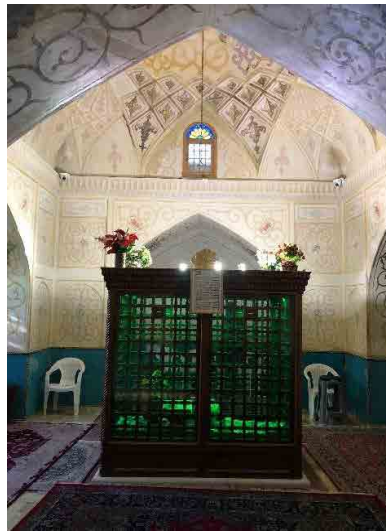
تصویر شماره ۲۰: مدرس مسجد نصیرالملک. مأخذ: مهدی مرادآباد، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰

تصویر شماره ۱۹: محراب مسجد نصیرالملک. مأخذ: مهدی مرادآباد، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰

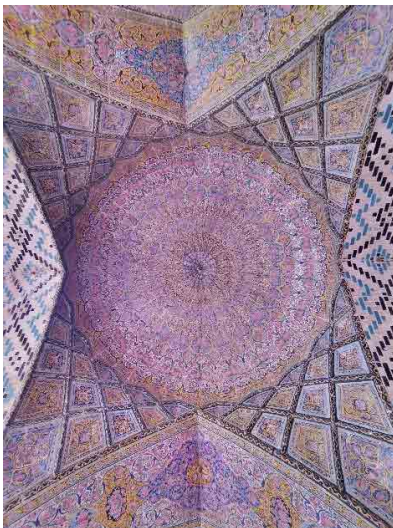
تصویر شماره ۲۴: گاوجه مسجد نصیرالملک. مأخذ: ایمان واعظی، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰

تصویر شماره ۲۳: گنبدخانه امامزاده زنجیری واقع در مسجد نصیرالملک. مأخذ: مهدی مرادآباد، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰

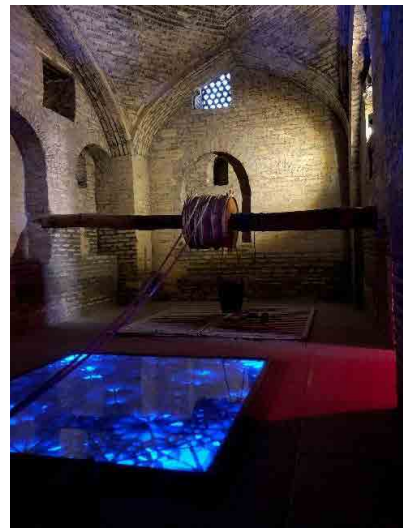
تصویر شماره ۲۲: جبهه شرقی امامزاده زنجیری واقع در مسجد نصیرالملک. مأخذ: مهدی مرادآباد، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰

تصویر شماره ۲۷: سقف شبستان غربی مسجد نصیرالملک. مأخذ: مهدی مرادآباد، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰

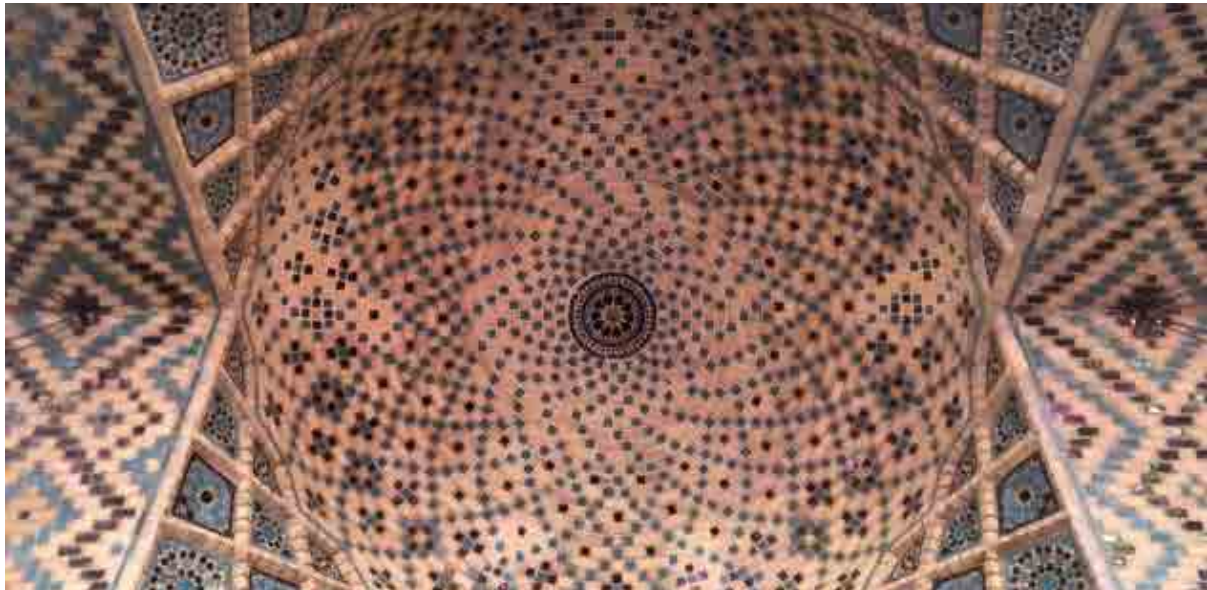
تصویر شماره ۲۶: گاوجه مسجد نصیرالملک. مأخذ: مهدی مرادآباد، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰

تصویر شماره ۲۵: گاوجه مسجد نصیرالملک. مأخذ: مهدی مرادآباد، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰

جدول شماره ۸ : جزئیات مصالح هر نما				
تعداد طبقات و ارتفاع	لیه بام یا سقف	بدنه	آزازه	
۱ طبقه و حدود ۸ متر	آجر	کاشی، آجر و چوب	سنگ	نمای بیرونی اسردر
۱ طبقه و حدود ۸ متر	آجر	کاشی، آجر و چوب	سنگ حجاری شده	نمای جنوبی
۱ طبقه و حدود ۴ متر	آجر	کاشی، آجر و چوب	سنگ حجاری شده	نمای شرقی
۱ طبقه و حدود ۸ متر	آجر	کاشی، آجر و چوب	سنگ حجاری شده	نمای شمالی
۱ طبقه و حدود ۴ متر	آجر	کاشی، آجر و چوب	سنگ حجاری شده	نمای غربی

جدول شماره ۸: جزئیات مصالح هر نمای بنای مسجد نصیرالملک.

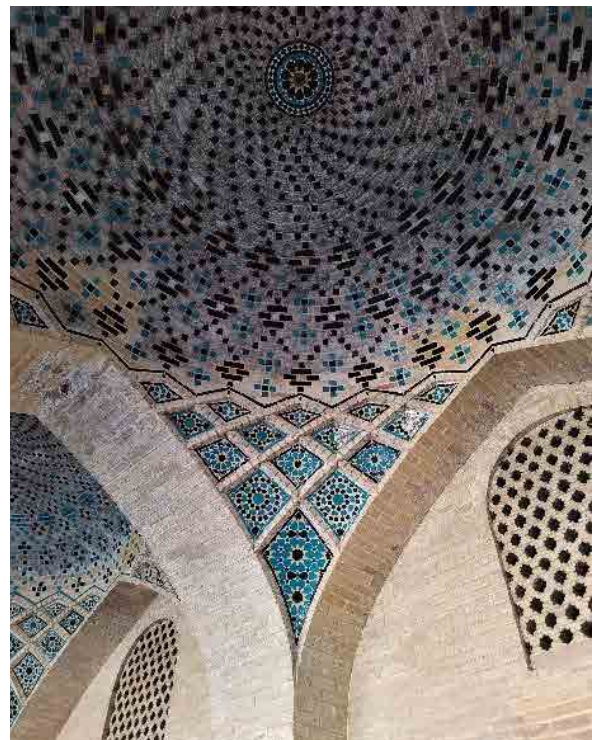

تصویر شماره ۲۸: سقف شبستان غربی مسجد نصیرالملک. مأخذ: مهدی مرادآباد، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰

تصویر شماره ۳۰: محور منتهی به محراب در شبستان غربی مسجد نصیرالملک.

مأخذ: مهدی مرادآباد، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰

تصویر شماره ۲۹: سقف رواق مسجد نصیرالملک.

مأخذ: ایمان واعظی، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰

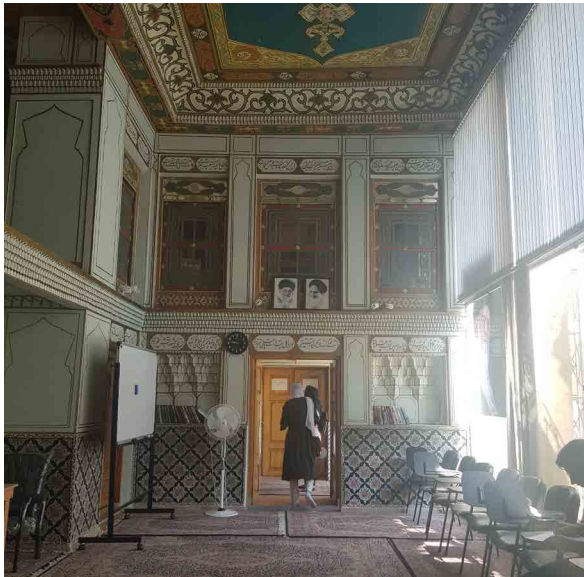
تصویر شماره ۳۱: یکی از ارسی‌های شبستان غربی مسجد نصیرالملک. مأخذ: مهدی مرادآباد، ۱۳۹۸/۱۱/۱۰

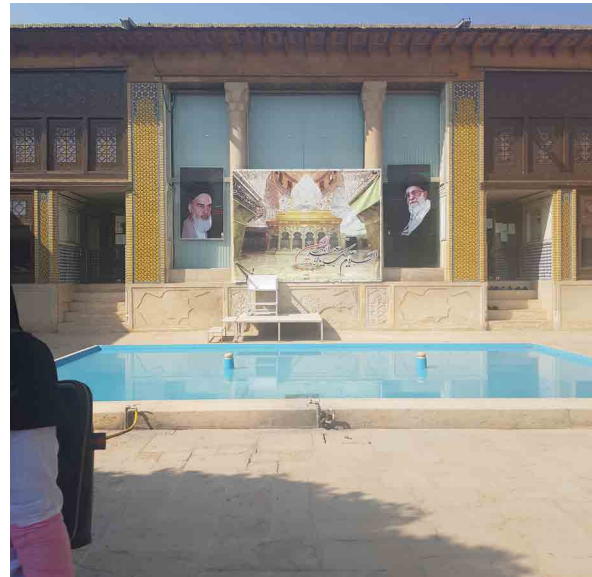
تصویر شماره ۲: تزیینات ورودی حسینیه قوام. مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

تصویر شماره ۱: ورودی حسینیه قوام. مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

تصویر شماره ۴: نقاشی کاشی کاری‌ها، جداره‌ها و سقف‌های چوبی ایوان جنوبی. مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

تصویر شماره ۳: محصور کردن ایوان جنوبی و قرار دادن درب‌های شیشه‌ای در دو طرف آن. مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

توضیحات	جدول شماره ۱: مشخصات بنا	
	نام بنا	حسینیه قوام.
	وجه تسمیه بنا	به دلیل نام سازنده بنا که قوام السلطنه بوده‌است.
در حال حاضر حوزه‌ی علمیه و حسینیه‌ی قوام می‌باشد.	کاربری بنا	حسینیه.
	سازنده بنا	به دستور قوام‌السلطنه. معمار آن مشخص نیست.
از بناهای دوره قاجار است.	تاریخ ساخت بنا	۱۲۷۱ هجری قمری (تصویر شماره ۱).
	محل بنا	خیابان لطفعلی خان زند، نرسیده به نارنجستان قوام (تصویر شماره ۵).
	مقیاس بنا	شهری.
	مساحت بنا	۱۵۰۰ مترمربع (به طور تقریبی).
	تعداد طبقات	بصورت کلی یک طبقه (در طرفین ایوانها، بنا دو طبقه است).
در زمان پهلوی مالک آن مشخص نیست.	مالک (کارفرما) در طول زمان	در دوره قاجاریه مالک و کارفرما، حاج میرزا علی‌اکبر قوام‌السلطنه بوده‌است. اکنون در اختیار حوزه‌ی علمیه است (تصویر شماره ۱).

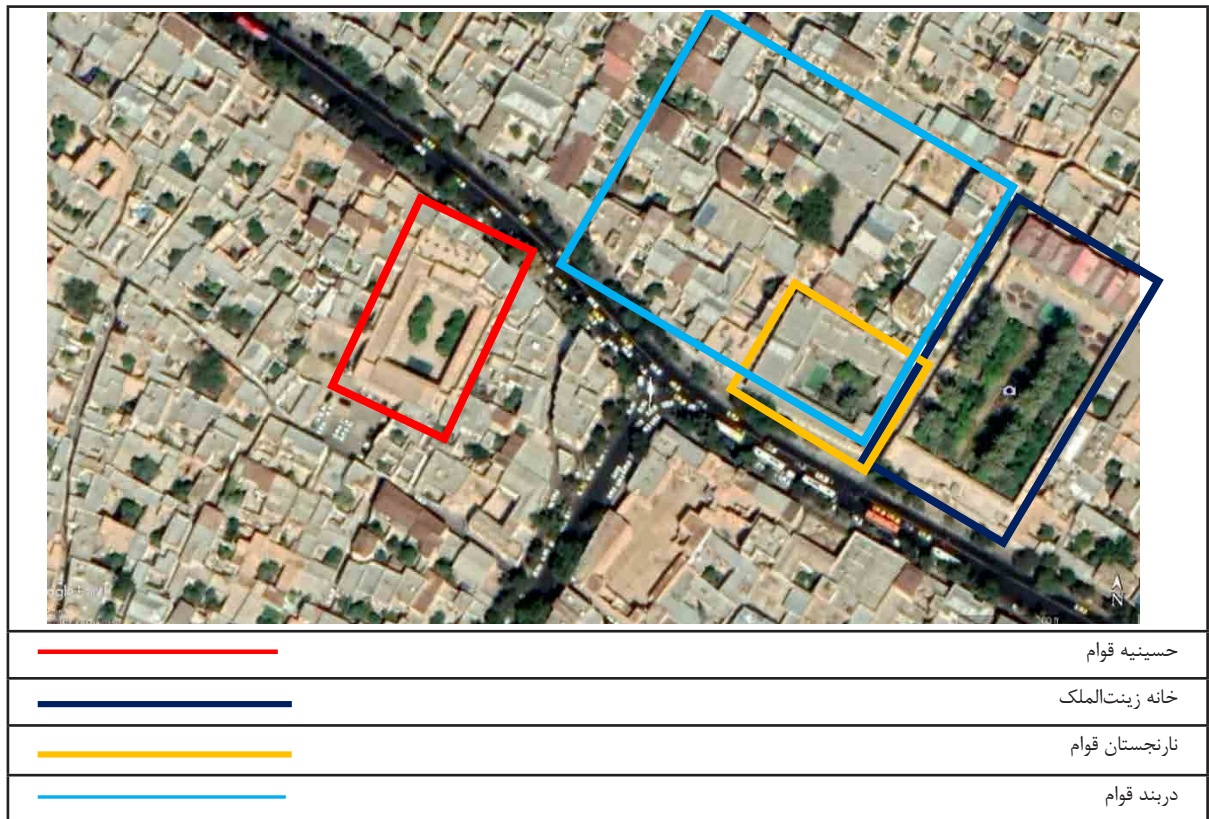
جدول شماره ۱: مشخصات بنای حسینیه قوام.

ادامه جدول شماره ۱: مشخصات بنا		توضیحات
استفاده‌کنندگان در طول زمان		همه اقشار جامعه.
شغل استفاده‌کنندگان		تمامی اصناف.
استفاده‌کنندگان (بومی-مهاجر)		بومی.
نحوه	مشارکت مردمی	
ساخت	موارد دیگر	به احتمال قوی به علت اینکه کارفرما حکومتی بوده‌است، نحوه ساخت غیر مشارکتی بوده‌است ولی به خاطر اینکه این بنا حسینییه بوده‌است، احتمال دارد مشارکتی نیز بوده‌باشد (فرضیه پژوهشگران).
تغییرات کالبدی در طول زمان		<p>- مرمت شده در سال ۱۳۷۷ هجری شمسی (تصویر شماره ۲)</p> <p>- محصور کردن ایوان جنوبی با شیشه و اضافه کردن درهای شیشه‌ای در ورودی‌های ایوان جنوبی (تصویر شماره ۳).</p> <p>- نقاشی کاشی‌کاری‌ها، جداره‌ها و سقف‌های چوبی ایوان جنوبی (تصویر شماره ۴).</p>

جدول شماره ۱: مشخصات بنای حسینییه قوام.

جدول شماره ۲: عوامل اقلیمی منطقه	
جاذبه‌های گردشگری	نارنجستان قوام، خانه زینت‌الملک، دربند قوام
بناهای شاخص منطقه	نارنجستان قوام، خانه زینت‌الملک
دید و منظر	طبیعی
مصنوعی	بافت تجاری-مسکونی، خیابان و پیاده‌رو.

جدول شماره ۲: عوامل اقلیمی منطقه مسجد حسینییه قوام.

تصویر شماره ۵: همجواری های بنای حسینییه قوام. مأخذ: Google Earth

جدول شماره ۳: عوامل زمین و محیط اطراف	
شکل زمین	مستطیل افزوده (تصویر شماره ۵).
عوارض طبیعی در زمین	
عوارض طبیعی اطراف زمین	
منظر طبیعی درون زمین	حوض و ۲ باغچه (تصویر شماره ۶ و ۷).
پوشش گیاهی درون زمین	درخت نارنج (تصویر شماره ۶).

جدول شماره ۳: زمین و محیط اطراف بنای مسجد حسینیہ قوام.

جدول شماره ۴: خصوصیات کالبد شهری مؤثر بر کالبد بنا	
تراکم بافت	متراکم (تصویر شماره ۵).
ارتفاع و تعداد طبقات بافت	۲ طبقه، ۶ متر.
ارتفاع و تعداد طبقات همسایگی‌ها	۲ طبقه.
نوع مسیرهای ارتباطی	شطرنجی
درون شهری	پیچازی
نوع و تعداد دسترسی‌های شهری	۱ (از سمت خیابان لطفعلی خان زند) (تصویر شماره ۵).
همجواری‌های بنا از لحاظ کاربری	بافت مسکونی-تجاری، نارنجستان قوام، خانه زینت‌الملک.
همجواری‌های بنا از لحاظ فرم	حیاط مرکزی (خانه‌های سمت شمالی بنا که مربوط به دوره‌های قبل از پهلوی است)، خانه‌های یک طرف ساخت (خانه‌های سمت جنوبی بنا که مربوط به دوره‌ی پهلوی است).
همجواری‌های بنا از لحاظ امکان دید به بنا	امکان دید به سردر وجود دارد اما امکان دید به داخل و میانسرا وجود ندارد.
هماهنگی نمای بیرونی بنا با بافت همسایگی	خیر (فرم متفاوت سردر با واحدهای تجاری اطراف) (تصویر شماره ۸).
هماهنگی خط آسمان نمای بیرونی بنا با بافت همسایگی	
خط زمین و نوع هماهنگی با بافت همسایگی (هم‌ترازی)	هم‌تراز.
نحوه اتصال به همسایگی‌ها	متصل (از ۳ جبهه).

جدول شماره ۴: خصوصیات کالبد شهری مؤثر بر کالبد بنای مسجد نصیرالملک.

تصویر شماره ۸: ورودی و سردر حسینیہ قوام. مأخذ: رضوان یادگارتیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

تصویر شماره ۷: حوض موجود در حیاط حسینیہ قوام. مأخذ: رضوان یادگارتیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

تصویر شماره ۶: باغچه‌های موجود در حیاط حسینیہ قوام. مأخذ: رضوان یادگارتیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

جدول شماره ۵: خصوصیات کلی کالبدی بنا		
ارتفاع و ابعاد نسبت به کوچه و بناهای اطراف	سردر ۶ متری.	
ورودی	تعداد	۱ (تصویر شماره ۱ و ۸).
	میزان تزیینات (کم یا زیاد-ساده یا پیچیده)	پیچیده با تزیینات زیاد (تصویر شماره ۸).
	ویژگی خاص در ورودی	فرم شاخص ورودی-تزیینات مختلف (تصویر شماره ۸).
جهت‌گیری کلی بنا	شمال شرقی-جنوب غربی (تصویر شماره ۵).	
استاندارد یا الگوی کلی بنا	الگوی حیاط مرکزی و دارای ایوان در دو سو	

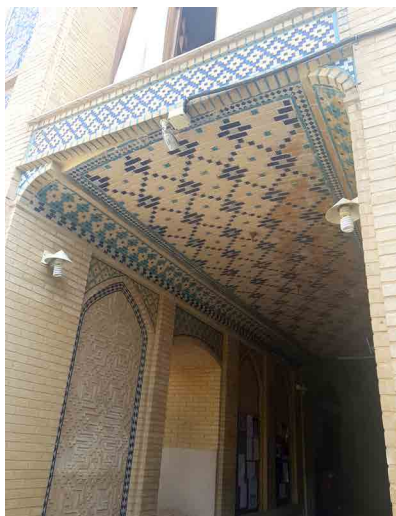
جدول شماره ۵: خصوصیات کلی کالبدی بنای حسینیه قوام.

جدول شماره ۶: نام و مشخصات اجزا								
توضیحات	مبلمان فضا	زمان استفاده	فعالیت‌ها و آداب و سنن	مصالح فعلی (الحاقيات)	مصلح اولیه	تزیینات فضا	تعداد	
دارای شبک آجری (تصاویر شماره ۸ و ۹).			محل ورود به بنا	آجر، کاشی و سنگ		یزدی‌بندی، معقلی، حجاری سنگی، کاشی‌کاری، پبلک سنگی	۱	ورودی / سردر
(تصویر شماره ۱۰).			ایجاد فضای حایل و انتظار بین درون و بیرون بنا	آجر و سنگ		کاربندی و معقلی	۱	هشتی
در محراب شبستان و سردر ورودی و دور تا دور حیاط (تصویر شماره ۱۲).				کاشی		اشعار به خط نستعلیق و آیات قرآن به خط ثلث	۱	کتیبه
							۱	جلو خان
سقف دالان از نوع ضربی تخت است (تصویر شماره ۱۱).			ایجاد فضای حایل بین درون و بیرون بنا	آجر و سنگ		گره‌چینی، معقلی	۱	دالان
بین حجره‌ها (تصویر شماره ۲۰)							۱	رواق
(تصویر شماره ۱۳).				آجر، کاشی و سنگ		معقلی، کاشی‌هفت رنگ، کتیبه	۱	ایوان شمالی
دارای اتاق ارسی و ستون سنگی و سقف دارای شیرسر چوبی. دارای دو گوشواره و ارسی چوبی در طرفین ایوان (تصاویر شماره ۱۴ و ۲۰).	صنذلی، میز، تخته سفید، فرش		هم‌اکنون به عنوان مدرس استفاده می‌شود	ایوان با شیشه بسته‌شده. درهای شیشه‌ای در ورودی‌های اطراف ایوان جنوبی کار شده. کاشی‌کاری‌ها، جدارها و سقف‌های چوبی نقاشی شده‌است.		دارای مقرنس زیر رف، سقف چوبی نقاشی شده، معقلی، کاشی هفت رنگ، گچ‌بری نقاشی شده، کاشی‌کاری لوزی آبی و سفید ازاره داخلی، سنگ‌حجاری شده ازاره بیرونی	۱	ایوان جنوبی
دارای هورنو و ستون سنگی حجاری شده (تصویر شماره ۱۵).	صنذلی		محل برگزاری نمژ	آجر و سنگ		کاربندی	۱	شبستان

جدول شماره ۶: نام و مشخصات اجزا بنای حسینیه قوام.

ادامه جدول شماره ۶: نام و مشخصات اجزا								
توضیحات	مبلمان فضا	زمان استفاده	فعالیت‌ها و آداب و سنن	مصالح فعلی (الحاقات)	مصلح اولیه	تزیینات فضا	تعداد	
دارای ۲ باغچه با درختان نارنج و حوض آب.							۱	حیاط / میانسرا
بالای ورودی دارای شبک کاشی کاری شده			محل وضو گرفتن	آجر، کاشی و سنگ				وضوخانه
(تصویر شماره ۱۶)	منبر		محل قرارگیری امام جماعت			کاشی کاری هفت رنگ، کتیبه قرآنی با خط ثلث و مقرنس	۱	محراب
(تصویر شماره ۱۷)	فرش، میز، صندلی		محل تدریس			سقف چوبی نقاشی شده، معقلی، گچ‌بری نقاشی شده، کاشی کاری لوزی آبی و سفید ازاره داخلی	۱	مدرس
دارای ایوانچه و شبک آجری (هم بالای ورودی و هم در درون اتاق) و آتشدان در داخل (تصاویر شماره ۱۸ و ۱۹)	فرش، رختخواب		محل استراحت طلاب	آجر، کاشی و گچ		معقلی، کاربندی، کاشی هفت رنگ، دارای ازاره داخلی کاشی کاری لوزی آبی و سفید ازاره داخلی	۱	حجره
به شکل مستطیل در نیمه جنوبی حیاط (تصویر شماره ۷).							۱	حوض
-	-	-	-	-	-	-	-	مأذنه
-	-	-	-	-	-	-	-	ایوان شرقی
-	-	-	-	-	-	-	-	ایوان غربی
-	-	-	-	-	-	-	-	گنبد خانه
-	-	-	-	-	-	-	-	مناره

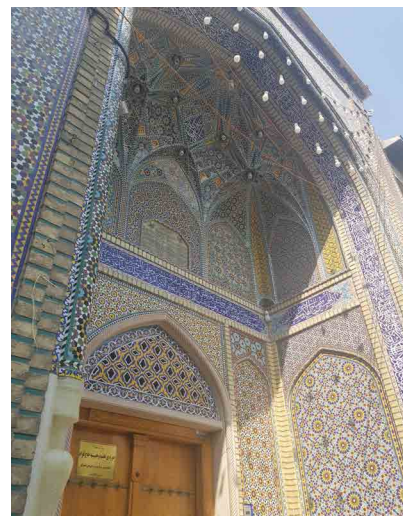
جدول شماره ۶: نام و مشخصات اجزا بنای حسینیه قوام.

تصویر شماره ۱۱: دالان حسینیه قوام. مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

تصویر شماره ۱۰: هشتی حسینیه قوام. مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

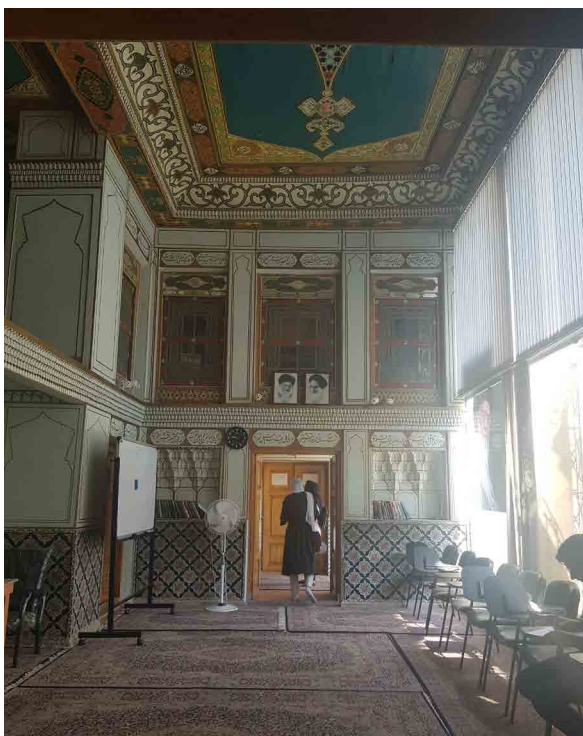
تصویر شماره ۹: ورودی و سردر حسینیه قوام. مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

جدول شماره ۷: سازه و مصالح		
تکنیک تزئینات ساده چون گچکاری و آجرچینی احتمالاً به روش معمول بوده اما نمی‌توان دقیق این امر را ذکر کرد.	ساده	تزئینات فضا
تزئینات کاشی هفت‌رنگ، قطاربندی، مقرنس و غیره هم در این بنا به طور خاص، همچنان مشخص نیست.	پیچیده	
استفاده از تاق، استفاده از کاربردی.		تکنیک ساخت
مشخص نیست.		تکنیک‌ها و ابزارهای محلی
آجر و ساروج و سنگ.	بومی	مصالح زیر کار
ندارد.	غیر بومی	
آجر، سنگ، کاشی، چوب، گچ و ساروج.	بومی	مصالح روکار
ندارد.	غیر بومی	
مشخص نیست.		اجرا در محل

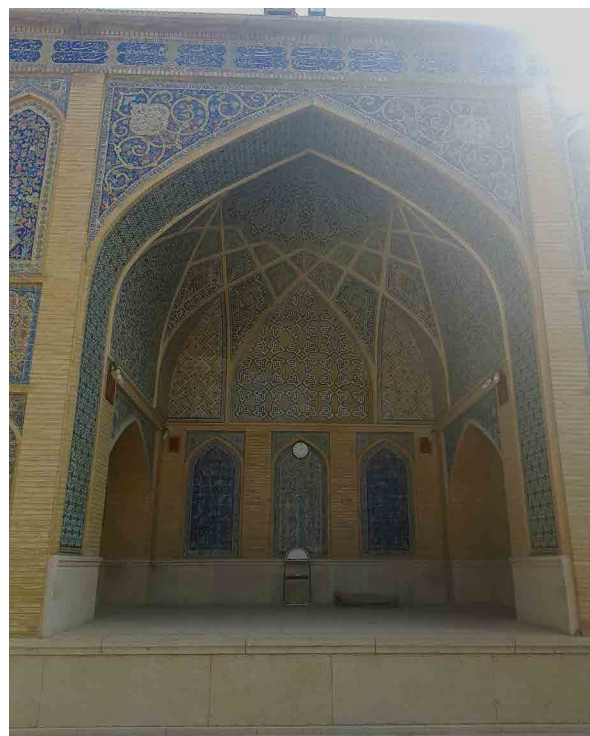
جدول شماره ۷: سازه و مصالح بنای حسینیه قوام.

تصویر شماره ۱۲: نمونه‌ای از کنیبه‌ی کار شده در حیاط حسینیه قوام. مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷.

تصویر شماره ۱۴: ایوان جنوبی حسینیه قوام. مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷.

تصویر شماره ۱۳: ایوان شمالی حسینیه قوام. مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷.

جدول شماره ۸ : جزئیات مصالح هر نما				
تعداد طبقات و ارتفاع	لبه بام یا سقف	آجر، سنگ و کاشی	آزاره	
۶ متر	دارای رخ بام آجری	آجر، چوب و کاشی، شیشه	سنگ گندمک تیشه‌ای	نمای بیرونی/اسردر
ایوان یک طبقه به ارتفاع ۶ متر و فضاهای اطراف ایوان دو طبقه و به ارتفاع ۳ متر	شیرسر چوبی	آجر و کاشی	سنگ گندمک تیشه‌ای حجاری شده	نمای جنوبی
۴ متر	دارای رخ بام آجری	آجر و کاشی	سنگ گندمک تیشه‌ای	نمای شرقی
ایوان یک طبقه به ارتفاع ۶ متر و فضاهای اطراف ایوان دو طبقه و به ارتفاع ۳ متر	دارای رخ بام آجری	آجر و کاشی	سنگ گندمک تیشه‌ای	نمای شمالی
۴ متر	دارای رخ بام آجری	کاشی، آجر و چوب	سنگ گندمک تیشه‌ای	نمای غربی

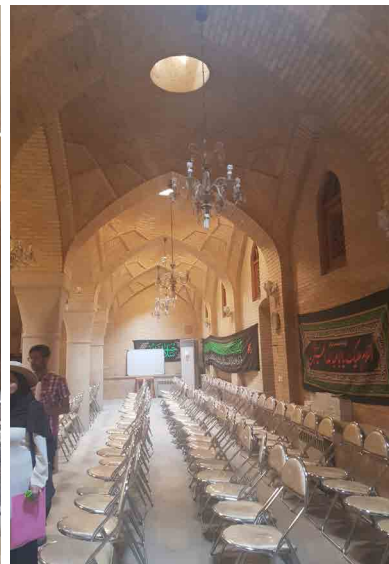
جدول شماره ۸: جزئیات مصالح هر نمای بنای حسینیه قوام.

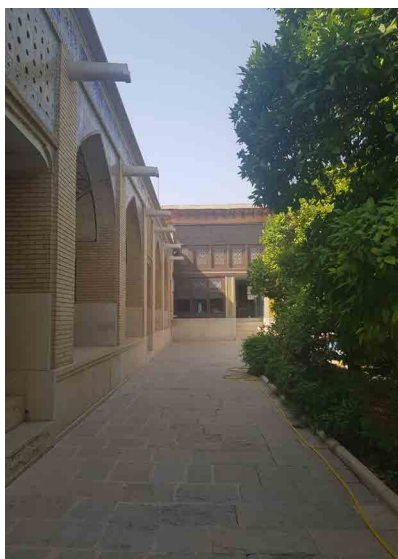
تصویر شماره ۱۷: مدرس حسینیه قوام.
مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

تصویر شماره ۱۶: محراب حسینیه قوام.
مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

تصویر شماره ۱۵: شبستان حسینیه قوام.
مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

تصویر شماره ۲۰: ضلع شرقی حسینیه و ایوانچه و رواق‌های جلوی حجره‌ها حسینیه قوام. مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

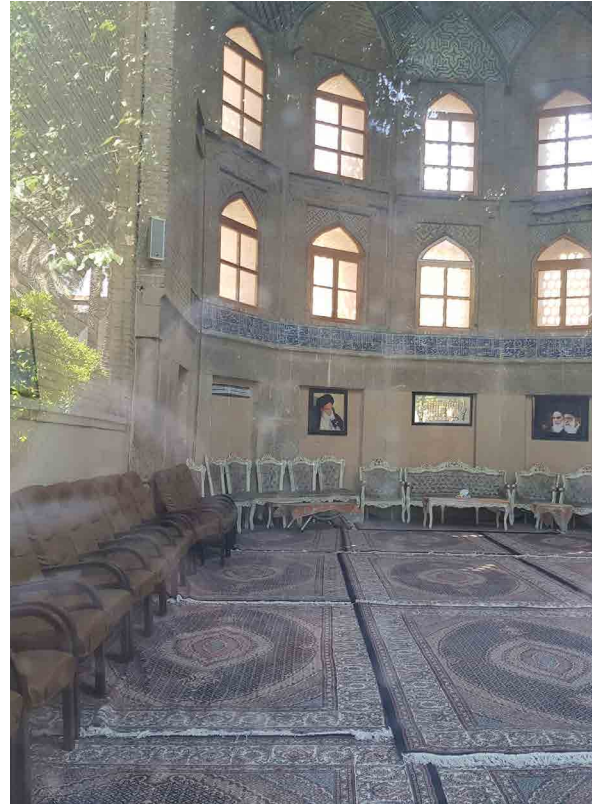
تصویر شماره ۱۹: فضای بیرونی حجره در حسینیه قوام.
مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

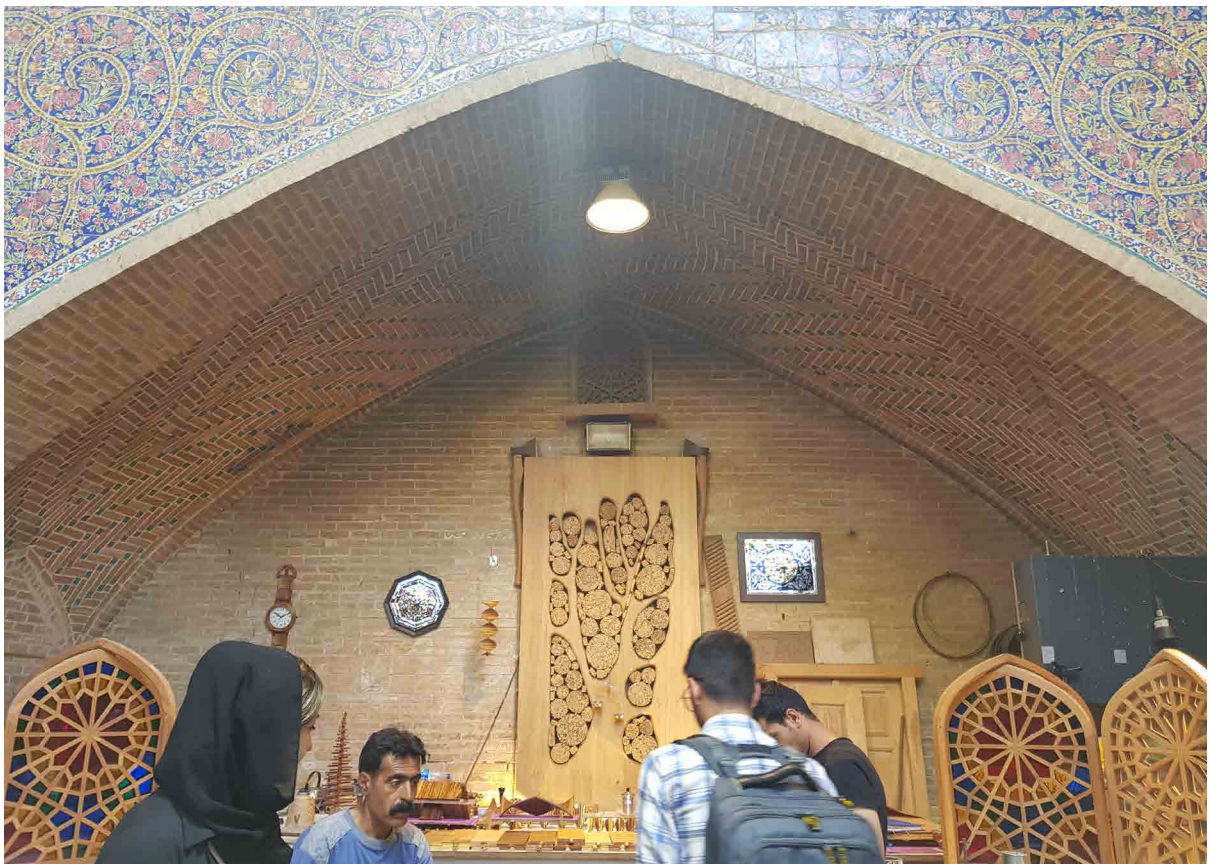
تصویر شماره ۱۸: فضای درونی حجره در حسینیه قوام.
مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

تصویر شماره ۲: ایوان شرقی مدرسه خان. مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

تصویر شماره ۱: ایوان شرقی مدرسه خان. مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

تصویر شماره ۳: ایوان شمالی مدرسه خان. مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

جدول شماره ۱: مشخصات بنا		توضیحات
نام بنا	مدرسه خان	شماره ثبت بنا ۷۵ می باشد.
وجه تسمیه بنا		
کاربری بنا	مدرسه	
سازنده بنا	حسین شماع (شیرازی)	
تاریخ ساخت بنا	دوره صفویه بین سال‌های ۱۰۲۲ تا ۱۰۴۱ هجری قمری (حمزوی، طغیانی و نقی زاده، ۱۳۹۶)، (حسینی و همکاران، ۱۳۹۷).	در زمان شاه عباس اول (الله‌وردی‌خان، والی فارس در آن دوره بوده‌است) انجام شده (حسینی و همکاران، ۱۳۹۷).
محل بنا	در محله اسحاق‌بیگ در خیابان لطفعلی خان زند واقع است (تصویر شماره ۴).	
مقیاس بنا	شهری.	
مساحت بنا	مساحت زمین ۵۰۰۳ مترمربع و زیر بنای آن ۷۶۸۶ مترمربع (حمزوی، طغیانی و نقی زاده، ۱۳۹۶).	
تعداد طبقات	۲ طبقه (۶ تا ۸ متر).	
مالک (کارفرما) در طول زمان	توسط الله‌وردی‌خان و پسرش امامقلی‌خان، در سال ۱۰۲۴ ه.ق. در دوران سلطنت شاه عباس کبیر در شیراز ساخته شد (حسینی فسایی، ۱۳۹۲).	مالک بنا در ادوار مختلف احتمالاً متفاوت بوده که اطلاعاتی در این باره نیست.
استفاده‌کنندگان در طول زمان	طلاب و حوزویان.	
شغل استفاده‌کنندگان	روحانی.	
استفاده‌کنندگان (بومی-مهاجر)	بومی و مهاجر.	
نحوه ساخت	مشارکت‌مردمی	
	موارد دیگر	به علت اینکه کارفرما حکومتی بوده، به احتمال زیاد نحوه ساخت غیر مشارکتی بوده‌است (فرضیه پژوهشگران).
تغییرات کالبدی در طول زمان	<p>- محصور شدن ایوان شرقی با شیشه (تصاویر شماره ۱ و ۲).</p> <p>- مرمت بنا در ادوار مختلف (این بنا در تاریخ ۱۲۴۹ هجری قمری توسط حاجی لطفعلی تاجر شیرازی، در تاریخ‌های ۱۲۷۳ و ۱۲۷۴ هجری قمری توسط حاجی میرزا علی‌اکبر قوام‌الملک شیرازی، در تاریخ‌های ۱۲۷۶، ۱۲۷۸ و ۱۲۷۹ هجری قمری و در سال‌های ۱۲۳۶ تا ۱۲۳۹ و سال ۱۳۴۴ و ۱۳۴۵ هجری شمسی توسط اداره باستان‌شناسی فارس تعمیر و مرمت گردیده‌است. در بررسی پرونده‌های مرمتی موجود در مرکز اسناد سازمان میراث فرهنگی استان فارس، از سال ۱۳۵۹ هجری شمسی تا سال ۱۳۹۲ هجری شمسی، مرمت‌های پی در پی در سال‌های ۱۳۵۹، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۴ تا ۱۳۷۱، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴، ۱۳۷۶ تا ۱۳۷۸، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ و تا ۱۳۹۲ در تمام قسمت‌های بنا صورت گرفته‌است (حسینی و همکاران، ۱۳۹۷).</p>	از آن جایی که قسمت‌های مختلف بنای مدرسه خان در طول زمان به علت حوادث طبیعی و غیرطبیعی دستخوش آسیب‌های فراوان شده، بارها و در زمان‌های مختلف و به دست ارگان‌ها و افراد گوناگون، مرمت و یا بازسازی شده‌است. مرمت‌های غیر اصولی و همچنین شرایط خاص حاکم بر این بنا باعث شده‌است تا شواهد اندکی از تزیینات دوره صفوی در این مدرسه باقی بماند. بر اساس تاریخ‌های موجود در بنا و همچنین سبک متفاوت تزیینات معماری آن نسبت به تزیینات معماری بناهای دوره صفویه، به جرأت می‌توان گفت حجم وسیعی از تزیینات موجود در این بنا مربوط به دوره قاجار است (حسینی و همکاران، ۱۳۹۷).
تغییرات غیر کالبدی در طول زمان	<p>- تبدیل شدن ایوان شرقی به مدرس طلاب (تصاویر شماره ۱ و ۲).</p> <p>- تبدیل شدن ایوان شمالی به کارگاه نجاری و مرمت (تصویر شماره ۳).</p>	

جدول شماره ۱: مشخصات بنای مدرسه خان.

تصویر شماره ۴: همجواری های بنای مدرسه خان. مأخذ: Google Earth

جدول شماره ۲: عوامل اقلیمی منطقه		
مسجد نصیرالملک، بازار وکیل، شاهچراغ، سرای مشیر، مسجد عتیق، مسجد نصیرالملک، حمام وکیل، آبانبار وکیل، مسجد وکیل.	جاذبه‌های گردشگری	
مسجد نصیرالملک، بازار وکیل، شاهچراغ، سرای مشیر، مسجد عتیق، مسجد نصیرالملک، حمام وکیل، آبانبار وکیل، مسجد وکیل.	بناهای شاخص منطقه	
	طبیعی	دید و منظر
کوچه‌ها اطراف بنا.	مصنوعی	

جدول شماره ۲: عوامل اقلیمی منطقه مدرسه خان.

تصویر شماره ۶: حیاط مدرسه خان. مأخذ: رضوان یادگارتیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

تصویر شماره ۵: حیاط مدرسه خان. مأخذ: رضوان یادگارتیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

	مدرسه خان
	بازار وکیل
	شاهچراغ
	سرای مشیر
	مسجد وکیل
	حمام و آبانبار وکیل
	مسجد نصیرالملک

تصویر شماره ۷: همجواری های بنای مدرسه خان. مأخذ: Google Earth.

جدول شماره ۳: عوامل زمین و محیط اطراف	
هندسی (مستطیل) (تصاویر شماره ۴، ۷، ۱۴ و ۱۵).	شکل زمین
	عوارض طبیعی در زمین
	عوارض طبیعی اطراف زمین
پوشش گیاهی و حوض آب (تصاویر شماره ۵ و ۶).	منظر طبیعی درون زمین
نخل و نارنج (تصاویر شماره ۵ و ۶).	پوشش گیاهی درون زمین

جدول شماره ۳: زمین و محیط اطراف بنای مدرسه خان.

جدول شماره ۴: خصوصیات کالبد شهری مؤثر بر کالبد بنا	
متراکم (تصاویر شماره ۴ و ۷).	تراکم بافت
دو طبقه (۶ متر).	ارتفاع و تعداد طبقات بافت
دو طبقه (۶ متر).	ارتفاع و تعداد طبقات همسایگی‌ها
	نوع مسیرهای ارتباطی
بلی (تصاویر شماره ۴ و ۷).	پیچازی
۱ (از خیابان لطفعلی خان زند) (تصاویر شماره ۴ و ۷).	نوع و تعداد دسترسی‌های شهری
بافت مسکونی، بافت تجاری، بناهای مذهبی، بناهای عمومی.	همجواری‌های بنا از لحاظ کاربری
حیاط مرکزی (خانه‌های مسکونی، سرای مشیر، شاه چراغ، مسجد عتیق، مسجد نصیرالملک)، سرپوشیده (بازار وکیل، بازار کنار مدرسه خان) (تصاویر شماره ۴ و ۷).	همجواری‌های بنا از لحاظ فرم
دید به بیرون بنا وجود دارد اما به درون بنا وجود ندارد (تصویر شماره ۸).	همجواری‌های بنا از لحاظ امکان دید به بنا
	هماهنگی نمای بیرونی بنا با بافت همسایگی
	هماهنگی خط آسمان نمای بیرونی بنا با بافت همسایگی
تراز مدرسه حدود ۷۰ سانتی متر پایین‌تر از تراز سطح ورودی است.	خط زمین و نوع هماهنگی با بافت همسایگی (هم‌ترازی)
از سه جبهه متصل نیست (در جبهه جنوبی به مغازه‌های کنار خیابان لطفعلی خان زند متصل است. سه سمت دیگر آن فضای آزاد حرکتی برای دسترسی به بازار است) (تصویر شماره ۴، ۷ و ۸).	نحوه اتصال به همسایگی‌ها
در زمان ساخت بنا، موقعیت قرارگیری آن در پیرامون باغ بوده‌است (حمزوی و همکاران، ۱۳۹۶).	

جدول شماره ۴: خصوصیات کالبد شهری مؤثر بر کالبد بنای مدرسه خان.

تصویر شماره ۸: فضای باز حرکتی در اطراف مدرسه خان. مأخذ: رضوان یادگارتیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

جدول شماره ۵: خصوصیات کلی کالبدی بنا		
ارتفاع و ابعاد نسبت به کوچه و بناهای اطراف	۲ طبقه (ارتفاع آن حدوداً ۶ تا ۸ متر و سردر آن ۱۲ است).	
تعداد بازشوهای بیرونی	تمام حجره‌های طبقه پایین، باز شو به سمت حیاط دارند و حجره‌های شمالی طبقه بالایی هم به بیرون مجموعه باز شو دارند.	
ورودی	تعداد	۱
	میزان تزیینات (کم یا زیاد-ساده یا پیچیده)	زیاد - پیچیده (تصاویر شماره ۹ تا ۱۲).
	ویژگی خاص در ورودی	ارتفاع کم درب ورودی.
جهت‌گیری کلی بنا	جنوب شرقی - شمال غربی (تصاویر شماره ۴ و ۷).	
استاندارد یا الگوی کلی بنا	الگوی بنا ۴ ایوانی و درونگرمایی باشد.	

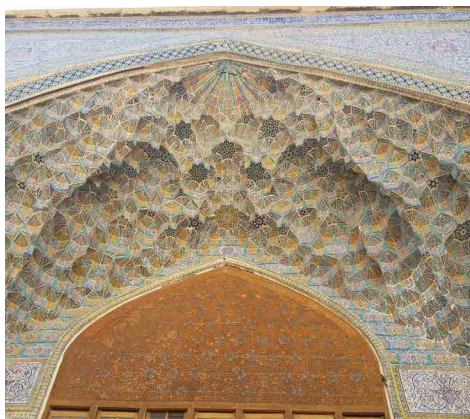
جدول شماره ۵: خصوصیات کلی کالبدی بنای حسینیه قوام.

جدول شماره ۶: نام و مشخصات اجزا							
توضیحات	میلمان فضا	زمان استفاده	فعالیت‌ها و آداب و سنن	مصالح فعلی (الحاقات)	مصلح اولیه	تزیینات فضا	تعداد
ورودی / سردر	پیرنشین		محل ورود به بنا	سنگ، کاشی، چوب و آجر		مقرنس، کاشی کاری، سنگ حجاری شده، معقلی، کتیبه	۱
دالان			ایجاد فضای حایل بین هشتی و حیاط	آجر، گچ و سنگ			۱
هشتی			ایجاد فضای حایل و انتظار بین درون و بیرون بنا	کاشی، آجر، سنگ		کاشی کاری، شباک، کتیبه	۱
جلو خان							۱
نخت گاه							۱
ایوان شمالی				آجر، کاشی، سنگ و چوب		کاشی کاری، کتیبه، شباک، معقلی	۱
ایوان جنوبی				آجر، کاشی، سنگ و چوب		کاشی کاری، کتیبه، شباک، معقلی	۱
ایوان شرقی				آجر، کاشی، سنگ، شیشه و چوب		کاشی کاری، کتیبه، شباک، معقلی	۱
ایوان غربی	صنلی			آجر، کاشی، سنگ و چوب		کاشی کاری، کتیبه، شباک، معقلی	۱
گنبد خانه	-	-	-	-	-	-	-
شبستان	-	-	-	-	-	-	-
حیاط / میانسرا				سنگ			۱
محراب							۱

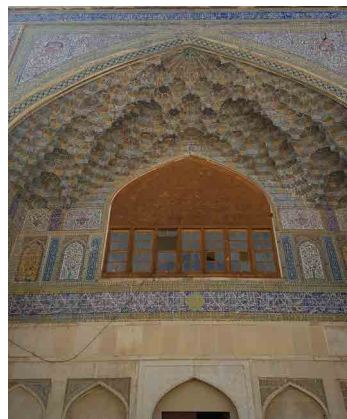
جدول شماره ۶: نام و مشخصات اجزا بنای مدرسه خان.

ادامه جدول شماره ۶: نام و مشخصات اجزا								
توضیحات	مبلمان فضا	زمان استفاده	فعالیت‌ها و آداب و سنن	مصالح فعلی (الحاقتات)	مصلح اولیه	تزیینات فضا	تعداد	
به نیت عدد مقدس پنج تن است که یکی از این مدرسه‌ها متعلق به ملاصدرا و چهار مدرسه دیگر برای سایرین بوده‌است (حمزوی و همکاران، ۱۳۹۶) (تصویر شماره ۲۴).							۵	مدرس
حجره‌ها در طبقه اول مختص متأهل‌ها و در طبقه دوم برای مجردهاست. اندازه حجره‌ها ۳/۳۰ در ۳/۶۲ متر بوده بدلیل آنکه راحت گرم شوند؛ چرا که در پیرامون آن باغی بزرگ قرار داشته‌است (پیرنیا، ۱۳۸۷). تصویر ۲۵ در هر حجره یک آتشدان (بخاری) در دیوار درآورده شده که هم در آن پخت و پز می‌شده و هم اتاق را گرم می‌کرده‌است. فرورفتگی‌های فراوانی در دیوارها درست شده که همه به درد می‌خورند مانند جارختی، پستوها، دواشکوبه (دونیم‌اشکوب نسبت به بخش نشیمن حجره) هستند (تصاویر شماره ۱۴، ۱۵، ۲۳ و ۲۵ تا ۲۸).	رخت خواب، وسایل شخصی و کتاب	در تمام زمان روز و شب	اسکان طلاب	آجر، گچ، سنگ و موزاییک			۹۲	حجره
یک حوض هشت گوش در مرکز حیاط (تصاویر شماره ۵، ۶، ۱۳ و ۲۲).				سنگ			۱	حوض
بیشترین حجم از تزیینات معماری مدرسه خان شیراز متشکل از کاشی‌های هفت‌رنگ قاجاری و معاصر با نقوش گیاهی، حیوانی، هندسی و کتیبه است که به مرور زمان جایگزین تزیینات دوره صفوی در این بنا شده‌اند. حجم اندک تزیینات باقی‌مانده از دوره صفوی نیز به دلیل هم‌زمانی ساخت مدرسه خان با بناهای مهمی چون مسجد شیخ لطف‌الله و مسجد امام اصفهان، تأثیراتی را از این بناها، خصوصا مسجد شیخ لطف‌الله پذیرفته‌است (تصاویر شماره ۲۵ و ۲۸).							۳۲	ایوانچه
در دو گوشه نمای غربی							۲	مناره (پیلکی)

جدول شماره ۶: نام و مشخصات اجزا بنای مدرسه خان.

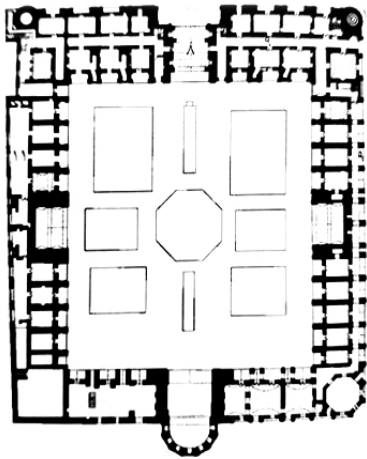
تصویر شماره ۱۱: سردر مدرسه خان.
مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

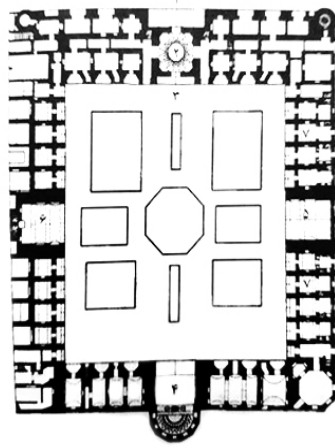
تصویر شماره ۱۰: سردر مدرسه خان.
مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

تصویر شماره ۹: سردر مدرسه خان.
مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

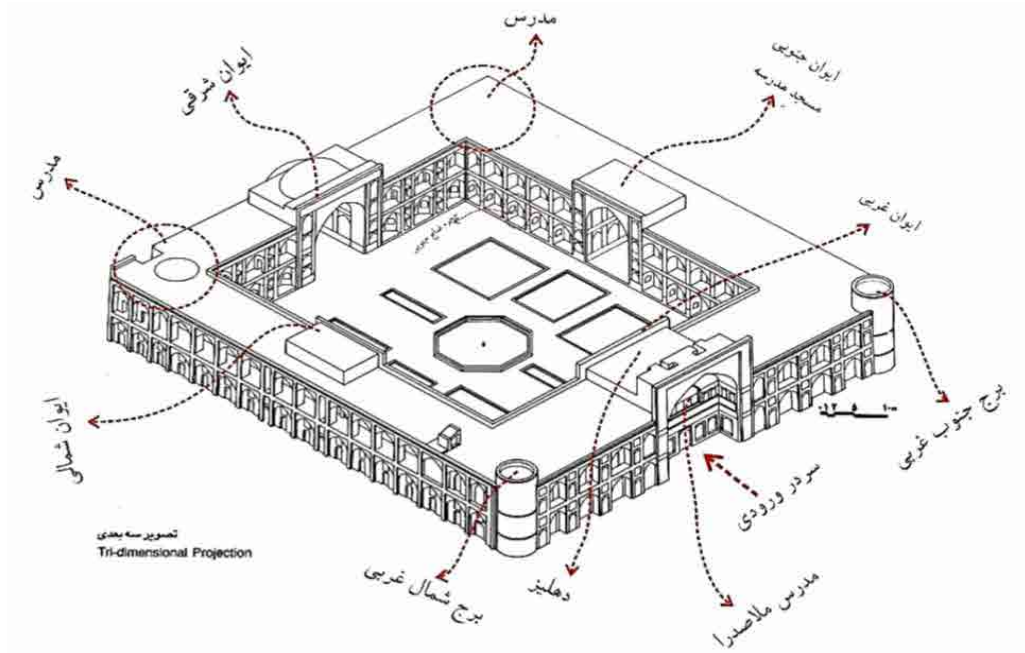
تصویر شماره ۱۵: پلان طبقه اول مدرسه خان.
مأخذ: پیرنیا، ۱۳۸۷

تصویر شماره ۱۴: پلان همکف مدرسه خان.
مأخذ: پیرنیا، ۱۳۸۷

تصویر شماره ۱۲: سردر مدرسه خان.
مأخذ: رضوان یادگارتیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

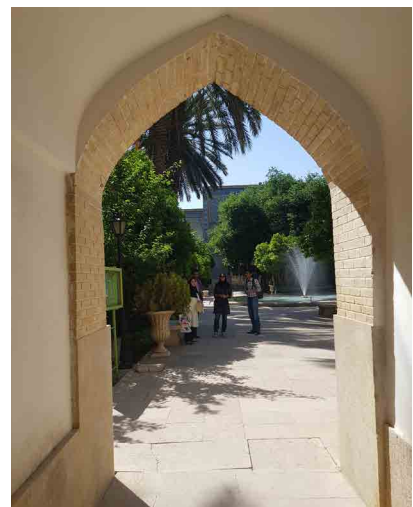
تصویر شماره ۱۳: نمای سه بعدی مدرسه خان. مأخذ: رضوان یادگارتیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

تصویر شماره ۱۸: ایوان شمالی مدرسه خان.
مأخذ: رضوان یادگارتیرانی، ۱۳۹۸/۳/۱۲

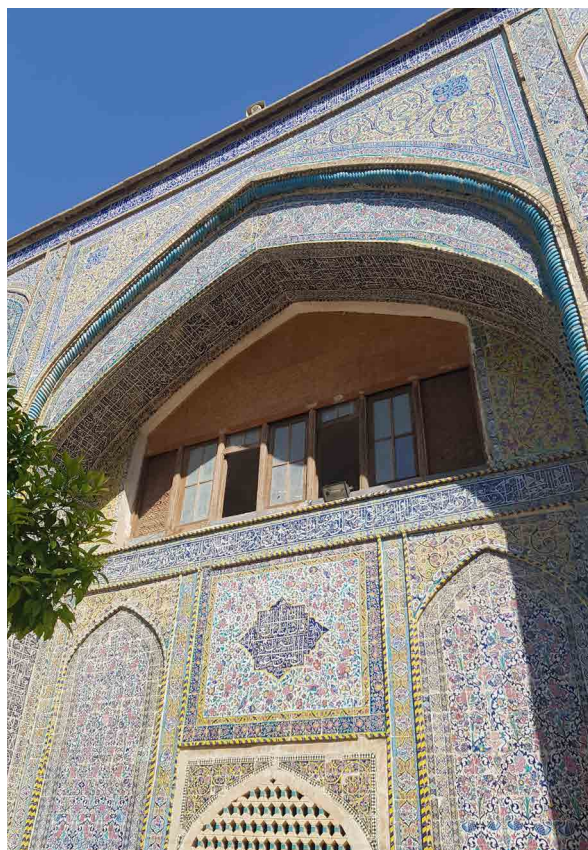
تصویر شماره ۱۷: هشتی مدرسه خان.
مأخذ: رضوان یادگارتیرانی، ۱۳۹۸/۳/۱۲

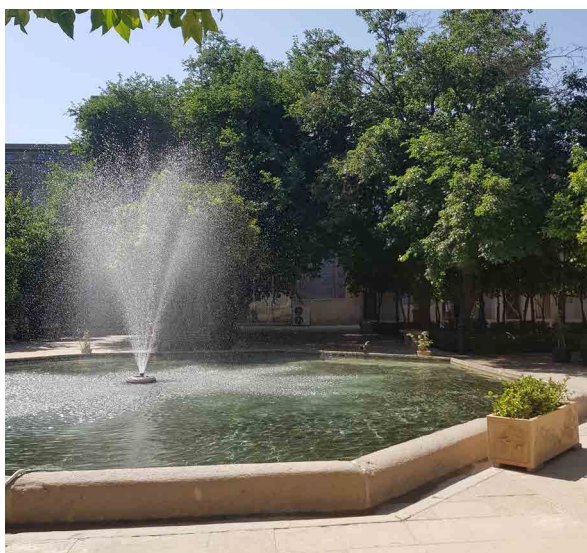
تصویر شماره ۱۶: دالان ورودی مدرسه خان.
مأخذ: رضوان یادگارتیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

تصویر شماره ۲۰: ایوان شرقی مدرسه خان، مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۳/۱۲

تصویر شماره ۱۹: ایوان غربی مدرسه خان، مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

تصویر شماره ۲۲: حیاط مدرسه خان، مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

تصویر شماره ۲۱: ایوان جنوبی مدرسه خان، مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۳/۱۲

تصویر شماره ۲۳: حجره طبقه همکف مدرسه خان، مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۳/۱۲

تصویر شماره ۲۴: مدرس ملاصدرا در مدرسه خان. راست: دید مدرس ملاصدرا به حیاط، چپ: دید مدرس ملاصدرا به بیرون مدرسه. مأخذ: رضوان یادگارتیرانی، ۱۳۹۸/۴/۱۷

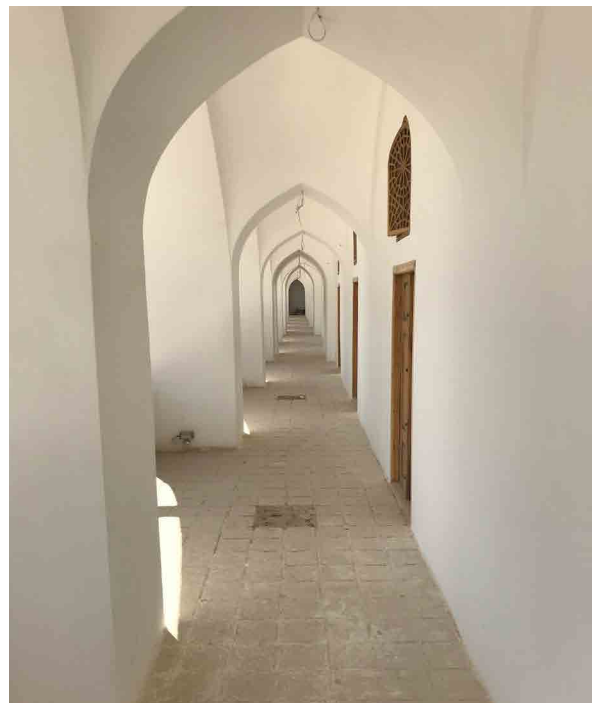
تصویر شماره ۲۵: حجره طبقه همکف مدرسه خان. مأخذ: رضوان یادگارتیرانی، ۱۳۹۸/۳/۱۲

تصویر شماره ۲۶: راهروهای بین حجره‌های طبقه اول مدرسه خان (سمت راست حجره‌های جنوبی و سمت چپ، حجره‌های شمالی که دارای بازو به محیط بیرونی است). مأخذ: رضوان یادگارتیرانی، ۱۳۹۸.

تصویر شماره ۲۸: حجره‌های طبقه همکف و اول مدرسه خان. مأخذ: رضوان یادگارتیرانی، ۱۳۹۸

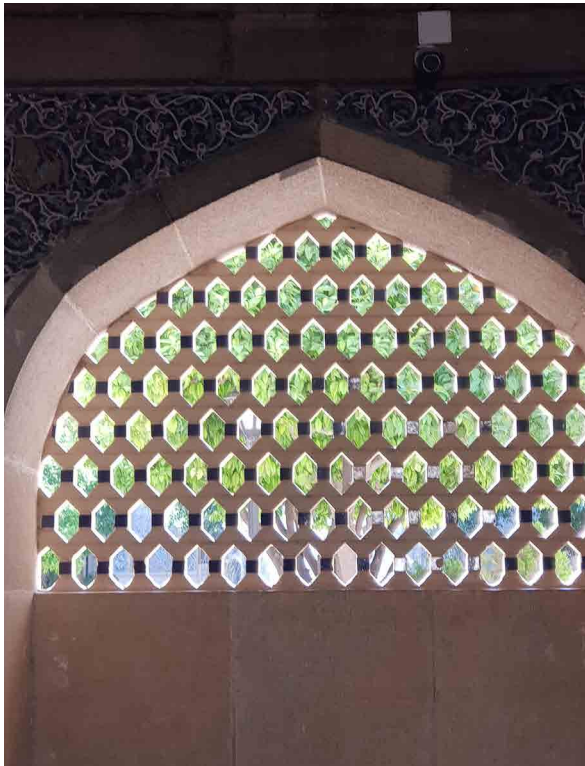
تصویر شماره ۲۷: راهروی منتهی به حجره‌های شمالی مدرسه خان. مأخذ: رضوان یادگارتیرانی، ۱۳۹۸

جدول شماره ۷: سازه و مصالح		
تزیینات فضا	ساده	شبک‌های آجری و گچکاری‌ها احتمالاً با تکنیک‌های معمول اجرا شده اما احتمال این هم وجود دارد که تکنیک خاصی در بنا در این مورد وجود داشته باشد.
	پیچیده	تکنیک اجرای کاشی هفت‌رنگ و کاربندی‌ها در این بنا به طور خاص مشخص نیست. و نیاز به صحبت با مرمت‌گران این بنا وجود دارد.
تکنیک ساخت	استفاده از تاق و تویزه، استفاده از کاربندی.	
تکنیک‌های محلی	مشخص نیست.	
ابزارهای محلی	مشخص نیست.	
مصالح زیرکار	بومی	بلی
	غیر بومی	ندارد.
مصالح روکار	بومی	بلی
	غیر بومی	ندارد.
اجرا در محل	مشخص نیست.	

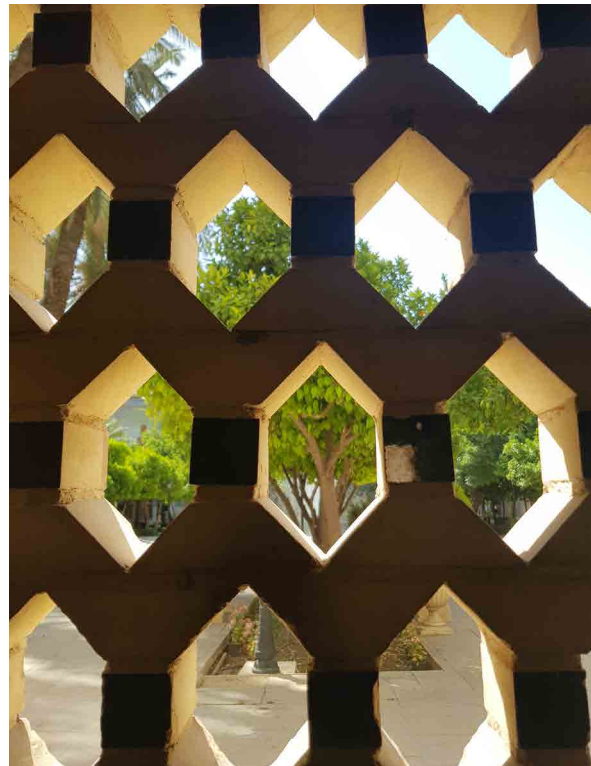
جدول شماره ۷: سازه و مصالح بنای مدرسه خان.

جدول شماره ۸: جزئیات مصالح هر نما				
نمای بیرونی/اسردر	آزاره	آجر، سنگ و کاشی	لبه بام یا سقف	تعداد طبقات و ارتفاع
نمای بیرونی/اسردر	سنگ گندمک تیشه‌ای	کاشی، آجر و چوب	آجر	۲ طبقه، ۱۰ تا ۱۲ متر
نمای جنوبی	سنگ گندمک تیشه‌ای	کاشی، آجر و چوب	آجر	۲ طبقه، ۶ تا ۸ متر
نمای شرقی	سنگ گندمک تیشه‌ای	کاشی، آجر و چوب	آجر	۲ طبقه، ۶ تا ۸ متر
نمای شمالی	سنگ گندمک تیشه‌ای	کاشی، آجر و چوب	آجر	۲ طبقه، ۶ تا ۸ متر
نمای غربی	سنگ گندمک تیشه‌ای	کاشی، آجر و چوب	آجر	۲ طبقه، ۶ تا ۸ متر

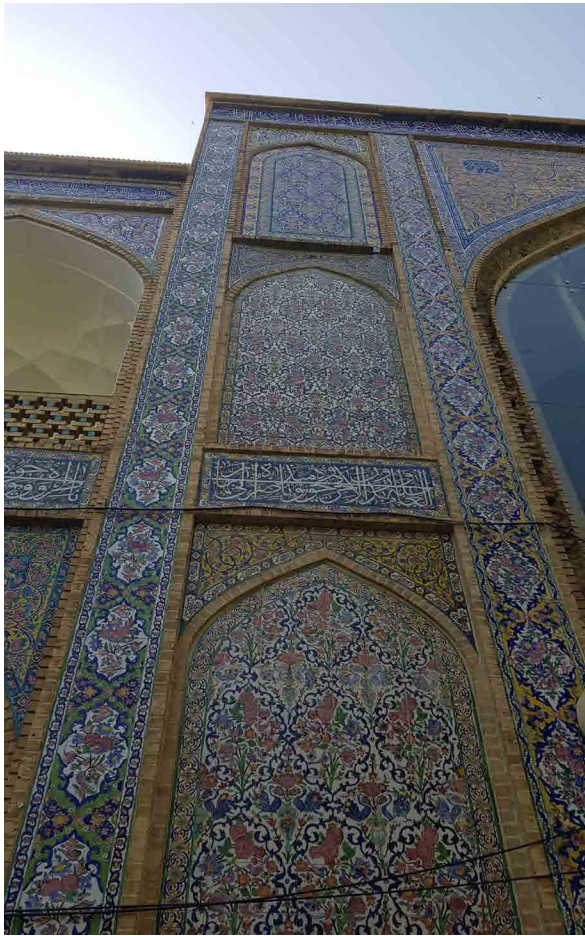
جدول شماره ۸: جزئیات مصالح هر نمای بنای مدرسه خان.

تصویر شماره ۳۰: شبک آجری هشتی ورودی مدرسه خان.
مأخذ: رضوان یادگارتریانی، ۱۳۹۸/۳/۱۲

تصویر شماره ۲۹: شبک آجری هشتی ورودی مدرسه خان.
مأخذ: رضوان یادگارتریانی، ۱۳۹۸/۳/۱۲

تصویر شماره ۳۲: تزیینات مدرسه خان.
 مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۳/۱۲

تصویر شماره ۳۱: دالان منتهی به میانسرای مدرسه خان.
 مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۳/۱۲

تصویر شماره ۳۴: سقف هشتی مدرسه خان. مأخذ: حسینی و همکاران، ۱۳۹۷

تصویر شماره ۳۳: تزیینات مدرسه خان. مأخذ: حسینی و همکاران، ۱۳۹۷

تصویر شماره ۳۶: شباک مدرسه خان.
مأخذ: رضوان یادگار تیرانی، ۱۳۹۸/۳/۱۲

تصویر شماره ۳۵: شباک مدرسه خان.
مأخذ: حسینی و همکاران، ۱۳۹۷

استنتاج‌های مربوط به بناهای مذهبی:

رسیدن به یک فرضیه واحد در مورد بناهای مذهبی نیازمند تحقیق و تفحص بیشتری است و به علت گستردگی و گونه‌گونی این کاربری و حضور مؤلفه‌های گوناگون و پیچیده علی‌الخصوص مذهبی و فرهنگی در شکل‌گیری کالبد آن در حال حاضر به همین حد می‌توان بیان کرد که بناهای مذهبی اغلب یک گره رفتاری و خدماتی در میان مردم بودند، به طور مثال علاوه بر مسجد یا مدرسه بودن، گذر شهری نیز بوده‌اند. البته این با تعاریف و تفسیرهای بسیار که در مورد بناهای مذهبی گفته شده منافات دارد، چرا که بسیاری چنین بیان نموده‌اند این بناها به علت مقدس بودن همواره محافظت ویژه می‌شدند اما واقعیت بناها چیز دیگری را نمود می‌دهد و به نظر می‌رسد حفاظت از این بنا یک محافظت مردمی و قلبی بوده‌است. با اینحال به علت کثرت اطلاعات و سخن‌ها در مورد مساجد، کارگروه بوم جنوب فلات مرکزی ایران (فارس) کمیته علمی معماری بومی ایگوموس ایران هنوز نیاز به تأمل بیشتر در این باره دارد. این بناها به طور معمول در گذرگاه حرکت انسان‌ها شکل می‌گرفته، چنانکه مسجد سنگی ایچ در میان راه مسافران بوده‌است و همین امر موجب شده تا پس از تغییر کاربری از آتشکده به مسجد، همچنان بتوانند به حیات خود ادامه دهد. مدرسه خان، مسجد مشیر و مسجد نصیرالملک نیز گذرگاه و گره حرکتی بین‌محله‌ای را به عنوان یک خاصیت مهم دارا هستند. این خاصیت موجبات این امر را فراهم می‌آورده تا موجودیتی چون یک بنای مذهبی

در کنار مردم قرار بگیرد و خود را از اجتماع جدا نکند. این درهم‌تنیدگی با مردم بسیار اهمیت داشته تا بتواند حیات بناها را مستدام کند. البته در مورد بناهای مذهبی مواردی نیز وجود دارد که شاید بهترین نمونه آن در مسجد سنگی و چهارطاقی ایچ دیده‌شد و فضاها حاوی کیفیتی خاص و مطلوب بودند، چنانکه آدمی خواستار تأمل و درنگ بیشتری در آن است. البته این خاصیت بناهای قدیمی می‌باشد اما در برخی بناها بیشتر مشهود است که مسجد مشیر، مدرسه خان و مسجد سنگی ایچ چنین بودند. شاید بتوان چنین گفت که در بناهای مذهبی، اشتراک صفات فضایی، فرای نوع کاربرد بنا، دلخواه معمار یا مجری بنا بوده‌است. به طور معمول بناهای مذهبی و آیینی با نهایت هنرمندی و امکانات زمان خود ساخته شده‌اند. این بناها به طور معمول دارای نهایت تزئینات بوده و از تاریخ خود به شدت متأثر شده‌اند. به طوری که یک مسجد دوره صفویه با یک بنای مذهبی دوره ساسانی به شدت خود را از هم متمایز می‌نمایند. این تمایز شاید در بناهایی چون خانه چندان مشهود نباشد اما در مورد بناهای مذهبی احتمالاً به دلیل حساسیت ذهنی بسیار مشهود است. لذا هنرمند سازنده بنا، نهایت تلاش خود را در بروز کلیه هنرهای زمان در بنا داشته‌است؛ اما فرای این صورت فاخر و پرنمود، چیزی که میان این بناها به عنوان دُرد بنا مشهود است، اشتراک صفات فضایی این بناهاست. فرای نقش یا کاربرد و یا حتی فرای دین و آیینی که در بنا نقش بسته، به نظر می‌رسد.

کیفیت‌های فضایی به عنوان جانمایه‌ی یک فضای مقدس، اهمیت داشته‌است. چنین به نظر می‌رسد که مطلوب بناهای مذهبی و آیینی، رسیدن به جانمایه‌ای کیفی بوده که بتواند نقش مقدس این فضا را بر آن حک کند. به همین دلیل است که یک آتشکده به علت جانمایه خود می‌توانسته به بنای مذهبی دوره‌ی بعد، یعنی مسجد بدل گردد.

به طور مثال در بناهای مذهبی بیشتر می‌توان صفات وحدت، اعتدال، متانت و تواضع را درک کرد. سعی در ایجاد ساختاری یکپارچه و وحدت‌بخش چنان که این بنا و عقاید پشت این بناها سعی در یافتنش داشته‌اند، کاملاً مشهود است. این صفات به شکل‌های مختلف در بنا نقش بسته، گاهی در جانمایه مفهومی تزئینات بنا نقش بسته و گاهی در حکایت و روایت فضایی بنا شهود یافته‌است. در هر حالت فرضیه‌ی نویسندگان در این پژوهش بر آن است که در این بناها بیشتر لازم است به دنبال جانمایه‌ی کیفی فضا گشت تا بتوان با آن مفهوم این بناها را بیشتر آموخت. در مورد اعتدال به طور مثال می‌توان نقش اقلیم بر پیکره بناهای مذهبی بالا از جمله مسجد سنگی ایچ، مسجد نصیرالملک و مسجد مشیر را دید. در کل، یک سری از مشخصه‌های خاص کالبدی در مساجد از قبیل استقرار در جهت رو به قبله معنا دارد. قرار گرفتن مسجد به سمت قبله به عنوان مرکز توجه و اغلب بر روی محور اصلی مسجد، با وجود تقارن در پلان و مقطع و مجزا بودن فضای داخل مسجد از محیط اطراف، خصوصاً از لحاظ منظر، شاخصه‌ی این بناهاست. مساجد جامع از نظر هویت شهری، قومی و یا سیاسی غالباً جزء بلندترین و زیباترین و در مواردی وسیع‌ترین ساختمان شهر محسوب می‌شدند (قیادیان، ۱۳۸۲: ۲۵۴-۲۰۸).

بنابراین شرایط اقلیمی نمی‌توانست مانند سایر ساختمان‌ها به طور اساسی و تعیین‌کننده در شکل و نحوه‌ی استقرار مساجد تاثیر داشته‌باشد. بسیاری عوامل دیگر که عمدتاً مذهبی و برخی سیاسی و تاریخی بودند، در طراحی ساختمان مسجد اهمیت بیشتری از شرایط اقلیمی داشته‌اند. البته شایان ذکر است که در چارچوب همین ضوابط مذهبی و گاهی سیاسی نیز در چهار اقلیم مختلف ایران، کالبد مسجد با اقلیم هر منطقه تا حد ممکن تطبیق داده شده تا نیازهای آسایشی انسان در داخل مسجد فراهم گردد (قیادیان، ۱۳۸۲: ۲۵۴-۲۰۸). به همین خاطر یک سری عناصر جهت تأمین آسایش حرارتی به کار بسته شده اما به دلیل آنکه نقش اقلیم در معنای جهت‌گیری براساس آسایش حرارتی و تبعیت صرف از فیزیک اقلیم چندان برای بناهای مذهبی معنادار نبوده و عوامل کیفی و معنایی دیگری در آن نقش داشته، همگامی با اقلیم در آن به صورت دیگری مشهود شده‌است. این همسازی چنان است که زمانی که به بنای مسجد سنگی ایچ یا مسجد نصیرالملک یا مسجد مشیر می‌رویم، گویا خود را در یک اعتدال اقلیمی شیرین می‌یابیم، هوایی که در بیشتر مواقع لطیف است و نوری و تابش نوری که با تعدیل معنایی بر فضا تابیده شده‌است. همه‌ی این‌ها موجب

شده تا چیزی تحت عنوان اعتدال آب‌وهوایی در بناهای مذکور پدید آید. این اعتدال موجب شده که با وجود عدم هماهنگی مطلق با علم اقلیم، باز هم چیزی در بنا، ارتباط میان اقلیم و بنا را به هم بسته‌است.

شناخت این موضوع بسیار اهمیت دارد که چه عناصر کالبدی در بنا توانسته‌است این حال و هوای لطیف را در بنا ایجاد نماید. فرضیه‌ی ما بر این است که میزان نورگیری، نحوه تشعشع نور، میزان حرکت باد در فضا، میزان حضور آب و ... باید به گونه‌ای در این بناها به کار بسته شده باشد که آن اقلیم و آن نقطه از زمین و سرزمین برای پایداری بودش بدان نیاز داشته‌است.

به هر حال نقش اقلیم بر بناهای مذهبی نقش خاصی است و بیان مطالب بالا به معنای عدم همسازی میان اینگونه بناها با اقلیم نیست. همانطور که بیان شده، معماری مساجد ریشه در معماری آتشکده داشته‌است. در آتشکده‌ها مفهوم جانمایی و کالبدی با مفاهیم طبیعی و فصول و اعتدالین و نقش آفتاب بر پیکره‌ی بنا جهت فهم زمان و درک مفهوم نور مطالعه گردیده‌است. در معماری آتشکده از این قبیل ارتباط‌های تنگاتنگ وجود داشته و کارگروه جنوب فلات مرکزی (فارس) بر این باور است که این دانش و بصیرت در شکل‌دهی به بناهای مذهبی پس از آن یعنی مساجد و حسینیه‌ها نیز مؤثر بوده‌است. لذا از این طریق یک فرضیه بیان می‌گردد و تیم پژوهشی به دنبال یک نتیجه قابل بررسی و شواهد کالبدی مشابه بیشتر در راستای اثبات آن است.

منابع:

- ابوالعباس معین‌الدین احمد بن شهاب‌الدین ابی‌الخیر زرکوب شیرازی، ۱۳۵۰، شیراز نامه، به کوشش اسماعیل واعظ جوادی، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.
- ابوقاسمی. (۱۳۸۷)، کتیبه های یادمانی فارس، فرهنگستان هنر.
- بازدید میدانی کارگروه معماری بومی دانشگاه شیراز در تاریخ ۱۳۹۸/۳/۱۲.
- بازدید میدانی کارگروه کمیته معماری بومی دانشگاه شیراز در تاریخ ۱۳۹۸/۴/۱۷.
- بازدید میدانی درس معماری اسلامی دانشگاه شیراز، آبان ۱۳۹۸.
- بازدید میدانی کارگروه معماری بومی دانشگاه شیراز در تاریخ ۱۳۹۸/۱۱/۱۰.
- بهپور، باوند. (۱۳۸۵). الگوهای مورد استفاده در طراحی معماری و تزئینات در دوره‌ی قاجار، مجله‌ی معمار، شماره ۳۰.
- بهروزی، علی نقی. (راهنمای مسجد نصیرالملک)، مجله هفت، هنر و معماری، سال ۸، ش ۳۷ و ۳۸ (آذر و اسفند ۱۳۵۴)، ص ۱۲۱.
- پیرنیا، م. (۱۳۸۷). معماری ایرانی، مولف: غلامحسین معماریان، نشر سروش دانش، چاپ اول، تهران.

- حسینی، ه.، قرائتی، الف و پورنادری، ح. (۱۳۹۷). جلوه‌های هنری در تزیینات کاشی کاری مدرسه خان شیراز. هنرهای زیبا - هنرهای تجسمی، دوره ۲۳، شماره ۳، ص ۵۳ تا ۶۴.
- حسینی فسایی، حاج میرزاحسن. (۱۳۶۷). فارسنامه‌ی ناصری به تصحیح و تحشیه منصور رستگار فسائی، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- حمزوی، ر.، طغیانی، ش. و نقی زاده، م. (۱۳۹۶). نقش واسط علوم رفتاری بر انتقال فرهنگ در فضاهای آموزشی با رویکرد تحلیلی توصیفی به باغ مدرسه‌ها در دوره صفویه، نشریه پژوهش و برنامه ریزی شهری، سال هشتم، شماره سی و یکم، ص ۲۰۷ تا ۲۲۴.
- دشتی، سهیل. (۱۳۹۷). طراحی مجموعه اقامتی- گردشگری در مناطق کم آب با رویکرد طراحی تاب‌آور. پایان‌نامه کارشناسی-ارشد. دانشگاه شیراز.
- رضاییان. علی (۱۳۸۸). کردهای فارس و زمینه‌های شکل‌گیری سلسله ملوک شبانکاره. فصلنامه علمی - پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهراء، شماره ۱.
- سازمان هواشناسی استان فارس.
(www.farsmet.ir/ReportAmar.aspx)
- شایان، سیاوش، زارع، غلامرضا. (۱۳۹۳). پهنه‌بندی زمین‌لرزه‌های رخ داده در استان فارس طی سال‌های ۱۹۰۰ تا ۲۰۱۰ میلادی و مقایسه آن با دیگر یافته‌های پژوهشی. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۲۹، شماره ۱ (شماره پیاپی ۱۱۲).
- فرصت الدوله شیرازی، ۱۳۷۹، آثار العجم، تصحیح و تحشیه منصور رستگار فسایی، انتشارات امیرکبیر.
- فسایی. حسن (۱۳۱۳). فارسنامه ناصری، گفتار دوم.
- مصطفوی، سیدمحمدتقی. (۱۳۷۳). اقلیم پارس (آثار تاریخی و اماکن باستانی فارسی)، تهران: انجمن ملی.
- مظفر، ف. و میرمردادی، س. (۱۳۹۳). بررسی الگوهای رایج چیدمانی مدارس ایرانی با توجه به اصول ارتباط میان کلاس درس و فضاهای بیرونی. معماری و شهرسازی آرمان شهر. ش ۱۳، ص ۹۳ تا ۱۰۵.
- معمار، محمدحسن. (۱۳۹۶). معماران ایران، نوشته زهره بزرگ نیا.
- نجیب اوغلو، گلو. (۱۳۷۹). هندسه و تزیین در معماری اسلامی (طومار توپقاپی). برگردان مهرداد قیومی بیدهندی. تهران: انتشارات روزنه.
- وبسایت اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری فارس
(www.farschto.ir/ahban)

Google Earth
https://www.isna.ir
https://weatherspark.com
www.googlemap.com
http://koubeh.com

روستای قلات

روستای قلات، روستایی سردسیر و بیلاقی، از روستاهای هدف گردشگری استان فارس و شکل گرفته در دامنه کوه سرخ، روستایی تاریخی در ۳۵ کیلومتری شمال غرب شیراز است. در جاده شیراز به سپیدان (اردکان)، بعد از ۲۵ کیلومتر تابلوی روستای قلات و زیرگذر آن دیده می‌شود. قلات همان کلات بوده که به معنی آبادی است و در نزدیکی کوه قلات قرار گرفته‌است. این کوه به شکل دیواره‌ای از جهات جنوب، شرق و غرب روستا را در بر گرفته و فقط از قسمت شمال روستای قدیم قابل دسترسی است.

قلات به ظاهر یک روستا و در حقیقت تکه‌ای از بهشت است که روی زمین جا مانده، در ارتفاع ۲ هزار و ۶۵ متری از سطح دریا، هفت هزار نفر از مردم ایران را در خود جای داده و آب و هوای دل انگیز و مسحور کننده‌اش، چشمه‌های پر آب و چنارهای برافراشته و آبشارهای سرازیر شده از دامن کوه که سرچشمه‌اش، چشمه‌هایی است در قله، درختانی چند هزارساله و دره‌ای عمیق و خنک‌ای آن در گرم‌ترین ایام سال، بافت کالبدی خیره‌کننده کوهستانی، کوچه‌های پرپیچ‌وخم که جویبارهای زلالی نیز در میان آن‌ها جاری است، هر گردشگر و طبیعت دوستی را جذب خود می‌کند.

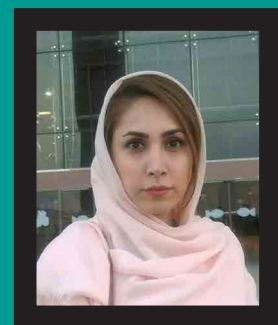
سه آبشار بزرگ در دامنه کوه سرخ شیراز و حاشیه روستای قلات شکل گرفته‌است که از آن میان دسترسی به دو آبشار راحت‌تر است و گردشگران عادی نیز می‌توانند از آن بازدید کنند. آبشار کوچک قلات در فاصله کمتر از ۲ کیلومتری بافت قدیمی قلات واقع شده‌است.

باغ‌های سرسبز و وسیع میوه در داخل و اطراف روستا، به ویژه در بهار و تابستان فضای دلپذیری برای گردشگری به وجود می‌آورد. قلات زمستان‌های سرد و پربرف، تابستان‌های خنک و سرسبز، پاییز رنگارنگ و بهار مطبوعی دارد. حجم برف گاهی به حدی است که مردم را چندین روز در روستا گرفتار می‌کند. در اطراف رودخانه‌های شب شتری و چشمه انجیری این روستا نیز گل‌های وحشی و گیاهان دارویی بومادران، ختمی، آویشن، پونه و مرزه، رنگ و بوی متفاوتی به این منطقه بخشیده و عامل جذب گردشگران شده‌است.

سیدرضا سیادت‌نژاد قلاتی

کارشناس معماری، دانشگاه شیراز

سمیرا ناموراصل

کارشناس ارشد معماری، دانشگاه آزاد

اسلامی واحد تفت

درآمدی بر شناخت

پاچنار از چهار درخت چنار کنار هم شکل گرفته‌است که در روزهای تاسوعا و عاشورا مردم در میان آن‌ها آتش برپا کرده و آتش نذری می‌پزند. تنه درخت‌ها سوخته است که دلیل آن همان برپایی آتش درون آن است ولی آن چه که عجیب است اینکه درخت‌ها هم‌چنان پابرجا و سبز هستند! بر روی تنه یکی از این چنارها، آدمس‌های رنگارنگی چسبانده شده که هر ساله بر تعداد آن‌ها افزوده می‌شود! هرچند علت شکل‌گیری آن مشخص نیست.

براساس نتایج سرشماری سال ۱۳۷۵، جمعیت روستای قلات ۲۰۷۲ نفر بوده‌است که در سال ۱۳۸۵، به ۷۰۰۰ نفر افزایش یافته‌است. مردم قلات گویش خاص خود را دارند که با لهجه شیرازی‌ها متفاوت و خاص این منطقه است.

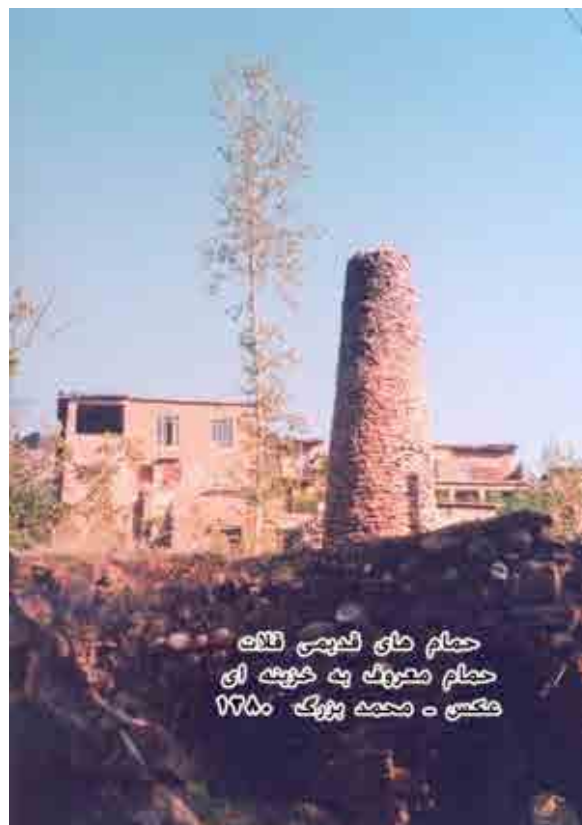
شغل اکثر مردم دامداری، باغداری و فعالیت‌های خدماتی و صنایع دستی است. گردو، بادام، انگور، انجیر، انار، زردآلو، آلو و گوجه سبز از محصولات باغی و فرآورده‌های لبنی مانند شیر، پنیر، کره و کشک نیز از محصولات دامی این روستاست. شیره انگور، رب انار و آب غوره از دیگر فرآورده‌های غذایی روستا، محصولاتی از قبیل گیوه، سبد دستباف، گره (ظرف بافته شده (دولک، مشک) که برای خنک نگاه‌داشتن آب به کار می‌رود) و وسایل چوبی از جمله تولیدات صنایع دستی این روستاست. مردم روستا در ایام ویژه‌ای از سال مثل نوروز، سیزده‌به‌در و چهارشنبه‌سوری به جشن و شادی می‌پردازند.

در ایام عزاداری به ویژه در روزهای تاسوعا و عاشورا، به سوگ می‌نشینند و در مکان‌های مذهبی به عزاداری و احسان می‌پردازند. آن‌ها غالباً در مراسم جشن و سرور و به ویژه در عروسی‌ها از پوشاک عشایر قشقایی استفاده می‌کنند. موسیقی مورد علاقه مردم روستای قلات، همان موسیقی رایج در نواحی روستایی استان فارس است. واشنگ نوعی هم‌آوایی است که توسط زنان روستا در عروسی‌ها اجرا می‌شود. ضرب، ویلون، دهل و سرنا از سازهای متداول روستا است.

شش‌خانه و سنگ‌بازی که در لهجه قلاتی لنج‌بنجک نامیده می‌شود، از بازی‌های مورد علاقه کودکان روستای قلات است. چوب‌بازی که ترکیه بازی هم خوانده می‌شود از بازی‌هایی است که در مراسم عروسی اجرا می‌شود. ترنه بازی نیز از دیگر بازی‌های متداول روستاست و اغلب مردان در فصل بهار به آن می‌پردازند.

کشک پیاز، کشک گردو، عدسی، کله پاچه و آش رشته از غذاهای محلی رایج در این روستاست (سیادت‌نژاد، ۱۳۹۹).

قلات روستایی تاریخی است و صاحب قدمتی چندهزار ساله است و در این روستا بناهایی وجود دارد که ارزش حفظ را داشته یا دارند اما در سایه بی‌توجهی‌ها در آستانه تخریب و نابودی قرار گرفته‌اند. از آن جمله کلیسای تجلیل در دامنه کوه و در میان درختان، آسیاب قدیمی و قلعه

تصویر شماره ۱: حمام معروف به خزینه‌ای روستای قلات. مأخذ: محمد بزرگ، ۱۳۸۰.

تصویر شماره ۲: راه معروف به پس برچی روستای قلات. مأخذ: محمد بزرگ، ۱۳۸۰.

تصویر شماره ۳: جداره‌ای از بنایی قدیمی از روستای قلات. مأخذ: سمیرا نامور اصل، ۱۳۹۷.

فزل ارسلان هستند.

برخی منابع نوشته‌اند: در ارتفاعات کوه قلات آثار به جا مانده از گچ و سنگ و ساروج نشان از تمدنی قدیمی دارد که در واقع یکی از قلعه‌های قدیمی است که قدمت آن به دوره هخامنشیان و اشکانیان برمی‌گردد و چون در دوره سلجوقیان برج و باروهای آن بازسازی و مورد استفاده مجدد قرار گرفته به قلعه فزل ارسلان معروف شده‌است. سعدی درباره این قلعه گفته است: فزل ارسلان قلعه‌ای سخت داشت؛ که گردن به الوند بر می‌فراشت. (نعمت‌الهی، ۱۳۹۴)

کلیسای تجلیل که معماری سنگی و جالب توجهی دارد، در میان درختان بلند کوچه‌های آرام روستا به جا مانده است و در گذشته عبادتگاه مسیحیان ساکن در روستا بوده‌است و اینک به دلیل مهاجرت آنان رو به تخریب گذاشته‌است. این کلیسا مربوط به دوره پهلوی اول است و دوم آبان ۱۳۸۲ با شماره ثبت ۱۰۴۹۷ به‌عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده‌است اما اکنون در بی‌توجهی میراثی‌ها در وضعیت مناسبی بسر نمی‌برد.

بعضی از روستاهای ایران جمعیت مسیحی (معمولا ارمنی) قدیمی دارند. قلات جزو این روستاها نیست و مسیحیانش مسلمانان سابق هستند که در همین قرن خورشیدی به مسیحیت گرویده‌اند.

باعث و بانی تغییر دین هم یکی از بزرگان روستا بوده‌است به نام «عبدالمسیح». وی قبلا مسلمان بوده و «عبدالعلی» نام داشته و بعدها (احتملا بعد از ازدواج با همسر مسیحی‌اش) به مسیحیت گرویده‌است. همچنین پاچنار قلات و امامزاده آقام پینو (پیر نو) قلات از دیگر

مکان‌های مقدس برای مردم قلات به حساب می‌آیند که از گذشته‌های دور به یادگار مانده‌اند. آسیاب‌های آبی، گورستان قلات و نوع حجاری و حکاکی سنگ‌های آن در زمره ثروت‌های طبیعی و تاریخی روستا به شمار می‌روند.

از دیگر آثار به جامانده دیگر این روستا حمامی قدیمی است که پیرمردان قدیمی روستا ادعا می‌کنند سعدی در آن استحمام کرده‌است. بدون توجه به ادعای پیرمردان این روستا، این حمام قدیمی در آستانه تخریب نیازمند توجه برای ماندگاری بیشتر و جذب گردشگر است.

بافت مسکونی متمرکز آن که در گذشته روستاییان را در خود جای می‌داده، خانه‌هایی پلکانی دارد که در دامنه کوه به سمت ارتفاع کشیده شده‌اند. خانه‌ها را درختان بلندی در بر گرفته‌است به طوری که از فاصله بیش از یک کیلومتری، خانه‌ها به خوبی مشخص نیست، خانه‌هایی که با سنگ، خشت، گل، گچ و چوب ساخته شده و سقف آن‌ها مسطح بوده و بعضی یک طبقه و بعضی دو طبقه احداث شده‌است (سیادت‌نژاد، ۱۳۹۹).

موقعیت تفرجگاهی روستا بدان رونق امروزی داده، به طوری که در سال‌های اخیر بناها و خانه‌های مدرنی در این روستا ساخته شده و سیمای قدیمی روستا را دگرگون کرده‌است. امروز بسیاری از خانه‌های قدیمی قلات به سفره‌خانه و کافی‌شاپ و ... تبدیل شده و در کنار آن‌ها موزه مردم‌شناسی هم قرار دارد.

قلات که ظرفیتی بی‌بدیل برای جذب گردشگران داخلی و خارجی محسوب می‌شود، در ایام گرم سال، هر روز پذیرای شمار زیادی از هموطنان است، اما کمبود امکانات زیرساختی، پیش‌بینی نشدن

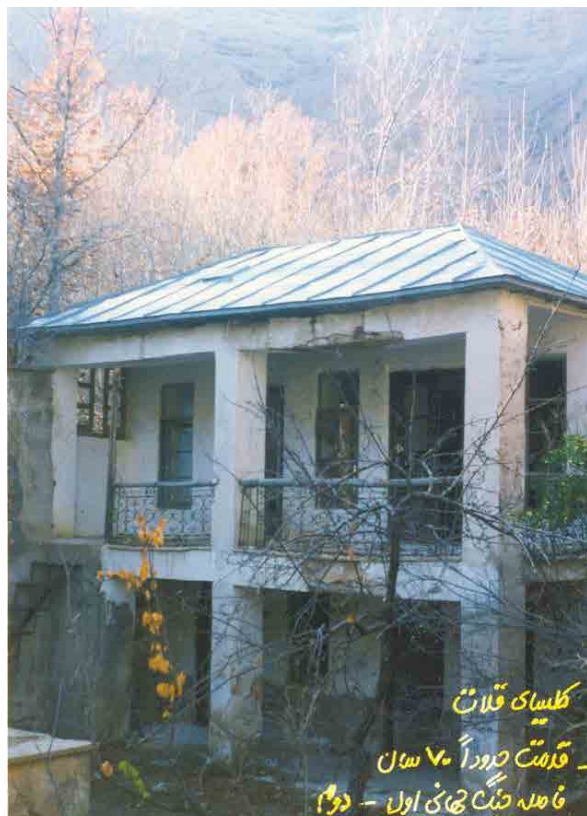

تصویر شماره ۵: چشم انداز بافت قدیمی روستای قلات از دید برج شرقی. مأخذ: محمد بزرگ، ۱۳۷۵.

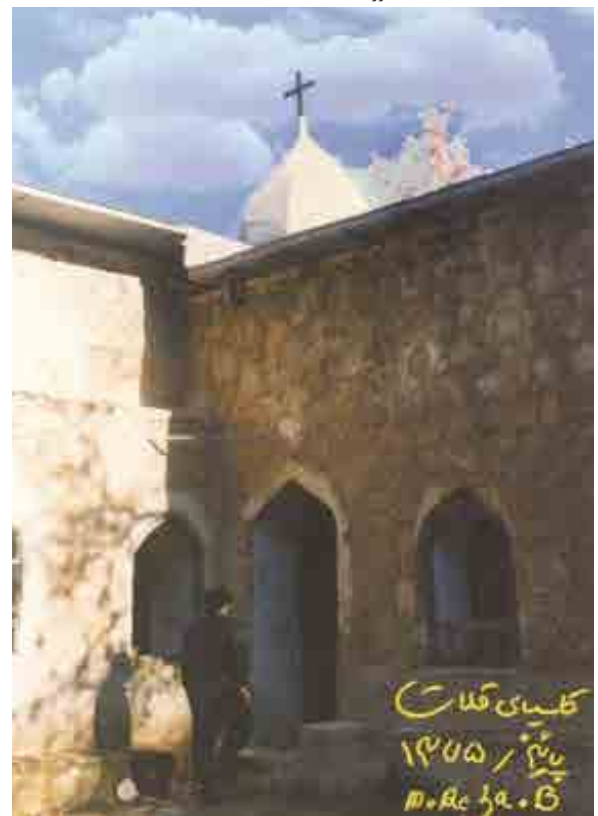

تصویر شماره ۴: خرابه های قلعه قزل ارسلان روستای قلات.

مأخذ: محمد بزرگ، ۱۳۷۵.

تصویر شماره ۷: کلیسای روستای قلات. مأخذ: محمد بزرگ، ۱۳۷۵

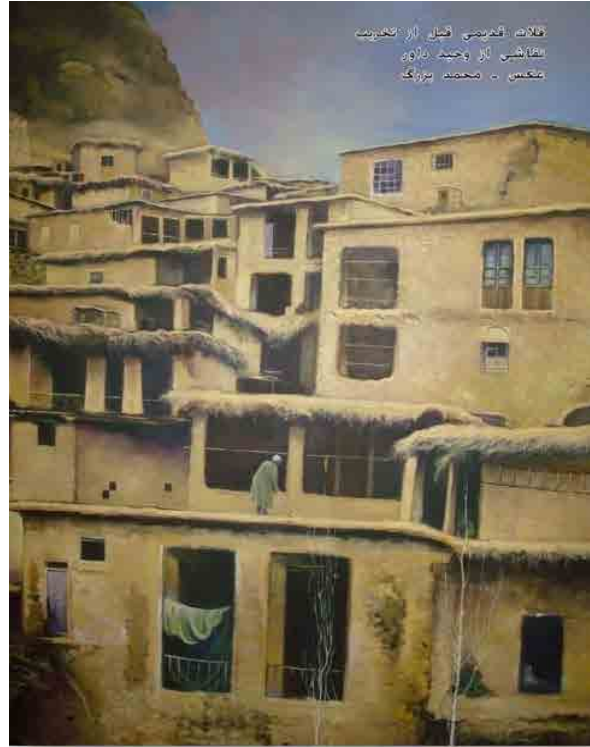

تصویر شماره ۶: کلیسای روستای قلات. مأخذ: محمد بزرگ، ۱۳۷۵.

و بنیاد مسکن و دیگر متولیان امر و خشکسالی‌های چندساله، دست به دست هم داده تا قلات امروز با آنچه کمتر از یک دهه قبل بود، تفاوت‌های بسیار داشته‌باشد (سیادت‌نژاد، ۱۳۹۹).

ظرفیت‌های کسب درآمد برای دهیاری، کمرنگ بودن نظارت‌ها بر وضعیت بهداشت و نبود برنامه‌های کاربردی و تاثیرگذار برای جلوگیری از تخریب محیط زیست توسط گردشگران، از جمله مشکلات آن به شمار می‌رود.

کم‌مهری گردشگران و متولیان روستا و کم‌مهری مسئولان گردشگری

تصویر شماره ۷: روستای قلات قدیمی قبل از تخریب. مأخذ: نقاشی از وحید داور.

تصویر شماره ۹: بافت جدید روستای قلات. مأخذ: محمد بزرگ، ۱۳۸۷.

منابع:

- نعمت‌الهی، مجید، ۱۳۹۴، امکان سنجی گردشگری روستایی، راهکاری برای رسیدن به توسعه (منطقه مورد مطالعه: روستای قلات شیراز)، پایان‌نامه جهت اخذ مدرک کارشناسی ارشد، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری - دانشگاه سمنان - دانشکده گردشگری
- سیادت‌نژاد قلاتی، رضا، ۱۳۹۹، پادکست مصاحبه با اهالی قلات، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه شیراز

ساناز حائری

عضو هیئت علمی دانشکده هنر و معماری،

دانشگاه شیراز

در کوچه، پس کوچه‌های ایران

طرح‌هایی از شیراز

اسکیس‌ها خطوطی از ادراک ذهنی من از فضاهاست آنچنان که از عکس فراتر می‌رود و نه تنها ابعاد و مقیاس فضا را نشان می‌دهد، که هرآنچه در این فضاها جاری است و حواس آدمی را به بازی می‌گیرد، نشان داده شده است؛ نور، سایه، رنگ، طراوت، زیبایی...

Sketches are lines of my mental perception of spaces as they go beyond the photograph and show not only the dimensions and scale of space, but everything that is going on in these spaces and that captures the human senses; Light, shadow, color, freshness, beauty ...

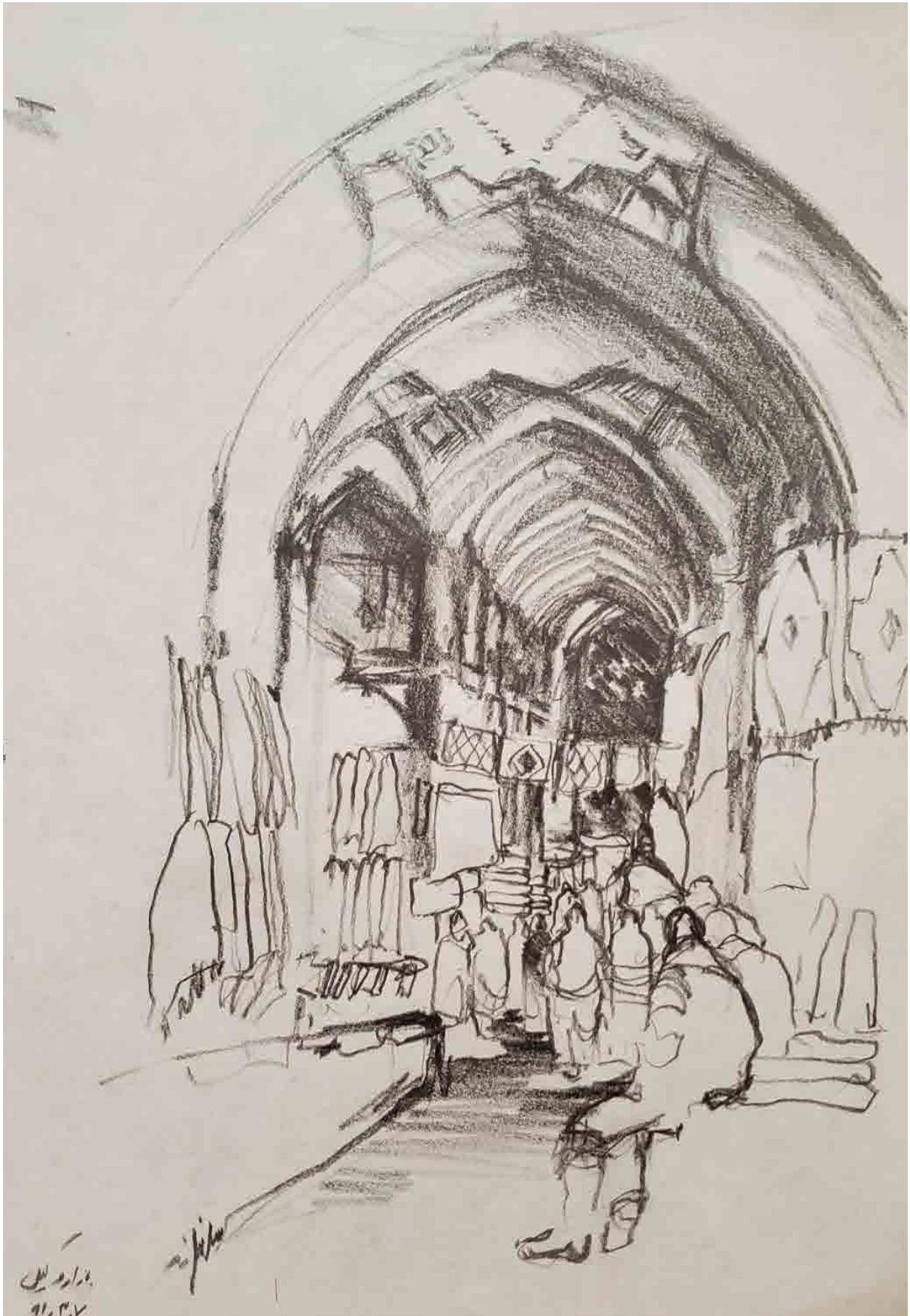

شیراز، بازار وکیل، راسته فرش فروشان. سناز حائری، بهار ۹۱.

سنگ بازار وکیل ۹۱، ۹۲، ۹۳

شیراز، بازار وکیل، ورودی بازار فرش‌فروشان، ساناژ حائری، بهار ۹۱.

شیراز، بازار وکیل، حجره‌های گلیم‌فروشی. ساناز حائری، بهار ۹۱.

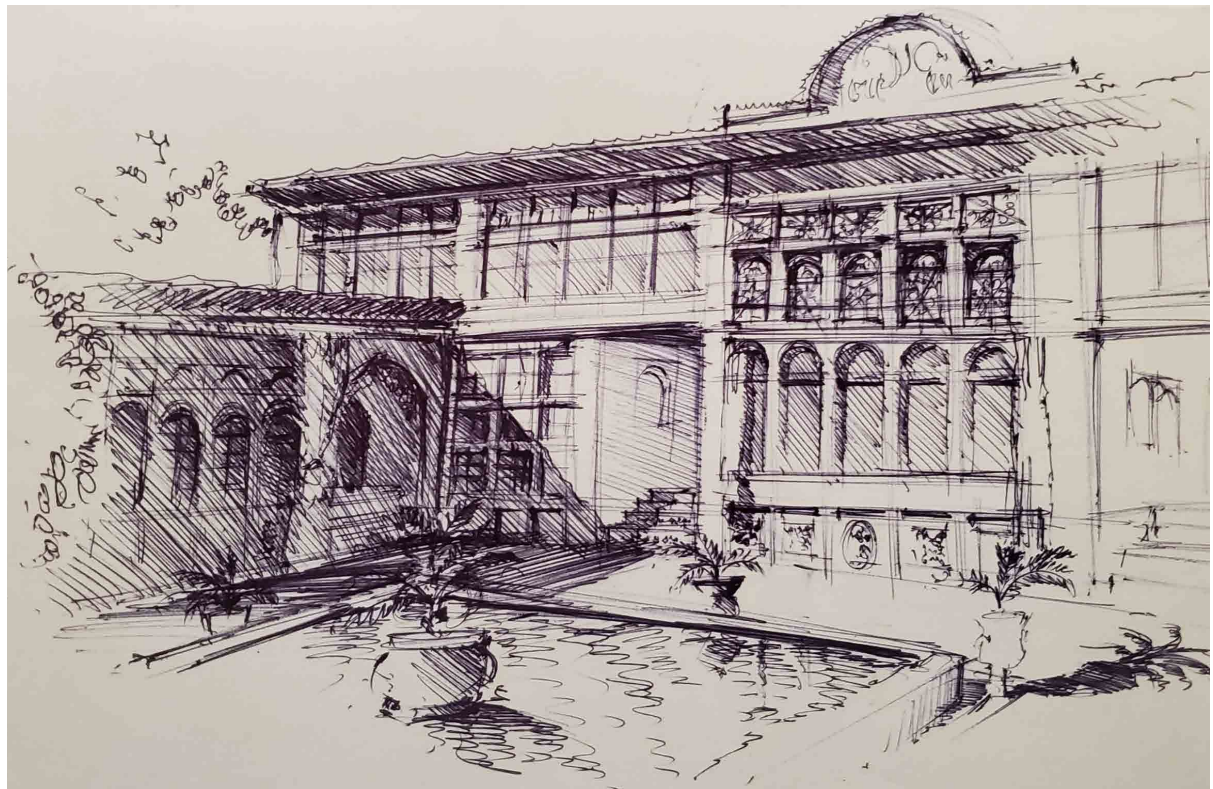
شیراز، کوچه آجری جنب سرای مشیر. ساناز حائری، تابستان ۹۰.

شیراز، عمارت شاپوری. ساز حائری، بهار ۹۱.

شیراز، بازار وکیل، حیاط مرکزی سرای مشیر. ساناز حائری، تابستان ۹۰

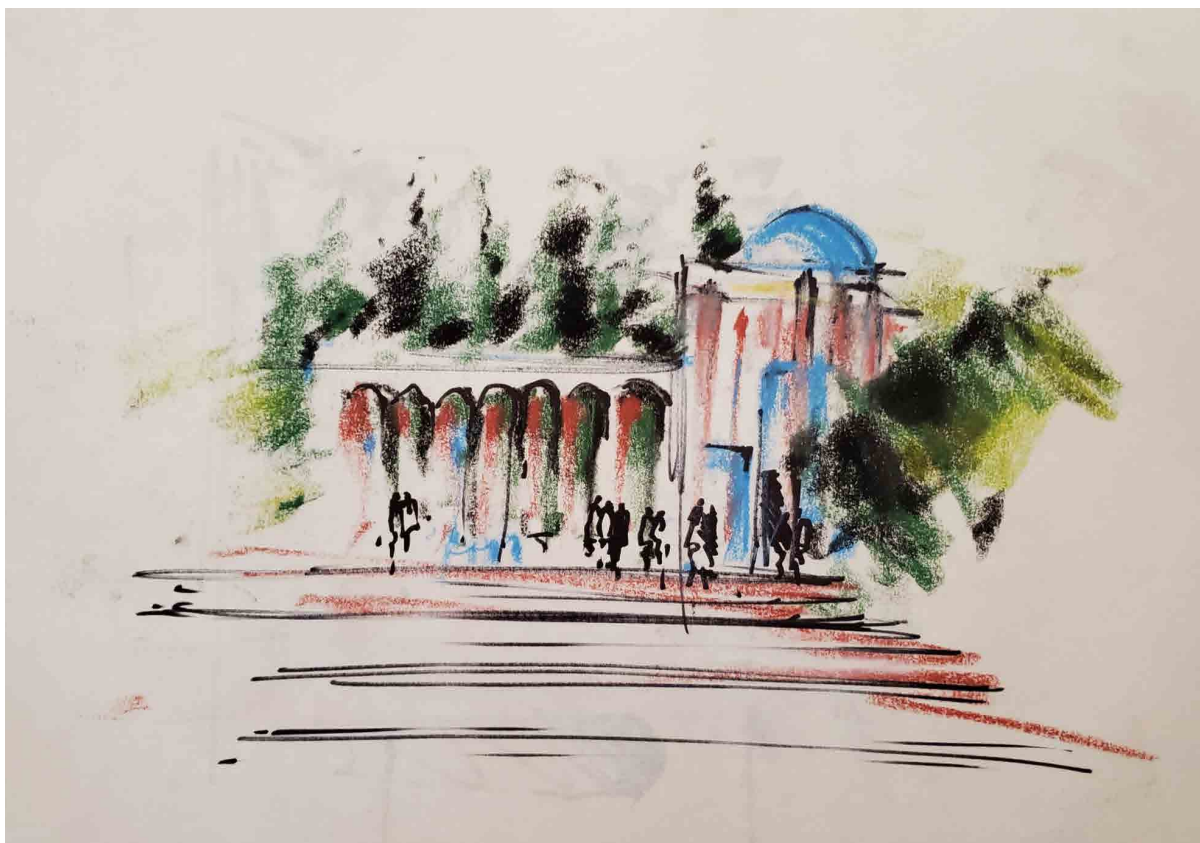
شیراز، گود عربان، خانه زینت‌الملوک. ساناز حائری، تابستان ۹۶.

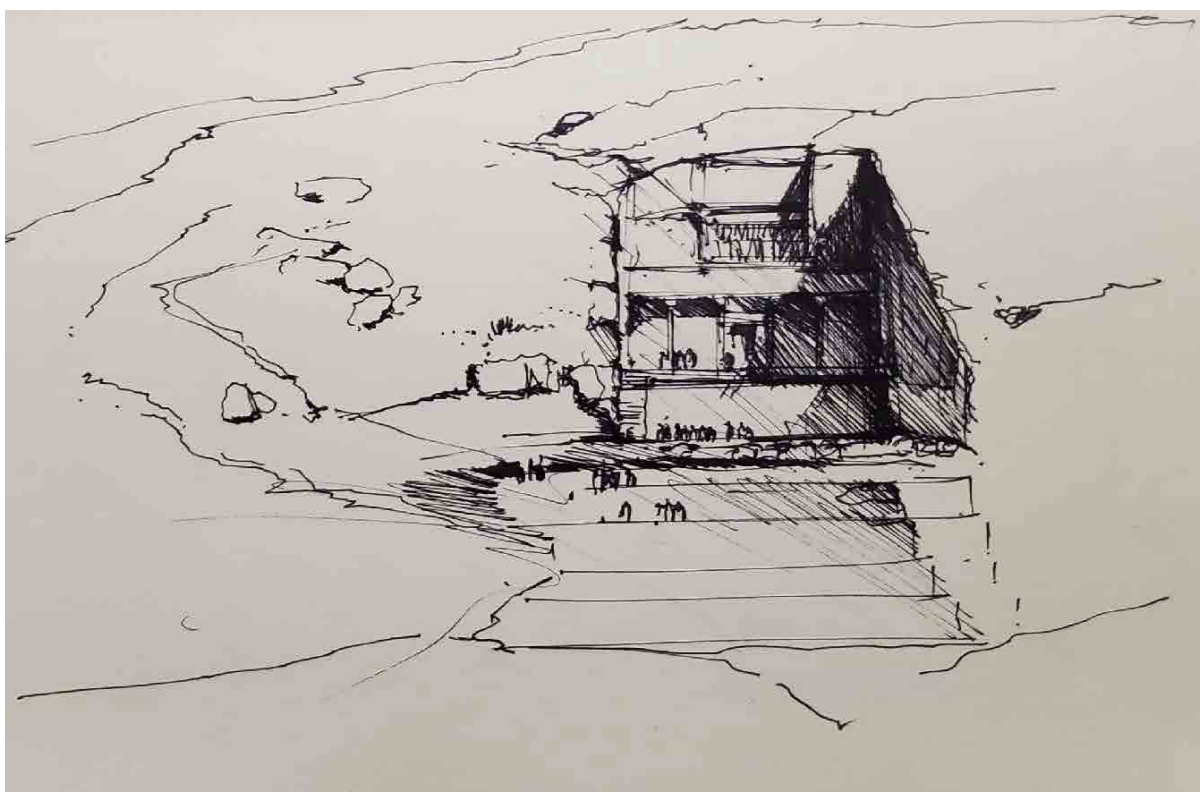
شیراز، عمارت شاپوری. ساناز حائری، بهار ۹۶.

فیروزآباد، کاخ اردشیر بابکان. ساناز حائری، بهار ۸۶.

شیراز، آرامگاه سعدی. ساناز حائری، زمستان ۸۵.

تخت جمشید، مقبره اردشیر سوم. ساناز حائری، پاییز ۸۵.

شیراز، گود عربان، خانه زینت‌الملوک، حیاط مرکزی. ساناز حائری.

شیراز، گود عربان، خانه زینت‌الملوک، فضای داخلی ارسی پنج‌دري. ساناز حائری.

شیراز، شبستان مسجد نصیرالملک. ساناژ حاتری.

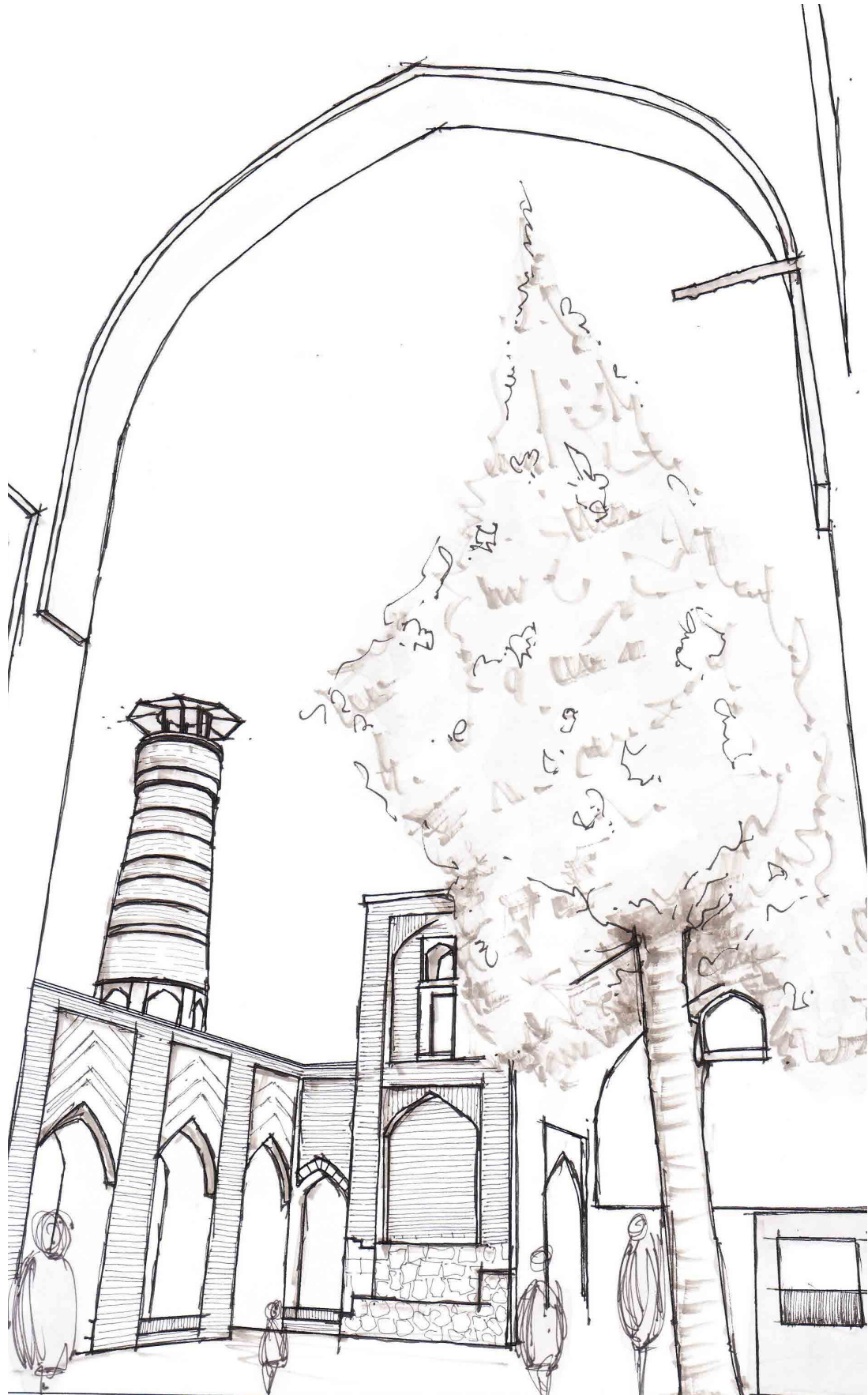
تخت جمشید، نقش یکی از دروازه های ورودی کاخ هدیش. سناناز حائری، پاییز ۸۵

نقش رستم، یکی از مقابر ساخته شده در کوه. ساناز حائری، پاییز ۸۵.

مسجد سنگی ایج، استان فارس. مأخذ: سمیرا ناموراصل، ۱۳۹۸.

مسجد جامع نیری، فارس. سمیرا ناموراصل، ۱۳۹۸.

شیراز، آب انباری در قصردهشت. پوریا فرخی، ۱۳۹۸.

بوانات، پوریا فرخی، ۱۳۹۸.

شیراز، ساختار نامتوازن و ارگانیک در معماری بافت میانه، پوریا فرخی، ۱۳۹۸.

شیراز، محله گل کوب، پوریا فرخی، ۱۳۹۸.

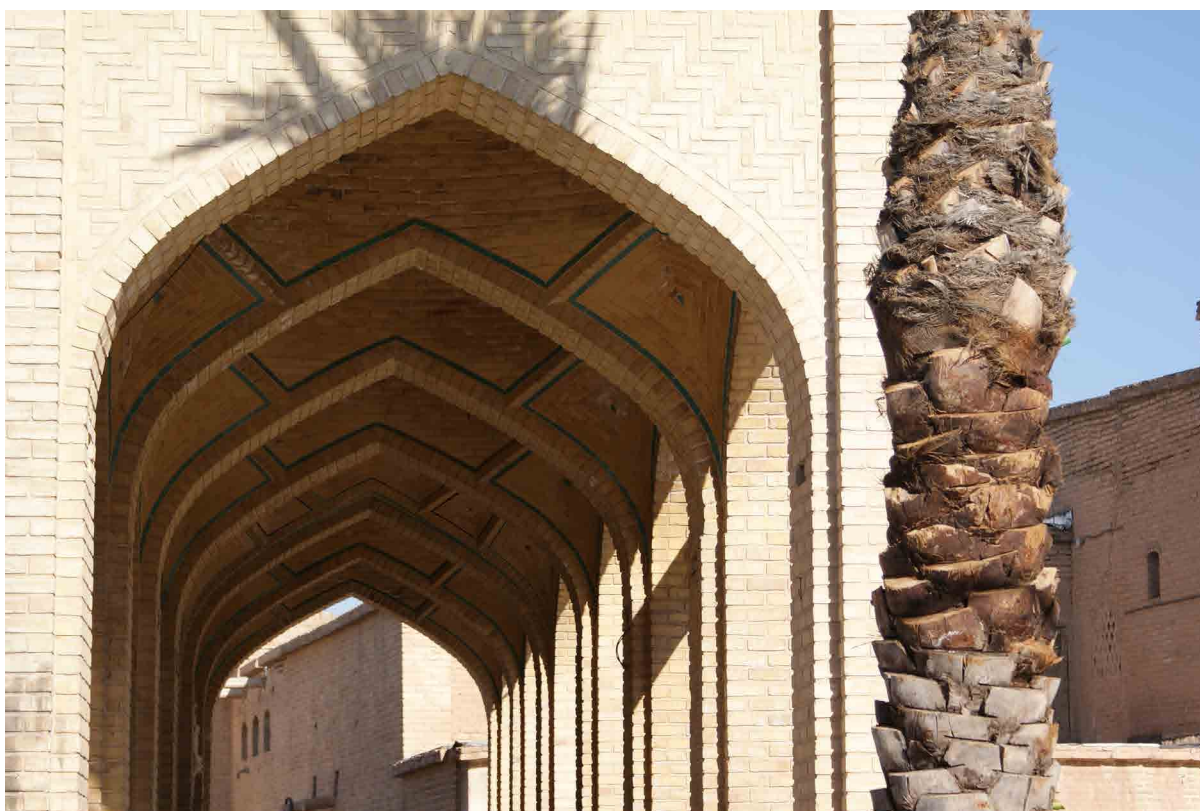
شیراز، میان مرتبه‌های بافت میانه. پوریا فرخی، ۱۳۹۸.

شیراز، طاق فکور بیات، سمت شمالی بین‌الحرمین. شایان سجادیان، ۱۳۹۵.

شیراز، خیابان لطفعلی خان، کوچه حکیم السلطنه، کیمیا کریمی و نیلوفر انصاریان، ۱۳۹۵.

شیراز، گذرگاه مسجد مشیر، امیررضا اشکانی اصفهانی، ۱۳۹۶.

شیراز، محله بالاگفت، خانه فرهادی، حمید عالی حسینی و محمدحسین زارع، ۱۳۹۵.

شیراز، محله بیات، ایوان خانه حسن پور، شایان سجادیان، ۱۳۹۵.

انسان، طبیعت و معماری

با تأمل در سبک زندگی و معماری گذشتگان، درمی‌یابیم که آدمی بر طبیعت و بالعکس، طبیعت بر انسان چه اثر ژرف و عمیقی گذاشته‌است، قطعاً تأثیر انسان بر طبیعت و محیط پیرامونش افزون‌تر بوده‌است

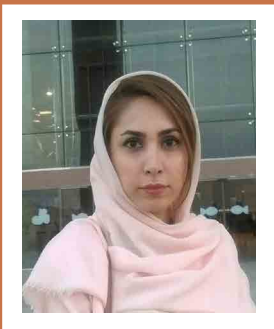
اجداد و نیاکان ما همان قدر که فرا گرفته بودند از چه طریقی طبیعت را برای رفاه بیشتر خود رام کنند، به همان اندازه هم احترام به طبیعت را آموخته بودند. به قدر نیاز خود شکار می‌کردند، دست به ساخت و ساز می‌زدند، برای هر دانه‌ای، هر درختی هر جویباری روحی قائل بودند و مورد تقدس قرار می‌دادند.

این نگرش و احترام به طبیعت سیر نزولی داشته و انسان محافظ طبیعت به انسان نابودگری مبدل شده‌است، این تغییر را شاید بتوان هم دوره انقلاب صنعتی یا کمی قبل‌تر از آن دانست، زمانی که بشر دست به ساخت کارخانه‌های بزرگ صنعتی زد و برای گذراندن زندگی خود و آسایش بیشتر نیاز کمتری به طبیعت احساس می‌کرد، دیگر برای آرد کردن گندم و گرداندن آسیاب‌ها و آسپادهای نیازی به نیروی آب و باد موجود در طبیعت نداشت، کولرها جایگزین باد و بادگیرهایی شدند که هوای داخلی خانه را برایش مطبوع می‌کرد و وسیله حمل و نقلش از چهارپایان به ماشین‌های چهار چرخ تغییر حالت داد.

همین حس قدرت به همراه جاه‌طلبی باعث و بانی آن شد که بشر خود را برتر از طبیعت بداند و خویش را حاکم بر آن بیابد و بدون در نظر گرفتن وابستگی ابدیش به طبیعت دست به تخریب آن بزند، غافل از آنکه انسان خود بخشی از چرخه طبیعت است نه جدای از آن. روستاها تخریب شدند، شهرها گسترش یافتند، برج‌ها جای درختان سبز قامت را گرفتند، جوی آب از کوچه‌ها و خیابان‌ها محو شدند و خانه‌ها کوچک و کوچک‌تر شدند.

اگر این جنگ بین انسان و طبیعت هر چه زودتر خاتمه نیابد و بشر نتواند بر روح سرکش خود غلبه کند به‌زودی شاهد نابودی‌های وسیع و گسترده‌ای در زیست بوم‌ها خواهیم بود که نمونه‌هایش را می‌توان در آتش‌سوزی‌های پرتکرار، خشکسالی‌ها و کم‌آبی‌های اخیر، بارندگی‌های بد موقع و سیل‌آسا مشاهده کرد.

ای کاش بتوان آشتی با طبیعت و احترام به آن و بهره‌جستن درست از آن را از نیاکان بیاموزیم و به بهترین شکل ممکن مورد استفاده قرار دهیم که قطعاً خواهیم توانست تأثیر مثبت و خوش‌آیندی را در زندگی حال خودمان ایجاد نماییم و میراثی که از خود برای آیندگانمان به جای می‌گذاریم، به شکلی والا‌تر، مورد قبول‌تر و مؤثرتر خواهد بود.

سمیرا ناموراصل

کارشناسی ارشد، معماری، دانشگاه آزاد

اسلامی واحد نفت

سخن آخر

South of the Central Plateau of Iran (Fars)